

ALATONI KÜLÖNSZÁM
ÜLÖNSZÁM BALATONI
ALATONI KÜLÖNSZÁM

LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1964 · 7

MŰVÉSZETI DÍJAK ÉS ÖSZTÖNDÍJAK

A Baranya megyei Tanács, a Pécs mj. városi Tanács Végrehajtó Bizottságai, a Szakszervezetek Baranya megyei Tanácsa a művészeti élet szocialista irányú fejlődésének előmozdítására, a pécsi és baranyai művészeti élet támogatása, a kiemelkedő művészeti alkotások elismerése céljából a múlt évhez hasonlóan művészeti díjban részesíti a művészeket arra érdemes műveit. E mellett ösztöndíj adományozásával, alkotószabadság biztosításával segíti a készülőkben lévő alkotások befejezését.

I.

A művészeti díjakat és ösztöndíjakat alapító szervek a művészeti szövetségek előterjesztésének figyelembevételével művészeti díjjal jutalmazza az 1964. jan. 1-től 1964. október 15-ig nyilvánosságra hozott műalkotásokat. (Könyvalakban, folyóiratokban, vagy más módon publikált; megfilmesített, vagy a televízióban, rádióban illetve színpadon előadott irodalmi műveket; kiállításon bemutatott, vagy zsűrizett képzőművészeti alkotásokat; nyomtatásban megjelent, vagy a nyilvánosságnak bemutatott ének- és zeneműveket.)

A művek elbírálására alakult bizottság bármely, a szocialista társadalom igényeinek eszméi és művészeti szempontból megfelelő művet jutalmaz; különösen méltányolja a mai életünkkel foglalkozó műveket.

A művészeti szövetségek 1964 október 15-ig tegyenek előterjesztést a fenti követelményeknek megfelelő művek díjazására.

Az előterjesztést a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályára kell eljuttatni.

A művészeti díjnak 3 fokozata van:

I. fokozat	5000 Ft
II. fokozat	4000 Ft
III. fokozat	3000 Ft

Az egyes fokozatokat több műalkotás is elnyerheti.

A bizottság kivételes esetben (kiemelkedő alkotás, művészi jubileum) nagydíjat is adhat. A nagydíj 10 000 Ft.

A díjakat 1964. november 7. alkalmából ünnepélyesen adják át a művészeknek.

II.

Az I. pontban meghatározott határidőig ösztöndíj elnyerésére is pályázhatnak az alkotóművészek minden művészeti ágban és műfajban, olyan konkrét művekkel, amelyek befejezéséhez alkotószabadságra van szükségük. A pályázatban ismertetni kell a készülő mű tartalmát, terjedelmét (méreteit), az eddigi elvégzett munkát és a szükséges alkotószabadság időtartamát.

Az ösztöndíjak benyújtásának helye és időpontja, a döntés módja és kihirdetése azonos az I. pontban foglaltakkal.

Baranya megyei Tanács
Végrehajtó Bizottsága

Pécs mj. város Tanácsa
Végrehajtó Bizottsága

Szakszervezetek Baranya
megyei Tanácsa

Számunk szerzői:

BAKI MIKLÓS
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BERNÁTH AURÉL
BERTHA BULCSU
BODOSI GYÖRGY
BORSOS MIKLÓS
CSORDÁS JÁNOS
DALLOS SÁNDOR
FARKAS ZOLTÁN
FODOR ANDRÁS
FONAY TIBOR
GALAMBOSI LÁSZLÓ
HARCOS OTTÓ
HÁRS ERNŐ
HUNYADI ISTVÁN
ILLYÉS GYULA
JANKOVICH FERENC
KERESZTURY DEZSŐ
LIPTÁK GÁBOR
MARTYN FERENC
ORBÁN OTTÓ
PASSUTH LÁSZLÓ
RÓNAY GYÖRGY
RÓZSA ENDRE
STETKA ÉVA
SZEDERKÉNYI ERVIN
SZIJ REZSŐ
TAKÁCS IMRE
TAKÁTS GYULA
TATAY SÁNDOR
VOLLY ISTVÁN

Rajzok:

BÁLINT ENDRE
BERNÁTH AURÉL
BÉNYI LÁSZLÓ
BORSOS MIKLÓS
FENYŐ A. ENDRE
FERENCZY BÉNI
REDÓ FERENC
SZENTIVÁNYI LAJOS
SZIGETHY ISTVÁN
TAKÁTS GYULA
VARGA HAJDU ISTVÁN

SZIGETHY ISTVÁN rajza

JE LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

VII. ÉVFOLYAM, 7. SZÁM

1964. JÚLIUS

TARTALOM

BORSOS MIKLÓS: Viz és ég	- - - - -	581
KERESZTÚRY DEZSŐ: Tavasz (vers)	- - - - -	582
RÓNAY GYÖRGY: Az év legmelegebb napja (novella)	- - - - -	586
JANKOVICH FERENC versei	- - - - -	598
HUNYADI ISTVÁN: A régi és az új (vers)	- - - - -	599
STETKA ÉVA versei	- - - - -	600
DALLOS SÁNDOR: A fehér ménés (novella)	- - - - -	601
HÁRS ERNŐ versei	- - - - -	610
GALAMBOSI LÁSZLÓ: Emel a fény (vers)	- - - - -	610
FODOR ANDRÁS: Nádak viharban (vers)	- - - - -	611
RÓZSA ENDRE versei	- - - - -	612
LIPTÁK GÁBOR: Füredi tudósítás	- - - - -	614
ORBÁN OTTÓ: Négy kis tánc meg ' egy keserves (vers)	- - - - -	622
TAKÁCS IMRE: Három leány a parton (vers)	- - - - -	623
BODOSI GYÖRGY versei	- - - - -	624
BERTHA BULCSU: Az egyház hajója (novella)	- - - - -	625
AMBRÓZY ÁGOSTON: Négy vers a Házasság ciklusból	- - - - -	630

DOKUMENTUM

SZABÓ LÖRINC: Lábunk alatt (vers)	- - - - -	632
-----------------------------------	-----------	-----

HORIZONT

ANTALFFY GYULA: Balatoni távlatok	- - - - -	633
-----------------------------------	-----------	-----

HAGYOMÁNY

VOLLY ISTVÁN: Hány dal szól a Balatonról?	- - - - -	641
CSORDÁS JÁNOS: „Ez itt a láp világa”	- - - - -	647

VITA

SZEDERKÉNYI ERVIN: A korszerű művészet kérdéseiről	- - - - -	651
--	-----------	-----

MŰVÉSZET

SZIJ REZSŐ: Szentiványi Lajos és a Balaton - - - - -	657
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS: Ceruzasorok Egry Józsefről - - - - -	664
MARTYN FERENC: Fenyő A. Endre kaposvári kiállításáról - - - - -	667
FARKAS ZOLTÁN: Bényi László kiállítása Veszprémben - - - - -	668
BAKI MIKLÓS: Csont Ferenc rajzai - - - - -	669

JEGYZET

TAKÁTS GYULA: Írni a mészkővön - - - - -	672
TATAY SÁNDOR: Gondolatok a kőkeresztnél - - - - -	675
ILLYÉS GYULA: Az első találkozás - - - - -	679
PASSUTH LÁSZLÓ: Múltkeresőben az északi parton - - - - -	681
BERNÁTH AURÉL: A pók - - - - -	683

SZEMLE

FONAY TIBOR: Lipták Gábor két könyve - - - - -	686
HARCOS OTTÓ: Vajkai Aurél: Balatonmellék - - - - -	687

KÉPEK

BORSOS MIKLÓS: - - - - -	579, 632
FERENCZY BÉNI - - - - -	591, 597
BÁLINT ENDRE - - - - -	605
VARGA HAJDU ISTVÁN - - - - -	631, 640
REDŐ FERENC - - - - -	650
SZENTIVÁNYI LAJOS - - - - -	659, 661, 663
FENYŐ A. ENDRE - - - - -	666
TAKÁTS GYULA - - - - -	674
BERNÁTH AURÉL - - - - -	685
BÉNYI LÁSZLÓ - - - - -	668
SZIGETHY ISTVÁN - - - - -	- borítón

Jelenkor. A Baranya megyei Tanács lapja. Megjelenik havonta.

Szerkeszti:

BERTHA BULCSU (a prózai rovat vezetője), CSORBA GYÖZŐ (a lírai rovat vezetője), PAKOLITZ ISTVÁN (munkatárs), PINTÉR ZOLTÁN (a kritikai rovat vezetője) és TUSKÉS TIBOR (felelős szerkesztő)

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók 24. Telefon: 13-05.

Szerkesztőségi órák: kedden és csütörtökön 18-19 óráig

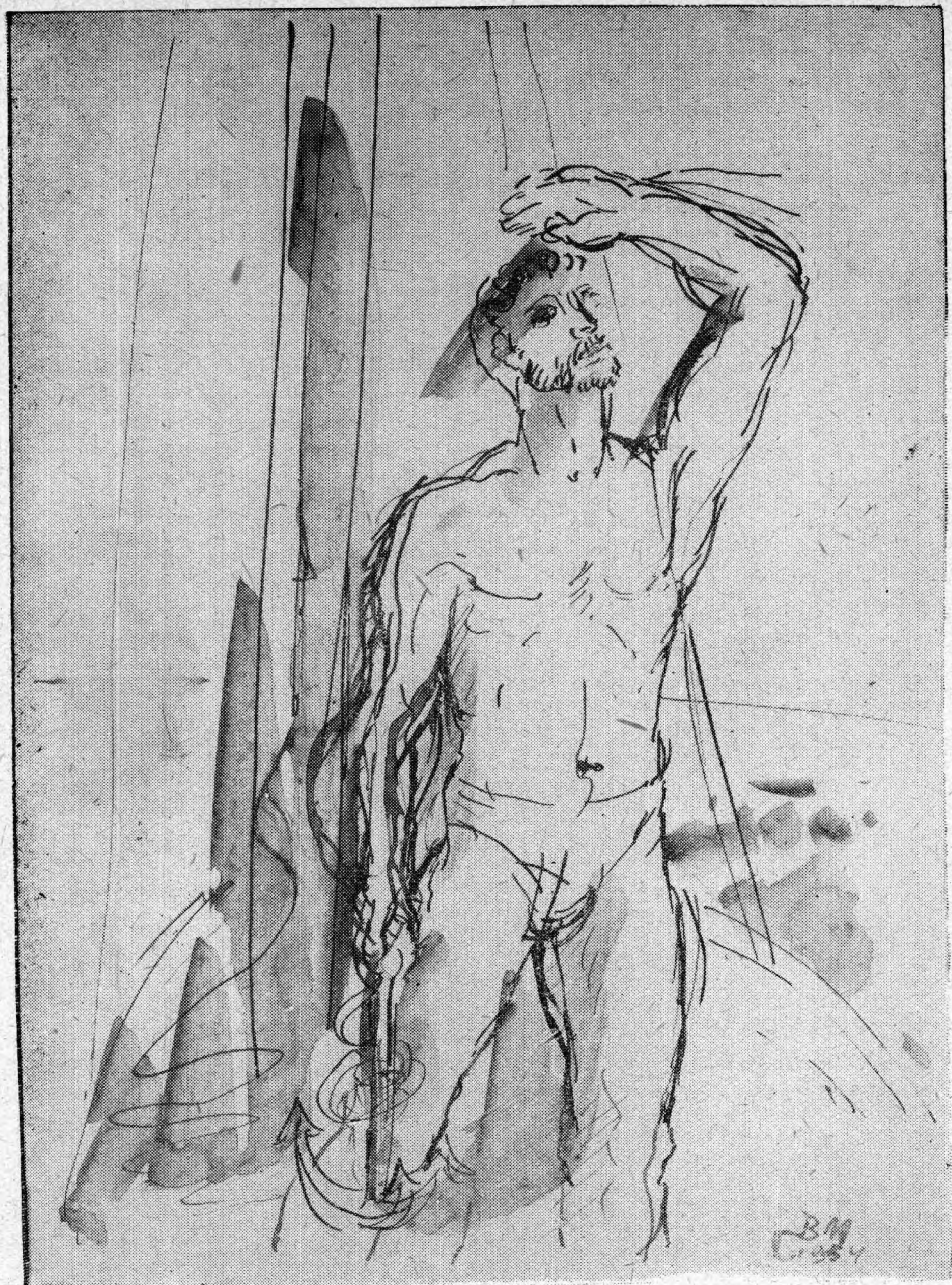
Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó Vállalat; Pécs, Hunyadi János u. 11.

Telefon 15-32, 50-00. - Egyes szám ára 6,- Ft. Évi előfizetés díja 72,- Ft. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hirlapirodánál (Budapest, V. József nádor tér 1.). Egyéni előfizetési csekk-számla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekk-számla: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

Felelős kiadó: Braun Károly

64-2500 Pécsi Szikra Nyomda — Fv.: Melles Rezső

VÍZ ÉS ÉG

Fiatal koromban bejártam az olasz és francia tengerpartokat – gyalog. Később Tihanyban valami hasonlót találtam. Kis halászfalu a hegyen, csend és nagy víz. Ebből már ott is, itt is csak a nagy víz maradt meg. A Tenger vagy a Balaton varázsa számomra a végtelen tér érzékelése. Mindent teljes egészében láttat. Embert, állatot, zavartalan tiszta jelenségeként érzékelhetünk a nagy vízparton. Ezáltal szinte szimbólummá nőnek az egyébként köznapi dolgok. Gondoljunk egy madárra, mely átrepül egy ligeten vagy utcán. Nem is vesszük észre. Ugyanezt a Balaton partján, vagy fölött repülve mindenki nem hogy észreveszi, de mint képben gyönyörködhet, mozgásában, útja vonalában, vagyis a zavartalan levegő és vízi térben jelentőssé, jelképpé válik.

A két ellentétes erő, a két elem, a levegő és víz találkozása, érintkezése a végtelent idézi. Vonalát horizontnak nevezzük – de valójában nincs. Ezért a fizikai jelenségek fokozott érzékelése mellett a lelki, szellemi állapotra is nagy hatása van. Ebben is rokon a tengerrel, mert partján ülve ugyanúgy hátatfordíthat az ember a parton létező köznapi gondoknak és befelé, vagy kifelé fordulva egy más, nagyobb időtlen és végtelennek tűnő életmozgás részesévé válik.

A hullámszáz változatai, hangja, mozgása, a kavicsoknak és egyéb vízi ismeretlenségeknek nem szűnő játéka, a tükröződés megejtő szépsége. És sorolhatnám azt az ezernyi jelenséget, amiért öntudatlanul is szeret az ember a nagy víz partján ülni. Vagy van olyan ember, aki a víznek háttal ült valaha? Nem hiszem. A legszebb parknak, ligetnek is hátat lehet fordítani, de tengernek, Balatonnak nem. – Tiszta arccal tekint az emberre a víztükör és az égbolt is. A hajnal szépségétől a déli fehér fényeken át, a naplemente utáni zöld égtől az éjszaka fekete kárpitjáig ott ülhet az ember, egy hatalmas varázslat részesévé válva.

Húsz éve itt fogantak – készültek szobraim. A portrék költőinkről, a Pásztor, a telt Démeter asszony, a csillagnéző, a napok az érmek hátlapjain: az örök probléma változatai – ég és víz, ég és föld találkozásában az emberi alak létezése, értelme.

S mi alkalmasabb a meditációra, mint a nagy vízpart?

Ha már elfordult a modern művész a lomposná vált régi múzsáktól, idegenül nézve őket, amint bádognál bádonylányuk ül a múzeumok homlokzatán, hova fordulhat, mint a természet mindig újat jelentő elemeihez? E koncentrált szemlélődésből alakulnak azok az új formák és képek, melyek sem nem a természet tagadása, – csak az elkopott nézőpont helyett máshonnan nézett természet. – Sem a hagyomány tagadása, csak a pléhmúzsák kora lélektelen hagyományának az elvetése. S helyette sokkal régebbi, de élőbb hagyományhoz fordulva alakítja korunk művészetét. A nagyvárosokból mindenütt a világon megindult a művészek özönlése vidékre. Tengerpart-ra, ahol van. Balatonpartra, ahol van.

A szellemi áramlatok vonulása nem ismer korlátokat. Aki érzékeli, az részese mindég mindannak az újnak, vagy csak másnak, annak a kevésnek, vagy másnak soknak, amivel minden korszak hozzáteszi a magáét a minden addigiakhoz. Ennek az értelmezése jelenti azt a szellemi magatartást, ami a művészt jellemzi.

TAVASZ

Halkan szól az esti szél,
nem zúgatja zöld levél,
lázás ágak rügyeit
vacogtatja üveg éj.

Nedves árnyat űznek
csüggőhasu fellegek,
aranyát a fűznek
ép hogy sejteni lehet.

Felhők közt a mély ég
álombeli, könnyű kék,
pőre ág közén még
áttetszik a messzeség.

Lágy szél öle: hinta,
feledésbe ringató;
barackvirág szirma
pillangózik, mint a hó.

Nem enged elaludni valami vad sugárzás,
lobban, senyved a béna agy.
A csend minden zugába belármáz a hinár, sás
tövén ujongó békahad.

S hallom, hogyan dagad a rügy, telik virággal
az ág s a lombjuk építő
növények kútjain felpezsgő áramlásban
hogy apad-árad az idő.

Lengek a hajnal gyöngyház színén, már félig ébren,
s úgy érzem álmom fátyolán:
a fákra lezuduló, éterrel teli szélben
a tenger zúg dörögve rám.

Ragadj tenger, idő, sugárzás! Bár cserélnék
virágot, lombot, mint a fák!
Kitárja minden sejt, minden felérző érzék
bennem kíváncsi ablakát.

Figyelnek megfeszülve, valami jelre várnak,
álmatlan, örvény-ég alatt,
hogy értsék, Végtelen, örök-egy kémiádat:
megújítani a holtakat.

A sirályok visongva
buknak, szöknek, le-fel,
hívó rikoltásukra
csak a vihar felel.

Üvöltve nyög az erdő,
a szél csontjába harap.
Jaj, micsoda jövőndő
dermed a fák alatt?

A sirályok vidáman
villantják szárnyaik;
cikáznak az ordas árban,
megnyergelik áramait.

Végtelennel teli szélben,
tűzzel, színnel sűrű fényben,
madarak örült dalában,
mezők részeg illatában,
éjek neszező mélyében,
rügy, bibe forró méhében,
az élő egyformaságban,
a végtelen változásban,
mily teremtmény nyugalom van,
aki kertész, tudja jobban.

*

A sápadt hold jégfehéren
zárkózik fényudvarába,
lassul zsibbadozva vérem,
kihagy szívem dobbanása.

Fakó, földöntúli tájon
szólitlak didergő szóval –
s megpihentetsz, mint az álom,
könnyebbítesz, mint a sóhaj.

*

A szépség szenvedélyes újulás. Te is
tavasz vagy, dallam, íz, szín, illat, ébredő
s emlékező érzékek pattanni feszült
kivánczossága, míg magát feledve forr
egymásba lángoló szépséggel életünk
s termékenyülve nemzi újra önmagát.

Hallom hullám szived, véred patakneszt,
tüdőd lombsuttogását, érzem csontjaid
sziklái közt hús, izmok lankás halmait,
rugalmas bőröd pihés pázsit-bársonyát,
szerveid, élő tested jó-szagát s szemed
szédítő kútjaiba fül tekintetem.

Sejt nő holt sejt helyébe: épülsz, bomlasz és
magaddal egy vagy bár, cserélődsz. Van szived,
alkotni jó erőd s igényed: így lehetsz,
mint a világ, születve-halva mindig új.
A vágy repíti tested felbolydult bolyát,
bár láncra ver a rendszabó tapasztalás.

Teremtsük újra hát egymást a képzelet
igazabb valóságában! Húnyt szemmel azt
formáljuk, mit a vágy súg, a természet
átzúduló erő, habár varázslatát
csak sejti szívünk, ahogy önmagunk fölé
hajlunk, mint aki méccsel mély barlangba néz.

Tapadjunk fák, füvek, vizek közé a csepp
makacs szerénységével s szökjünk, mint a szél
a felhőn túli kék fény szárnyán szárnyaló
térbe s égünk bár a világ máglyáin el,
szülessünk vissza egymás megváltó ölné,
a szépségben, mely szenvedélyes újulás.

*

Rügy, fény, bogár, lágy fuvalom
munkába állt rég.
Egy néni ül csak a napon,
mint dermedt árnyék.

Forr körülötte a tavasz,
lángol ragyogva;
lót-fut az ember, ugyanaz
mindig a dolga.

As, épít, kertet, várakat,
bolyt, mint a hangya;
kirajzik mint a bogarak,
ha süt, a napra.

*

Sarjadó réten jártam;
a hús szél elpihent,
az aranyszürke árnyban
meredten állt a csend.

A vadvizek színén kék
acélfény remegett,
felgyúlt nyírfák hűtötték
tükrében testüket.

A nap, mint egy tüzes seb
a láthatár ivén.
Rád gondoltam s tüzes lett
ereimben a vér.

*

Mikor a téli fergetegben
por száll s szeméttel elkevert mész,
a szelek, havak, fagyok ellen
üvegházat épít a kertész.

Ha jön a tavasz, mint a hangya
fut a vincellér s kitakarja
mind, mire téli szemfedőt
kapált, az ifjú nap előtt.

De ahogy nő lombbal az árnyék,
felhőtlen éggel a meleg:
az ember szidja, úgylehet,
amit ma vágyva megkiván még ...

A forró fénybe merevül
a szelid jegenye: jelül,
hogy a világ megcsendesülve
keringjen át csak életünkbe.

*

A hajlatban nyílik a mandula.
a tetőn késő március hava:

az elmúlt éjjel hozta s szórta le
a hátráló észak lehellelte;

a visszaütő tél, mely hidegen
megsuhintja forrószódó szívem,

s a könnyű széllel hüsen csapja át
az olvadó hó nyers, fanyar szagát.

Mély, néma csend. A véghetetlen ég
lehűti vágy, kín, szenvedély tüzét.

Mint ha a réten felhő árnya száll,
egy sóhajtásnyit megborzong a táj,

de fenn a hó felizzik hirtelen:
lángol a hajló nap fényeiben,

s mint sarjadó rügyet a nedv, olyan
bizalom tölt el: megadom magam,

mert virágzó fák, kristály hó felett
látom esthajnalcsillag szemedet.

*

Nap süt, lágyul a hó, megolvad,
langyos szellő járja arcomat.
Szól a világ, újul: „Nyitni kék!:
aki borús, nyissa meg szívét!”

Jó így, másra bízva, pihenni,
ritka verőfényre kimenni:
kiderül bennem is, meglehet,
barát keze fogja kezemet.

Jó a tájba nézni messzire,
nem gondolni gondra, semmire,
fakadni, rügyezni szeretnék,
bár a tavasz távol lehet még.

Életemért van szebb jutalom?
vigyázó gond kísér utamon.
Már a tavasz magát jelenti:
jó valakit igazán szeretni.

*

Tavasz multán bár, a kertben
sudár körtefát ültettem;
fészkét mélyre, jó tágasra
áram: nőjön fel magasra!

Százados fa új hajtása
sarjad százados hajtásra.
Aki az őt fát nevelte,
maga vált porrá helyette.

Én sem magamnak egyedül:
ültettem emlékezetül.
Lombja enyhítő hűvössét,
élvezze más is gyümölcsét.

*

A makacs szél elpihent.
Újra éj van, fent se lent
nincs más, csak a zsendülő
természettel teli csend.

Balatonfüred.

AZ ÉV LEGMELEGEBB NAPJA

A fiatalember negyedik napja volt Balatonbogdányban, és az esti vonatot várta. Fél hat volt, de még mindig nagyon meleg. A nap, lemenőben, olvadtan úszott a nyárfák tetején.

Zsebrevágott kézzel állt, nekitámaszkodva az állomás előtt az öreg nyárfa derekának. Pár lépésnyire az ivókút csobogott, gyerekek szaladgáltak körülötte a kavicsoson, azzal szórakoztak, hogy befogták a csap száját és lespriccelték egymást. A strand felől hallatszott a zene, de már jöttek fölfelé, családok, szatyrokkal, pokrócokkal, úszópárnákkal, szerelmes párok, összekarolva, vagy ölelkezve, a fiúk többnyire kérekpárt toltak. A sínek előtt ösztönösen megálltak és Földvár felé néztek, onnét kellett jönnie a vonatnak, de még volt idő, még nem is jelzett, a sorompó rúdja még me-reven szűrt magasba, s az ór, hóna alatt a piros zászlóval, a málházó előtt beszélgett két falusi legénnyel.

A fiatalember a kavicsokat rugdalta. Egy hetet csikart ki az anyjától, az egy hétből négy nap elmúlt, és még mindig semmi. Az állomásépület végében volt a posta; egy lány jött ki onnét, csokoládébarna lány, mellén piros csikos kendő, s olyan parányi sort volt rajta, hogy szinte semmit sem takart el a combjából. Könnyedén szökkent le a három lépcsőn; minden ugrásra rezzent egyet a kendő alatt a melle.

Jobbra, virágszegélyes gyöppel koszorúzza az Utasellátó vendéglője terebélyes fák alatt, egy-egy búcsúzó napsugár áttűzött a lombon, a tarka-piros abroszokra. Kéthárom pad volt a pázsit előtt, kofferokkal vonatra várók üldögéltek rajtuk; az egyikről fölkelt egy fiú és a lány elébe ment. Egyszerre léptek, összetanult léptekkel, végig a sín mentén, a kavicsoson.

Minden fiúnak van egy ilyen lánya. Ha nem is éppen ilye, hát valamilyen. Azt gondolta, lejön ide, másnap már neki is lesz egy nője. Egy hét, többre nem adott pénzt az öreglány. Ha keresnél, mondta neki. Ha félretennél év közben. De még a tankönyvekre is én adok, nemhogy te segítenél rajtam. Én, édes fiam, szégyellném magam, az özvegy édesanyámtól. És mindig ugyanaz a nóta, ugyanaz a lamentálás, a végtelenségig. És a sértett önérzet, a sebzett hang, álmában is rátalált volna, mint színész a szerepre, amit mondanía kell. Miért, én talán lopom a napot? Előadások, szeminárium, készülés a vizsgákra; és tehetek én róla, hogy az én idegeim. Igen, nektek legalább volt öt, tíz, tizenöt évetek, de mi, háborús nemzedék, amilyen idegterheléssel mi élünk. És így tovább. Néha hányni kellett volna, amíg mondta. Munkatábor, igen vannak munkatáborok, ifjúsági táborok a Balaton mellett; de egy egész évi megfeszített tanulás után, ahelyett, hogy egy kis pihenéshez jutnék, megint a meló, megszakadásig. Majdnem sírt, sértetten. Most következik a fordulat. Pontosan tudta, hogy a fordulat következik: ismerte az anyját. Mondta, sértetten, majdnem sírva; közben nézte az anyját; azt gondolta: egy perc, és beadja a derekát. Beadta. Sőhajtott, elővette a fehérneműs szekrényből, amit a mosógépre összeszpórolt. Még egy kis játék: de igen, de nem, de igen. Nem, ezt nem fogadhatom el. El kell fogadnod, az anyádtól el kell fogadnod. Nem, hogy megint véresre mosd az ujjaidat. De igen, és ha eddig mostam, moshatok ezután is, és aztán majd spórolok rá megint. Az a fontos, fiacskám, hogy neked meglegyen a pihenésed. És jó, hogy le nem térdelt eléje, hogy fogadja el.

Azt hitte, meggy majd minden, mint a karikacsapás. Egy ilyen nyaraló, másodrendű hely, ide nem a nagy menők, meg a nagy nők jönnek; egy ilyen Balatonbogdány tele facér tyúkokkal, úgy vadásszák a palikat. Legjobb lett volna valami pénzes pacák nője, egy autós pacáké, aki szabadjára hagyja a nőt, inkább középkorú nő, azoknak már inkább a fiatal kell. Pénteken érkezett, a fél hatossal, jól kiszámította: szombaton, vasárnap tele a Balaton, mi sem lesz könnyebb, mint fogni valakit. Egy klassz kis csajt, gondolta a vonaton. De nem fogott senkit, mindenkinek volt valakije; vagy

akinek nem volt, pillanatnyilag, az elnézett a feje fölött. Szaglik rólam, hogy sóher vagyok, gondolta és dühösen rugdalta a kavicsot. Jelzett a vonat.

Számolta magában: szombat, vasárnap, hétfő, kedd. Még három nap. Ezzel a vonattal kell jönnie valakinek. Képtelen ötleteket forgatott a fejében. Bejön a vonat; odamegy az első nőhöz, aki magányosan száll le. Fő a merészség. Mit mond? Valami marhaságot. Próbált könyvekre gondolni, hogy mit mondanak a nőknek; nem jutott eszébe semmi. Szabad a csomagját? Szerencse, hogy Balatonbogdányban nincs hordár. Igen, ez az. Szabad a csomagját, majd én segítek. A többi megy magától. Hazaviszi a csomagot, oda, ahol a nő lakik. Ott marad, vagy visszamegy, vagy találkoznak.

A vasutas a sorompóhoz ment, tekerni kezdte a fogantyút, a sorompó kis harangozással leereszkedett. A földvári kanyarban feltűnt a mozdony.

A fiatalembernek hirtelen sós nedvesség gyűlt a torkába. Belerúgni magába, amiért ilyen gyáva. Amiért nem fog odamenni az első nőhöz, aki egyedül száll le. Barom, mondta, hülye, gyáva barom. Sose lesz nő, te állat. Mert csak az nem gyáva a nőkel, akinek pénze van. Lassan bejött a vonat, megállt, csikorogva, füstszaggal. Szaladtak, kiabáltak, integettek. A fiatalember a földet bámulta, legszívesebben örökre odaszegte volna tekintetét a földre; de aztán mégis föl nézett. A vonat lassan kúszott kifelé. A sorompó lassan fölemelkedett. Az állomáson lassan oszlott a nép.

Elöl, az úton túl, sárga kis koffer mellett egy lány állt, szemlátomást tanácstalanul. Jobbra-balra tekintgetett, mintha keresne valakit, de arrafelé már nem volt senki, a lány egyedül állt, s aztán lenyúlt a sárga kis kofferért és elindult a kijárat felé. Csak három-négy lépést tett, akkor megállt, rugdalni kezdett, kavics ment a cipőjébe. A fiatalember nézte, azt gondolta: Csak rugdalj. Most, egy mozdulattal, gondolta, ellöki magát a fa derekától, mint úszó a medence falától, forduláskor. Ellöki magát, odaúszik a nőhöz. Szabad a csomagját?

De nem mozdult. Érezte, hogy nyirkos lesz a tenyere. Nézte a nőt. Rongy kis szajha, gondolta. Lejön ide, Balatonbogdányba, ebbe a rohadt kis zúgba, hogy majd fog magának valakit. Egy pénzes palit, pár napra. Nem, kicsikém. Csak rugdalj, de engem hagyj ki a játékból. Ismerjük ezt a trükköt. Keljen fel korábban, kedvesem.

A lány jött; mintha egyenesen feléje jött volna; de aztán a kijáratnál derékszögben megfordult, a falu felé. A fiú is elindult hirtelen.

– Nem nehéz? – kérdezte.

Száraz szájjal kérdezte; nem nézett a lányra, csak a meztelen lábát nézte a szandálban. Formás, kis lába volt.

– Á! – mondta a lány és meglóbálta a sárga koffert. – Jutka néni! – kiáltotta.

– Jutka néni!

Egy asszony jött a Fő utcán.

– Látod, nem megint elkéstem...

A fiatalember sarkonfordult. Morzsolva számolta zsebében a pénzt. Pár lépésre volt a presszó, leült előtte az egyik asztalkához.

– Egy duplát.

*

Esténként tánc volt az Utasellátóban, kint a kertben, a fák alatt. Középpütt beton lap, fölötté, négyszögben, lampionok: ott táncoltak.

A fiatalember rögtön észrevette a lányt. Egyedül ült egy asztalnál, előtte meggyél. A mellette levő asztalnál ültek, de az azután következő szabad volt, a fiatalember ahhoz telepedett le, féloldalosán, nem közvetlenül szemközt a lánnyal, hanem úgy, hogy oldalról láthassa. At sem öltözött, ugyanaz a kékcsíkos vászonruha volt rajta, amiben érkezett. Nyilván vár valakit, gondolta a fiú. Oldalvást figyelte a lányt, ahogy a celofánba burkolt szalmaszállal játszik; mintha dúdolt volna közben. A táncolókat nézte; öt-hat pár keringett a lampionok alatt, egy hatalmas, vállas férfi is, fehér nadrág, kék kabát és valami jelvény a karján; egy magas, fehér ruhás lánnyal táncolt. Teljesen sötét volt már, rengeteg csillag hunyorgott az égen, s a meleg nyári estében vízszagot hozott a Balaton felől egy-egy gyenge kis fuvalom.

Kit várhat? – gondolta a fiatalember. A zene abbamaradt, a táncolók a helyükre mentek. Ha nem jön senki, gondolta, föl fogom kérni. Még várok tíz percig, mondta magában. Úgy tette karját az asztalra, hogy lássa a csuklón az óráját. Rosszul táncolt, voltaképpen szeretne volna, ha minél később kezd rá a zene, vagy ha mégis jönne valaki, akit a lány vár.

Nézte az óráját. Hat perc. Megszólalt a szakszofon. Egy autó járt Budára át a régi hidon át. Ilyen ócskaságokkal traktálják az embert. Ilyen lejárt lemezekkel. Hét perc, nyolc perc. A kék kabátos megint ott ringott a lampionok alatt a fehér ruhás lánynyal. A fiatalember dühösen, utálkozva nézte. Utálta ezeket az izomkolosszusokat. Kilenc perc. Összeszorította a fogát; arra gondolt, hátha épp akkor, amikor odaér a lányhoz, megjelenik egy ilyen izomkolosszus, rácsap a vállára, hogy belerogyik a gerince. No, mi az, fiatalember? Egy ilyen hűstorony, gondolta. Autón szaladgálnak, összebirkóznak, összebokszolnak maguknak egy kocsit. Összepóloznak. Egy autó járt Budára át. Mindegy, gondolta; összeszorított foggal fölállt; mereven lépkedett, úgy érezte, fából van a lába.

– Megengedi?

– Á! – mondta a lány, ugyanúgy, mint délután, amikor azt kérdezte, nehéz-e. Nevetett. – Nem táncolok. – Últében, alulról nevetett a fiatalemberre. – Mit csodálkozik? Nem szeretek táncolni. Maga itt nyaral?

– Pár napra – mondta a fiatalember. Zavarban volt, már bánta az egészét. Ha táncol, az más lett volna. Megszorongatja egy kicsit, odaszorítja magához. Leviszi a partra, mintha csak kitáncolnának az asztalok között, a síneken át, a partra, ott a park előtt a nádas, csak sűrű, nagy nád, víz nélkül, és vannak benne lehevert helyek, mintha ágyak volnának, csak bele kell feküdni. De ha nem táncol, az más. Leszakadni, gondolta. Utálom a nehéz járatú nőket.

– Én is csak pár napra jöttem – mondta a lány. – Remélem, jó idő lesz. Az égre nézett, a lombok résén át föl a csillagokkal teleszórt égre.

– Azt hiszem – mondta a fiatalember. Közben azt gondolta: marhaság. Elménc-kedés az időjárásról. A légköri viszonyokról. Előrejelzés a Balaton területére holnap estig.

– Táncolni nem táncolok – mondta a lány. – De ha akar, átülhet ide. Beszélgetünk. Vagy vár valakit? – kérdezte.

– Nem, nem – tiltakozott mohón a fiú. – Inkább én hittem, hogy maga vár valakit.

– Egyedül vagyok itt – mondta a lány.

– Én is – mondta a fiú.

Elment a nagy málnájáért. Gyorsan számolt közben: ha a lány netán vacsorázni akar, ki tudja fizetni, egy vacsora nem kerül többé húsnál, huszonöt-nél; ő nem eszik, azt fogja mondani, már vacsorázott. Valami apró volt nála, és egészben egy ötvenes; egy százasa volt még, otthon. Ha vacsorázni akar, gondolta, egye fene: de nem ingyen. A nádasra gondolt, és hogy tizenegy körül kel a hold. Letette a málnát, leült a kósárszékbe, futólag végignézte a lány meztelen karját, vállát, szép, sima nyakát. Jó nő, gondolta. Vannak jó helyek a nád közt, nem fog szúrní.

– Szokott strandolni? – kérdezte.

– Strandolni? – ismételte a lány, és talán a zenére figyelt, mert mintha nem értette volna. Aztán föleszmélt. – Ja, persze! Miért?

– Hogy olyan jó barna – mondta a fiú.

– Szabadnapon – mondta a lány. – Szabadnapon ki szoktam járni a Szigetre.

– Szabadnapon? – kérdezte a fiú, mintha most ő nem értené.

– Igen – mondta a lány. – Amikor nem dolgozom.

– Hol dolgozik?

– A vendéglátóiparban – mondta a lány. De ezt túl ünnepélyesnek találhatta, mert gyorsan hozzátette: – Presszóban.

A fiatalember gyorsan elnézett a táncpódium felé, nehogy szeme, arca elárulja az újjongást, ami föllobbant benne. Egy presszóslány, egy mindenre kapható presszós-

lány. Adja a szendét, ez a bevezetés, táncolni nem táncol, minek is strapálná magát. Megisszák a meggylet meg a nagymálnát, fizet, mennek a nádasba. Nincs duma, nincs főzés: tiszta ügy. Örült neki, hogy ilyen egyszerű lesz.

- Maga? - kérdezte a lány. - Maga hol dolgozik?

- Egyetem - mondta általánosságban.

- Tanársegéd?

Nem felelt, ráhagyta. Imponált neki, hogy tanársegédnek nézik. Annál könnyebb. Egy presszóslánynak egy tanársegéd: boldog lehet, érezze megtisztelve magát.

A lány a táncolókat nézte, a kék kabátos, fehér nadrágos óriást, karján a fehér ruhás lánnyal. Fél fejjel kiemelkedtek a többiek közül.

- Ugye, milyen szépen mozognak - mondta a lány. - Az a menyasszonya. Teniszbajnoknő. Fényképről ismerem - és megmondta a nevét.

- Nem értek a teniszhez - mondta a fiú.

- A férfi meg - folytatta a lány -, Torbágyi. Az olimpikon.

- Birkózó - mondta a fiú ellenségesen.

- Evezős - javította ki a lány. - Bejár hozzánk a presszóba, onnan ismerem.

A fiatalember dühös volt, és féltékeny is erre a Torbágyira. Persze, egy evezős, egy olimpikon, ilyenekre buknak a nők. Egy olimpikon csak megjelenik, és a tanársegéd ejtve van. Bejár hozzájuk a presszóba, ez a liba leteszi elé a duplát, és Torbágyi kegyesen megveregeti a fenekét. Vagy ha jó homályos a presszó, akkor benyúl a szoknyája alá. Csak bámuld azt a ronda kolosszust, gondolta. Azt a tenyészbikát. Csak dögölj érte, kedvesem. Azért mégis velem jössz a nádasba. És én is jó leszek neked, én, a tanársegéd, mert az a Torbágyi rád se néz, kicsikém, az kap minden uj-jára tizet, az nem azért jött le Balatonbogdányba, hogy téged szórakoztasson.

- Iszik egy konyakot? - kérdezte vakmerően, kicsit szorongva, mert egy konyak, ilyenkor este, zenével, legalább egy huszas. - Vagy egy vermutot.

- Á - mondta a lány és kurtán nevetett. - Nem iszom én soha szeszt.

- Hát akkor - mondta a fiú, és úgy tett, mintha sajnálná, hogy a lány nem iszik, nem kínálhatja meg. - Hát akkor... - Teljesen váratlanul támadt benne az ötlet, szinte lerohanta, nem ért rá megfontolni: fogta a málnaszörpös poharat és odakoccintotta a lány poharához. - Akkor nem lehet, csak ezzel... No, szia.

A lány úgy látszik, nem lepődött meg, csak újra elnevette magát.

- Szia - mondta. - Magdi vagyok. És maga? - Nyomban kijavította, nevetve, mintha jó tréfa volna: - És te?

- Lajos - mondta a fiú. Egyszerre izgatott lett, szerette volna visszacsinálni az egészet, mert nem tudta, hogyan folytassa, vagy gyorsan fizetni, felállni, menni a nádasba. - Nem fázol? - kérdezte.

A lány a fejét rázta. Pedig a tó felől végre valóban áradni kezdett valami kis hűvösség, a nők sorra vállukra borították a kendőjüket, vagy fölvtették a bolerójukat.

- Nem akarsz sétálni egyet a parton? - kérdezte a fiú rekedten.

- Á - mondta a lány és nevetett. - Ülünk még itt egy kicsit, aztán haza kell menni. A néniék lefekszenek, nem akarom fölzavarni őket.

- Az, aki eléd jött? - kérdezte a fiú, kedvetlenül.

- Az - mondta a lány.

- Jól elkésett - jegyezte meg a fiú.

- Mindig elkésik - nevetett a lány. - Ahányszor lejöttem, még mindig elkésett. A nagynénim, anyukának a néneje, itt laknak Bogdányban, nyáron mindig lejövök hozzájuk pár napra. Téged még se sose láttalak itt.

- Most vagyok először - mondta a fiú. - Ha tudom, hogy ilyen nyamvadt kis fészek... Mehettem volna Siófokra, vagy Földvárra...

- Lärmás - mondta a lány. - Földvár is lármás lett. Én jobb szeretem a csendesebb helyeket. Vagy talán csak megszoktam... Szóval unatkozol - mondta tárgyilagosan.

- Úgy is nevezhetjük - mondta a fiú. - Más szóval megesz a penész.

Újra a nevetés. Aztán:

– Persze, egyedül vagy. A férfiakat, ha egyedül vannak, mindig megeszi a pé-
nész. Hány óra?

Két ujjával megfogta a fiatalember csuklóját s úgy fordította, hogy lássa a kar-
óráját.

– Fél tizenegy! Mennem kell.

A fiú intett a pincérnek, de mielőtt szóhoz jutott volna, a lány gyorsan bemondta:

– Egy meggylé – és már ki is fizette. Aztán a fiúnak: – Mit gondolsz? Ki-ki a
magáét: ez a rendje. Csak nem hagyom, hogy kitartsanak!

Nevetett, fölállt, lesimitotta a szoknyáját.

– Sietsz? Kérdezte a fiú. – Sétálhatnánk még egy kicsit.

– Holnap – mondta a lány. – Ha akarod, holnap sétálhatunk. Megmutatom neked
Balatonbogdány nevezetességeit, jó? – Nevetett; a fiú nem tudta, idegesíti-e ez az
örökös nevetés, vagy tetszik neki. A lány fél lépéssel előtte ment, könnyű, ruganyos
járással; csak most látta, milyen jó alakja van. – Egy kicsit levakarom rólad a pe-
nést – mondta a lány, már kint az utcán.

Balra volt a park, most emelkedett a platánok fölé a hold, ezüst öntötte el a költő
szobrát.

– Ha van kedved – mondta a lány –, holnap sétálhatunk egyet. Itt találkozunk,
tízkor, a szobornál. Stimmel?

– Stimmel – mondta a fiatalember.

A holdas főutca, az alvó házak, a holdas tetők, holdas kertek, falusi kiskertek a
házak előtt; most adták ki illatukat a virágok, petúniák, violák, floxok. Nézte a lányt,
holdfényes, sima, barna vállát, s a mellét, ahogy meg-megrezzen a lépteire. Az aszta-
los háza elé értek, szinte gázoltak a sűrű petúniaszagban.

– Ez az – mutatott a lány a következő házra. – Itt lakom.

Az utca teljesen néptelen volt, még csak egy ablak sem világított sehol. A lány ki-
akasztotta a kiskapun a riglit.

– Szóval holnap tízkor – mondta. – De nehogy elaludj!

Könnyedén a félfának támaszkodva állt. A fiatalember arra gondolt, most átkapja
a derekát, megához szorítja, betapasztja a száját, a szájával vagy a tenyerével, és le-
dönti a kerítésen túl, a nagy diófa alatt a ritkás fűbe. Egy ilyen kis szajhát, gon-
dolta acsarkodva, éhesen, s most hirtelen, vadul, tehetetlenül gyűlölte a lányt.

De Magda már nem volt ott. Visszaintett a tornácról, és eltűnt.

A nagy csöndben halk ajtókoccanás hallatszott, aztán egy kulcs gyors fordulása egy
zárban.

Kutyák kezdtek ugatni Földvár felé, udvarról udvarra szállt a falu szélén a kutya-
ugatás a holdas éjszakában.

*

Már kora délelőtt ernyesztő volt a hőség. A presszó előtt a gömbakácokon fony-
nyadtan, petyhüdtlen lógtak a zsugorodó levelek. A szobor körül, a platánok alatt,
árnyékban is, szinte vágni lehetett a levegőt.

Tíz után két perccel megjött a lány.

A fiatalember egy padon ült a szobor mellett, a legszélső padon, ahonnét végig-
látott a főutcán; látta, ahogy a lány kilép a kiskapun és elindul lefelé az enyhén
lejtő utcán: könnyű kis karton ruha volt rajta, egy könnyű, kis semmiség, és mezte-
len lábán piros szandál; derekától lefelé, ahogy átsütött a szoknyáján a nap, mintha
áttetsző fátyolban mozgott volna.

A fiatalemberben még ott forrt az éjszakai düh. Alig aludt valamit, ide-oda do-
bálta magát a gödrösre hevert szalmazsákon, egyre a lányon járt az esze, holdsütötte,
meztelen vállán, meg saját gyávaságán, hogy mire várt, miért nem rántotta magá-
hoz, miért nem harapott bele a vállába, miért nem karolt bele legalább, ahogy men-
tek a néptelen főutcán; hiszen talán hagyta is volna, talán várta is; egy semmi kis
presszóslány, mit csinál ilyen nagy esetet belőle? Öklét rágta dühében; hajnal felé,
mikor már világosodott, végre elaludt; akkor meg fölzavarták a legyek.

FERENCZY BÉNI rajza

Most meg sétálni fognak, kutyagolni ebben a hőségben, csevegni, mint a félénk szerelmesek. Puhatólózni, ahelyett, hogy... Ha nem hagyja magát, gondolta, megkérdelem, mennyiért. Állat vagyok, gondolta, ezzel kellett volna kezdeni. A szoba ki van fizetve, van egy facér százasom, azt rászánom. Megvan vissza a jegy is, harminc-három százalékos, csak le kell pecsételteni. Egy százast megér, itt poshad ötödik napja, egyetlen nőhöz hozzá nem nyúlt, még úgy se, hogy véletlenül hozzáérjen. Mitől fél? Pesten a fiúk nem győzik mesélni, hogy ki ezzel, ki azzal, és hogy ez is megvolt, az is megvolt; és neki senki, csak a nyálcsorgató éhség, csak ez a nyűszítés belül, magában, ez a nyirkostenyerű gyávaság. Ha egyszer meg merné kérdezni valakitől, valamelyik dörsölt haverjától az egyetemen, hogy hogyan kell. Öregem, jött az a nő, leült a szemközti asztalhoz, fölcsúszott a szoknyája a combjára; komám, olyan combja volt... Nézem, látom, hogy ezzel lehet, már ott is ülök az asztalánál, kezem a térdén... De honnan látják, hogy lehet? Honnan tudják, hogy nincs senkije, nem vár senkit, nem jön senki, egy hústorony, egy Torbágyi, egy gölem, a rettenetes öklével? Ez a rémálom, éjszakáról éjszakára visszatérő álma: odalép a nőhöz, s akkor hirtelen egy kéz a vállán, egy mázsás öklől; vagy egy pofon, egy horog az álla alá, hogy kiugrik az állkapcsa... Honnan tudják? Vagy nem igaz? Hazudnak? Kitalálják?

- Szia.

- Szia.

Átvágtak a parkon, föl a Pusztavölgyi sorra. A fiatalember rágyújtott. Tulajdonképpen nem is szerette a cigarettát; csak azért szívott, mert ez valami biztonságot adott neki, valami fölényfélét: ahogy rágyújtott, a mozdulat, ahogy fogta a cigarettát, meg ahogy a füstöt kifújta.

- Sokat szívsz?

- Huszat, harmincat - hazudta.

- Nem jó. Azt mondják, attól van az angina. Meg az érszűkület.

- Nem mindegy, mibe döglik bele az ember?

Kesernyésen, nagyképpően mondta. De a leány csak nevetett egyet, és könnyedén megvonta a vállát.

- Hülye vagy.

A kertekből nagy fák vetettek árnyat a Pusztavölgyi sorra.

- Jó hely - mondta a fiú. - Itt nincs az a dög hőség.

A lányt most is fél lépésnyit maga elé engedte, úgy nézte a dereka ruganyos mozgását. Friss volt, szinte hűvös, szinte vízszaga volt, meg jó szappanszaga, és valami könnyű, üde illat is áradt a bőréből.

- Milyen kölnit használasz? - kérdezte a fiú.

- Simát - mondta a lány. - Csak azt szeretem. A simát. Csak az ilyen tiszta szagokat. Nem azt a tömjént, meg pézsmát, meg mit tudom én mit. A Sanoárt. Ismered? A fekete macska. - És betűzte: *Chat noir*. Francia. Fölfordul tőle a gyomrom.

- Hova megyünk? - kérdezte a fiatalember.

- Megmutatom neked a temetőt. Az a legszebb Bogdányban, a temető. Szoktál temetőbe járni? Én szeretem a temetőket. Néha kimegyek a Farkasréti-be, vagy Óbudára, csak úgy: szabadnapon néha csak úgy kimegyek. Óbuda a legszebb, azt szeretem a legjobban. Néha könyvet is viszek magammal, ott olvasok: túl már rétek vannak, csupa selymes fű. Rigók is. Feketerigó, meg a gyümölcsösökben sárgarigó. Az a szép, hogy a temető mellett gyümölcsösök vannak. Meglátod, ez is milyen szép.

*

Ritkultak a villák, hatalmas akácok szegélyezték az utat, balra egész akácerdő, ritkalombú, vén fák. Aztán egyszerre végetért. S valami rét következett, furcsa, hullámos rét; mintha a föld apró, zöld hullámokat vetne.

- Ez az - mondta a lány. A régi temető. Ezek a régi sírok.

Csak kis halmok voltak, meg kis gödrök, fűvel benöve, s itt-ott, hanyatt, egy csonka, korhadt kereszt, vagy egy csorba kő.

- A költőt is ide temették mondta a lány. - De aztán exhumálták és fölvitték Pestre, a Kerepesibe. Én már nem láttam, de Jutka néni mesélte, hogy nem keresztje volt, hanem az, amit a székelyek szoktak. Kopjafa. Meg, hogy a nyaralók mindig vittek virágot a sírjára. De most dobd el.

- Mit? - kérdezte a fiú.

- A cigarettát.

- Miért?

- Csak.

- Talán zavarja a halottakat?

- Csak - mondta a lány. - Nem illik. Ez itt temető.

A hullámos rét, a régi temető végében, egy nyírott sövény mögött, ott volt előttük az új temető.

- Talán kaparja a torkukat a füst - dűnnyögte a fiú, de azért nagy kelletlenül eltaposta a cigarettát. A lány hallotta, de nem szólt, ment előtte a sírok közt. Egyszerű falusi sírok voltak, régi hantok és frissebbek, egy vaskeresztre fonódva rózsá; némelyik kereszt már félig-meddig kidőlve, rokkantan, mohosan, s némelyik még új volt, féléves, háromnegyed éves. Az egyik sirt félkörben orgonabokrok övezték, a bokrok mögött pedig egy másik sír következett, családi sír, márvány kerettel, és nagy márvány tábla, arany betűkkel, aranykeretes fényképekkel. Középpütt arany kereszt, s jobbra-balra tőle egy-egy mező, s a mezőkben nevek, évszámok, és minden névhez egy fénykép. A lány ott állt a sír előtt, nézte a képeket, és olvasta a neveket; a fiú fél lépéssel mögötte, morcosan.

Egy dinasztia, a híres bogdányi pallér-nemzetség, a Virágok. A jobboldali mezőben fönt ovális arany keretben ünnepélyes, harcsabajuszos, kövér férfi, merev tekintettel: VIRÁG MÁTYÁS, 1897-1922, s alatta megszeppent arcú, félénk nő, azzal az elrebbenő pillantással, ahogy a nagyerejű, nagyéletű férfiak árnyékában élő nők szoktak nézni, mindig egy kicsit szemlesütve: - és neje, DABY ERZSÉBET, 1902-1922. S alatta: ÉDES JÉZUS, VIDD BE ŐKET AZ ÖRÖKÖS BOLDOGSÁGBA.

A bal mezőben semmi. Üres hely, azoknak, akik majd eztán fognak meghalni. Aztán lejjebb, a mező alsó felében megint egy fénykép, fiatalember katonasapkásan, katonaruhában, hetykén és riadtan. S a szöveg: *Drága gyermekünk, VIRÁG SIMON repülő honvéd, 1924-1944. A hazáért adta ifjú életét, emlékét örökké őrzik vigasztalhatatlan szülei.*

- Virág Simon - mondta csöndesen a lány. - Ez nekem olyan, mintha a rokonom volna. Pedig nem is ismertem. Csak az, hogy 1944-ben, április másodikán. Mikor az első nagy légítámadás volt, akkor lőtték le, április másodikán. Ez nincs ráírva, de tudom, Jutka néni mondta. Éppen aznap, amikor én születtem. Épp a bombázás alatt...

A fiú mögötte állt, már nem fél lépésnyire, hanem egészen közel, csak egy arasznyit kellett volna lehajtania a fejét, hogy elérje ajkával a lány meztelen vállát. Lehajolt, de csak fél arasznyit, és könyökénél megfogta a lány karját.

Senki sem volt a temetőben, csak egy sárgarigó szólt valahol a közelben. A lány ellépett, de tiltakozás nélkül, mintha meg sem érezte volna karján az izgatott, nyirkos ujjakat.

- Én megszülettem, ez meg, ez a Virág Simon meghalt. Nem furcsa? Valaki megszületik, és valaki meghal. Egyik a másik helyett?

Letépett a szomszéd sírról egy puszpáng-levelet, morzsolgatta. Kicsit előbbre ment. Két-három sírral, s ott volt a temető vége. A sövényen túl lejtő, szűk kis völgybe szaladt; azon túl megint domb következett, sötétzöld fűvel. Két kisgyerek kergetőzött a lejtő rétjén. Napozóban voltak, az egyik kékpöttyösben, a másik pirosban.

Távolabb af öldvári fennsík, meg egy ezüstkék folt a tóból, meg az ég.

Süppeteg törmeléken tépkedtek, ősszel odahordott ágakon, meg avaron, vagy kosszorúk maradékán; s előttük, a sövény előtt, a vaniliák. Kis, lilás csillagokból lila virág-gömbök. Körülöttük az édeskés illatban arany méhek.

- Ragacsos tej szivárog a levelükből - mondta a lány. - Nem is tudom, hány éve virágnak itt. Minden évben megnézem őket, ha lejövök. Mindig félek, hogy ki-

pusztultak. Valahogy mintha az életemhez tartoznának, olyan régóta virágzanak itt. Már mielőtt elkezdtek az új temetőt, már akkor. De nem pusztulnak ki. Nem akarod megnézni? Letéped, és ragacsos tej szivárog a leveléből.

A fiatalember nem felelt. Komorán állt, rugdalta a puha földet. Nem nézi meg, nem érdekli a ragacsos tej. Nem azért jött ide, hogy összeragacsolja az ujjait a vaniliák tejével. Dühösen nézte a lányt. Minek néz ez engem? Ugrat? Vagy ilyen buta, szentimentális liba? Egy presszóslány, gondolta, aki akárkivel, igen, akárkivel, akiből kinéz valamit, egy rongy százast, a presszó sarkában, akárhol, egy kis szajha, csak éppen velem nem, mert üvölt rólam, hogy sóher vagyok, mert nem merem, nem merem... Meglökni, gondolta tehetetlenül, éppen csak a vállánál, és ezen a puha talajon máris egyensúlyát vesztené. E akkor, gondolta, akkor, amikor azt hihetné, hogy kezdődik, amikor várná, amikor elnyílnék a szája: akkor otthagyni. Ebben a piszokban, tüskék közt, ragacsosan a vaniliáitól. Dög, gondolta.

Sarkon fordult.

Ő ment elől, zsebrevágott kézzel, leszegett fejjel. Valahonnét, talán egy koszorúból, fenyőtoboz került az útra, azt rugdosta, meg a port. Azt hiszi, lelkinzi fogok vele? – gondolta dühösen. Itt hagyja, egy szót se szól hozzá többet.

De azért, ahogy kiért a régi temető hullámos mezején át a Pusztavölgyi sorra, mégis megállt és megvárta.

– Mi az? – kérdezte gyanútlanul a lány. – Miért lóगतod most egyszerre az orrod?

– Meleg van – mondta kurtán.

A falu felé kerültek, a földvári úton, aztán a templom előtt befordultak a főutára.

A patika előtt kis csoport állt, négyen-öten; középpütt kövérkés férfi. A férfi magyarázott valamit, és közben gyors, kurta karlendítésekkel, esetlenül olyasfajta mozdulatot tet, mint a vízilabda-kapus, amikor vetődik.

– Így – mondta és vetődött. – Tisztán láttam. Egyszer csak meglódult – újra vetődött – és egyenesen neki. Ki van zárva, hogy véletlen.

– Rákja volt – mondta egy kendős asszony. – Azért tette, mert rákja volt.

– Nem volt rákja – mondta egy másik. – Három hónapja vizsgálták a kaposvári kórházban. Azzal küldték haza, hogy a gyomrával van baj. De rákja nem volt. Megmondták neki, hogy nincs rákja.

A vetődő a homlokát törülgette.

– És ráadásul ez a hőség.

A fiú ment tovább. A lány fél lépéssel mögötte. Már látszott az asztalos háza. Előtte a nagy grupp petúnia, ernyedten a napban.

A fiú lassított, de nem állt meg. Nem is nézett vissza, csak a fülét hegyezte. Nem bánta volna, ha a lány lemarad.

A lány egy pillanatra valóban arra gondolt, amint a kiskapuhoz ért: bemegy. De látta a fiút, ahogy zsebrevágott kézzel, behúzott vállal kullog, és megérezte, hogy figyel. Megsajnálta. Egyedül van, unatkozik, s ő megsétáltatja, ahelyett, hogy lementek volna a strandra. Szegény, melege van, elrontotta a délelőttjét. Nem fordult be a kiskapun, ment tovább. Elhatározta, hogy kárpótlásul beülnek a presszóba, vagy az Utasellátóba, egy feketére. Azt mondja majd neki: – Meghívlak egy feketére. Kárpótlásul a temetőért.

A fiú, amikor meghallotta maga mögött a lány lépteit, megint gyorsított. Így értek le az állomásra.

Ott is csoportok álldogáltak. A sín mellett, épp ott, ahol az út átszelte a két sorompó közt, barna csomagolópapírral letakarva feküdt valami.

Egy férfi magyarázott.

– Az arcát teljesen szétroncsolta. Nincs is arca. Teljesen szétment, ahogy nekicsapódott. Egy roncs az egész, egy cafat, egy luk.

– Csak várt a padon – mondta egy másik fontoskodva. – Néztem, azt hittem, alszik, azt hittem, elaludt a napon. Még gondoltam is hogy föl kéne kelteni, nap-szúrászt kap ebben a hőségben.

- Miért nem keltette? - kérdezte egy hang. - Ha fölkelte, talán nem lesz semmi. Ha fölkelte, talán minden másképpen történik.

- A szemesi váltóór? - kérdezte valaki.

- Az.

- Mondják, rákja volt, azért.

- Fenét volt rákja! - mondta mérgesen a fontoskodó. Körülményesen folytatta:

- Csak ül ott, gondoltam, várja a vonatot, ezzel a vonattal szokott mindig átmenni, van neki egy nénje itt Bogdányban, annál szokott lenni, aztán ezzel a vonattal megy vissza Szemesre. Ahogy engedik le a sorompót, föláll a padról, no, gondolom, mégsem alszik, megy vissza a vonattal Szemesre, ahogy szokta. Csak épp hogy a járása volt olyan különös, az nem tetszett nekem, a járása, tudják, mint aki részeg, pedig nem volt részeg, nézte a rendőr, semmi részegség nem volt benne. Már-már azon voltam, hogy szólok neki, megfogom; akkor csak elindul és egyenesen neki. Balesetről szó se lehet, a rendőrnek mindjárt mondtam, tanú vagyok, balesetről szó se lehet. Meg a mozdonyvezetőnek, írja föl a nevet, tanúnak. Hacsak el nem szédült ott a napon, mégis. Hacsak mégis napszúrást nem kapott. Mert végtére az sincs egészen kizárva. De azt csak a boncolás dönti el.

A fiatalember zsebrevágott kézzel hallgatta. A lány mellette állt és ő is hallgatta. Belekarolt a fiúba, erősen, szinte belekapaszkodott.

- Meghalt - mondta. - Borzasztó. Meghalt egy ember.

A fiú érezte, ahogy a lány a karjába kapaszkodik, ahogy odasimul hozzá, a teste vonalait, a teste remegését is érezte; érezte, hogy fél.

- Félsz? - kérdezte tőle elégedetten.

- Félek - mondta halkan a lány. - Hát nem iszonyú? Mikor egy ember meghal. Egy órája még élt, és most itt fekszik. Nincs többé.

A fiú gúnyosan elhúzta a száját.

- Mondtam neked, olyan mindegy...

- Nem mindegy! - vágott közbe a lány. - És mindenképpen isszonyú...

A fiú oldalvást, a szeme sarkából nézte. Mintha egészen egyedül volna, egészen védtelenül állna, ez alatt az ájult, forró, részvétlen ég alatt, szemközt a tó irgalmatlan kék páncéljával, egyedül itt ezzel a hullával a barna csomagolópapír alatt. Fél, és belé kapaszkodik. A temetőben, ott pipiskedett, de most fél, most kapaszkodik, egy hulla miatt.

Érezte a lány félelmét. És most egyszerre érezte, hogy fölényben van. Ó, ha belökte volna! A temetőben a rothadó avarba, a rozsdás koszorúdrótok, szűrős, kopasz rózsaszágak közé a szemébe! Hogy a rozsdás drót fölkaparta volna a hátát. Hogy a combját összekarmolta volna a tüske.

Erre gondolt: a meztelen, barna, síma combjára, ahogy csikokban folyik rajta a vér. Lassan kihúzta kezét a zsebéből, kezdte kihúzni karját a lány szorításából.

- Haloltad, hogy rákja volt - mondta fölényesen.

- Az is borzasztó. - mondta a lány. - De ez is...

Megérezte, hogy a fiú el akarja vonni a karját; még jobban kapaszkodott, s közben észre sem vette, hogy a fiú odább húzza. A sínén álltak, közvetlenül a hulla mellett.

Vérfoltok voltak a földön, meg a sín mellett a szürke köveken. A málházóból vasutas jött ki, vödörrel, kislapáttal, mészport szórt a szikkadó vérré. Kutya ült a málházó előtt, elhízott farkaskutya, néha megnyalta a száját.

A csoportok oszladoztak, az utolsó most fordult ki az ostorlámpák alá a térre, távolodott a presszó felé. A fontoskodó még mindig magyarázott.

- Elmezavar is lehet. Hirtelen elmezavar a hőségtől...

A halott lába, két örmőtlan bakancs, kilógott a csomagolópapír alól. A fiú, ahogy ott álltak, szórakozottan, mintha nem is tudná, mit csinál, rugdalni kezdte. A láb tehetetlenül, súlyosan ide-oda mozgott.

- Rák, nem rák, mindegy - mondta. - Én is megdöglöm, te is megdöglesz. Karjával odaszorította magához a lány kezét, nehogy elengedhesse. Lassan felé fordult, belenézett a lány rémült szemébe és elvigyorodott. Torzan, mereven, s érezte, hogy

torzan, mereven vigyorg, fás arccal; látta magát kicsinyítve a lány rémültségre tárgyalt szemében. Hirtelen valami részegséget érzett, egyszerre forrót és hideget, mintha szét pattant volna benne a szorongás. – Éppen azért – mondta – nem kell annyit vacakolni. – Kurtán nevetett, inkább csak horkanás volt, mintha levegőért kapna. – Te például?

– Nem értem – suttogta a lány, és ki akart szabadulni, de a fiú egyre erősebben fogta.

– Azt kérdeztem, te például még szűz vagy?

A lány annyira megdöbbsen, hogy egy pillanatra szinte megbénult. Nem is a kérdéstől döbbsen meg, hanem az arcától. A szemében a sötét lángtól. És már nem is próbált szabadulni: mint akit áramütés ért, és nem bírja elengedni a drótot.

– Csak azért kérdezem – vigyorgott a fiú, egyenest bele az arcába –, mert az ilyesmivel nem kell sokat vacakolni.

Végre elnézett, le a földre, a tehetetlenül ide-oda mozgó bakancsra.

– Hagyd – könyörgött a lány és remegett az ajka. – Hagyd...

– Egyáltalán nem kell vacakolni vele – mondta a fiú.

Hirtelen belerúgott a csomagolópapírba.

A papír zizzenve, mereven megcsúszott. Előttunt a hulla válla, és a két váll közt valami alakatlan feketeség, luk, vagy vércsomó, és rajta csapzott kóc.

– Na – mondta a fiú, vigyorgva, értelmetlenül, és belenézett a lány arcába.

De a lány most már értette. Egyszerre megértette. Iszonyodva kitépte magát, és mellbe taszította a fiút.

– Ó, te állat!

Rohanni kezdett, fölfelé, neki a főutcának. Űszott utána a zokogása.

A fiú még mindig vigyorgott, mereven.

– Magda! – szölt utána.

A málházából már szaladt ki a vasutas. A kutya fölállt, egy lépést előre lépett, szimatolt, száját nyalogatta.

A vasutas visszarántotta a csomagolópapírt a szétroncsolt fejre. A kutya is visszaült a helyére.

– Maga mit művel itt? – kiáltotta a vasutas indulattól lihegve. – Maga azonnal menjen el innen! Magának itt semmi keresnivalója!

– Mit ordít – mondta a fiatalember halkán. – Talán nem lehetek ott, ahol akarok?

De a vasutast nem lehetett lecsendesíteni.

– Rendőrt – mondta, elfúltan a fölháborodástól. – Azonnal elmegy, vagy hívom a rendőrséget!

A fiatalember azt akarta mondani: öregem, csak lassan a testtel. De már nem birt mondani semmit.

Az Utasellátó kertjében, az egyik fa dereka mögöl fölkel valaki egy asztaltól. Egy óriás, fehér nadrágban, fehér atlétatrikóban. Jött keresztül a gyöpon, át a virág-szegélyen. A fiatalember látta, hogy jön a kavicsan, nagy, kimért lépésekkel.

Egy koccanást érzett, keményen, ahogy visszakézből fölütötték az állát.

– Valami baj van, fiatalember?

Ha most, ha életében most az egyszer meg tudná tenni. Alulról, egy horgot, az álla alá, hogy meginogjon. Vagy belerúgni, a lány részébe, hogy üvöltve összegörnyedjen. Aztán mindegy, aztán akár agyon is verheti.

De nem birt mozdulni. Mintha kifolyt volna belőle a vér. Zsebében erősen szorította az öklét, hogy legalább a remegése ne lássék. Hogy a teste át ne vegye ezt a remegést benne.

– Ez az ember, kérem – hallotta valami félrevert harang-kongáson át a vasutas lihegve kapkodó szavait – ezt a halottat...

Ólomsúlyú kéz nehezedett a vállára, aztán acél kapcsok fogták át, és meglóditoták.

– Sipirc!

Bukdácsolt, de végül mégsem esett orra, és visszanyerte egyensúlyát.

Zsebrevágott kézzel kullogott, fejét leszegte, s amikor már elég messze járt, undorral köpött egyet, de csak maga elé, nehogy észrevegyék. Hátra sandított: a vasutas még mindig a hulla mellett állt, de Torbágyi már visszament az asztalához.

Még egyet köpött, és levetette magát az állomás utolsó padjára, már majdnem a posta előtt. Elnyújtózva ült, zsebrevágott kézzel, és halkán füttyülni kezdett. Egy autó járt Budára át.

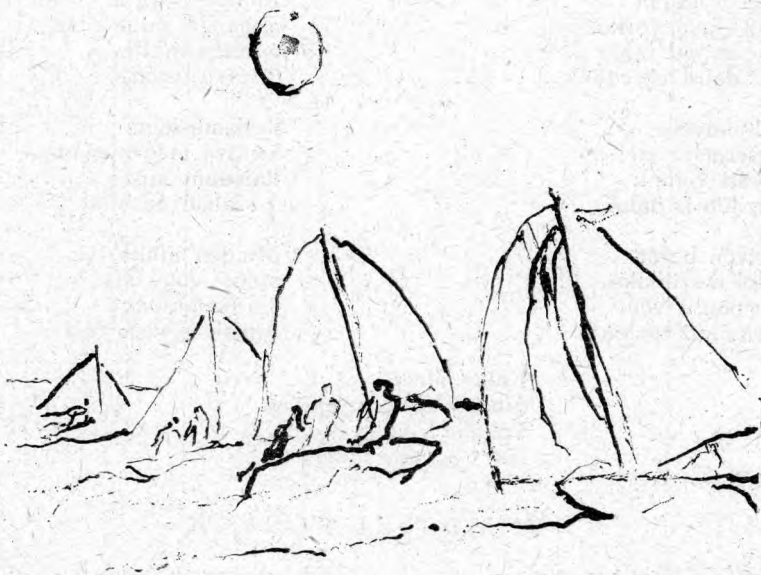
Két öregúr jött a postáról, léptük alatt csikorgott a kavics. Az egyik egy halom újsággal a hóna alatt, a másik négyszögletes horgászhalóval a hátán.

– A rádió is bement – mondta az újságos.

– Igen – mondta a horgászhalós. Megálltak egy percre, öregesen. – Én is halottam.

– Reggel kilenckor harmincnégy árnyékban – mondta az újságos. – Az év legmelegebb napja. De délután zivatar lesz – tette hozzá. – A fecskék alatt szállnak, és reggel fehér pamacsot láttam Tihany fölött.

– Az, az – bólogatott a horgászhalós. – Én is azt hiszem. Az év legmelegebb napja. De délután alighanem zivatar lesz.

FERENCZY BÉNI rajza

CSILLÉK ALATT

Köröskörül:
szőlő, szőlő, borág ...
Kalapomnál:
egy rozmaring virág.

Fejem felett:
úszkálva a napon
csille-sor ing -
ott hordják Badacsonyt.

Hátunk megett:
a gép, a bánya zúg ...
Előttünk: csend ...
Magános sziklazúg,

Kalapomnál
egy rozmaring virág -
Köszöntik rá
a hegy legjobb borát.

A hegy borán
míg elgyönyörködünk:
jókedv jött ránk,
egy dalra ébredünk.

A kéknyelű
dicséretére szól:
együtt velünk
a szikla is dalol.

Nézvén borát,
dalol a sziklakő:
kurjong a vén,
a bomlott tűzlökő:

Kalapomnál
nincsen már rozmaring.
Fölkelt a hold,
leállt a csille mind.

„Ki gyújt ma itt
a lélekben tüzet?
Ki ad ma itt
az utaknak követ?

Hová leszen
Jó Badacsony neve?
Híre, bora?
Ha kifogy a köve ...!”

Eként kiált
a zendült szikla-ajk -
Nyeljük borát
s borában egy sóhajt.

Minden múlik:
a nóta vége egy ...
S a Badacsony?
Annak is vége lesz.

Mert a hegy is
mulandó, mint a láb,
minden múlik -
In vino veritas.

Vulkánusként
kifújva még magam,
tűnődöm kint
a szabad ég alatt.

Minden múlik:
a nóta vége egy ...
S a Badacsony?
Annak is vége lesz.

A MESSZI FÉNYEK

Azért fohászkodtam ma esten
az első csillagok alatt:
hogy el ne vesszem, tovább hintsem
tisztá sugallataimat.

Sebtől hegedten, láng-horzsolva,
forrt csonttal s hittél éleken;
mégis - a baj, mintha nem volna, -
állok a világ közepén.

Allok csak, magamra hagyatva,
a csillagokkal, egyedül:
szemem, mint kisgyermek koromban,
messzi fények közé merül.

S a mennyből, mit rég elfeledtem,
a téren, hol küzdök sokat:
egy új sugár, egy ismeretlen,
egy angyal hozza arcomat.

NAGY ENYÉSZET

Nagy enyészet... Tó volt itt, kövi part.
S ma foszladva, ím, lecsuklik a mart;
néhol zöld szárnyon csap föl a fenyő;
és morzsolja a követ az idő.

Homály, fülledtség lepi az eget.
Sömörítő ég villámmal fenyeget.
Megjön a vihar, percet nem adok,
jobb lesz, ha én is haza szaladok...

Elöttem egy megfáradt méh repül,
mint egy kis pont a milliók közül:
Versenyt menekszünk, ő is haza tart...
Haza... mielőtt leszakad a part.

HUNYADI ISTVÁN

A RÉGI ÉS AZ ÚJ

Az omladékkal, két rozsdás szurony
az acél égbolt vértjét felszakítja.
Töppedt bogyó ül fázós bokrokra
s a kert kinyúlt, hogy ráncom kisimítsa.

Tetőn a tegnap szétszabdalt arca int
Tépázták faltörők, bunkós szelek.
Bennünk egy költő teríti szárnyait
hogy friss csibéi felrepüljenek.

Bábák: a csönd, kastély, hegysor-kulissza,
Fortély, varázslás: álomkeltetők.
Balassa-vers zsongít el, mi a titka
hogy ittmaradt s ily óriásra nőtt?

Hogyan tudott megtelni az Időben?
Felvésni önmagát, hangzást, mely egyszeri
s példátlan? Még nem sejtette ő sem,
nevét nem kardja őrizi, nem botrány-perei.

Sem Esztergom, hol combját golyó ütötte.
Török-portyát, Patak-vivó hire.
A sűrűcsóku, vad szeretkezések,
s a lengyeli ricsajokra sem gondol senkise!

Idő se tellett alkotó-magányra:
Karmolt a lúdtoll, míg két mámor közt pihent.
Siratta Júliát, magát szaggatva, szánva,
Aztán szabályát kötött s új lányt ölelni ment.

Szigliget

LEVÉL

Emléked izzik bennem fehéren, mint a vas,
 Eltűnő órák szórnak rám csillagokat,
 S a hideg ég alatt járunk a múltban ketten,
 Szerelmünk kenyege egészen megszegetlen.
 Ősz van. Október. A jelen. Beszédünk,
 Akár a kenyér béle, egészen elfehérül.
 Pedig hogy tudtam izzni verseid áramában,
 Baráti csillagok közt. Akkor, abban a nyárban,
 Amikor találkoztunk, dőlt el az életem,
 Hideg is van azóta, mivel nem vagy velem.
 Augusztusi melegben sétáltunk fölremegve
 Mindennapi szavakra s a ritka lendületre,
 Félreeső kis parkban egy világot csodáltunk,
 Ahol csak szeretet van s a harcban meg nem állunk.
 Harc ez is, ez a béke. A távolságon át
 Néha még hallni vélem egy hangos szív szavát.
 Te, aki idegenből jöttél, egy más országból,
 Tudtad te milyenek a hazai virágok.
 Kenyér és vas a vers. Kenyér és vas szerelmünk.
 Október van. Hideg. Keresem, ami eltűnt.
 Te aki hozzám jöttél, amikor magam voltam,
 Verseid áramában az egeket kutattam,
 S nézem ma is a távot. Kereng az őszi szél,
 Kezemben, amit írtál, néhány kedves levél,
 Néhány gyönyörű vers. Szívemben a valóság,
 Kenyér és vas szerelmünk. Kinyíltak már a rózsák
 Kétszer azóta abban a honi, kis ligetben,
 De én még ott élek, abban a lendületben.
 S a sötét ég nehéz csillagait ha nézem
 Margaréták virulnak. S eláll a szívverésem.

LÁNGOL A HOMÁLY...

Lángol a homály a körisek ormán, a reggel
 Fürtjeit lengeti már, rózsáit hervasztja már,
 Friss vizet kóstol a cinke a rejtező buvópataokban,
 Gerlicék szárnyain át szűrődik lassan a fény.
 Élsz te velem és élek veled s átoldódik lassan a bánat
 Reményé, mint a kenyér, s boldogság lüktet e versben...

RÓZSÁK

Rózsaszín árnyaseregnek s egy szerelem képe a habban,
 S elúszó álmaival integet ezer virág,
 S úgy nyitod meg a mindenség kapuit, hogy lángol emlékezve a véred,
 Sirva borulsz le egy kép elé s lelked lesed.
 S keresed könnyeit a daloló mindenségnek,
 S reggeli álmaid kék rózsáin vibrál a hajnal, a józan
 Föltámadás ígérete...

Ha virrasztasz.

A FEHÉR MÉNES

Minden vizek közül a Balatonnak vannak a legfehérebb hullámai s ez nem véletlenül van így. Nem, mert életek mutatják meg a tó vizén akkor magukat s ez egy szép, szomorú történet, mezei s tavi mirákulum. Elmondja a parti tücsök, de elmondja a víz is. Szép, nyári éjszakákon jó ezt hallani.

Mert élt egyszer itt a Balatonhoz közel egy szép, fiatal csikóslegény, aki ezer lovat őrizett, az akkori uraság ezer főből álló fehér ménesét. Telivér állat volt minden egyes ló ebben a ménesben, egyetlen piciny fekete, de még csak szürke folt se volt egyiknek se a testén s az uraság az egész földkerekségéről szedte össze az állatokat, mert az volt az élete neki, hogy megegy ilyen ménes ne legyen a világon.

Hát nem is volt, mert ahány ilyen fehér ló csak termett valamerre, azt az uraság mind megszerezte, mégha tíz hold árát kellett is érte odaadnia. De jártak is ide, a fehér ménes csodájára, a világ minden tájáról bárók, grófok, hercegek. Ötven hold föld árát is ígérték egy-egy csikóért, hanem az uraság a szeme világát hamarabb odaadta volna, mint egyet is a lovak közül. Nem tudtak neki olyan szép pénzt ajánlani, hogy megváljon a fehér ménesnek csak egy csikójától is. Persze lopni is próbáltak tőle, hanem ebből a ménesből lopni nem lehetett, mert egyrészt rettentő vadak voltak az állatok, másrészt meg olyan őrzőjük volt, aki éppen úgy szerette őket, mint az uraság, ha még talán jobban nem s akár össze is vágatta volna értük magát. S a ménes nem is hajlott senki szavára, csak az uraságéra meg az övére, de az övére méginkább s ha ez a csikós ült a hároméves hófehér méncsikóján, aki futni szélnél sebesebben tudott s valahol a határ túlsó végén elkiáltotta magát – mert messzehangzó, igennagy szava volt, – hogy szaladj hozzám, fehér ménes, hát megiramodtak a lovak s mint a vágató fehér felhők robogtak a csikós köré. Az ő kezéből akármit elvettek, ő felülhetett akármelyiknek a hátára is s ha ő azt mondta volna, hogy hopplá, fel a fellegekre, hát a ménes oda is utánamegy. De fizette is őt az uraság nehéz pénzzel, övele, akárhányszor találkozott is, mindig kezét fogott s rendelte, hogy akármilyen állatvágás esik a majorban, annak legeleje a fehér ménes őrzőjéé legyen.

Ez egy magos, szép, ösztövére legény volt, huszonnégy esztendő, a neve András.

Hogy ezt hányan környékezték meg, hányan akarták nehéz pénzzel megvesztegetni, hogy csak egy állatot is engedjen a ménesből kiszakítani, meg sem lehet mondani. Megvehette volna akár a fél Balatont is a vesztegetési pénzekből, hanem ő a pénzre csak nevetett, nem kellett neki. Néha megtette azt a tréfát, hogy színleg beleegyezett a csalásba és kiválasztott egy mént vagy kancát, hogy ezt elvihetik, de azt ő fogta ki a ménesből s annak csak annyit súgott a fülébe:

– Türd, ameddig kiáltok!

Hát az állat türe is engedelmesen, hogy felkantározzák, nyerges tegyenek a hátára s a hasát haslóval megszorítsák, föl is engedte a lovaszt a hátára s vitte is olyan szépen, ahogyan más ló sohasem tudta volna, de mikor már a lovas legjobban örült, hogy ilyen gyönyörű paripára tett szert, elkiáltotta magát a csikós:

– Vesd le azt a csalót, fehér táltos, magad meg gyere ide!

A ló erre úgy levetette a lovaszt, hogy egy mozdulattal még a szerszámból is kibújt s egy szemvillanás alatt ott volt a csikósnál. S a csalónak még szerencséje volt, hogy csak ennyit vezényelt a lónak a csikós, mert azt is vezényelhetette volna:

– Vágd le azt a csalót s taposd össze!

Akkor pedig a ló úgy összetaposta volna, hogy a lélek ott száll ki belőle. Így csak a vesztegetés pénzét vágta utána a csikós és jót nevetett rajta, hogy a csaló egész éjszaka a földön csúszva kereste az aranyait.

Ilyen ember volt ez a legény, nem akadtt párja az egész országban. Pedig mégis milyen csúnya vége lett! Illetve vége nem, mert most is él még, csak igen mélyen és rab s vele együtt rab a fehér ménes is.

De hát akkor még minden rendben volt s a legény oda járt le itatni a ménest a Balaton partjára. Jó pár esztendeje járt már oda és sohase hitte volna, se ő, se az uraság, hogy valami baj történhetik.

Tudni kell, hogy örök lakója a Balatonnak egy fehér testű, gyönyörű szép tündér, aki nem látszik többnek egy tizenhétéves leánynál, pedig egykorú a Balatonnal. Lent lakik a tó fenekén, apja kastélyában s akkor még akárhol szabad volt neki kilépnie a partra, míg azóta nem jár fel sehohsem a vízből, csak Tihanynál s a templom mögöl ő kiabál vissza az embereknek. De máshol már nem mutatkozik, csak néha a vízben.

Hát ahogy egyszer a legény itatta a fehér ménest, ez a vizi tündér, akinek Eke a neve, éppen arafelé úszott – mert úgy tudott az úszni, mint a hal, – s meglátta a csikóst és meglátta a ménest is. A legényt egycsapásra megszerette, a ménest egycsapásra megkivánta s bizony sírva ment haza az apjához, hogy ő senki más felesége nem lesz, csak a csikósé és ő addig nyugodni nem tud, míg az apja a csikóst is s a ménest is meg nem szerzi neki. De az apja azt mondta:

– Szerezd meg magad; legényt a leány szerezzen magának.

– Jól van, édesapám – felelt a leány, – én három nap alatt megszerzem, csak arra kérem, hogy addigra új kastély álljon itt nekünk kettőnknek a csikóssal, hogy abba mi nyomban beköltözhessünk s istálló, meg karám készen a fehér ménesnek.

Csak ennyit mondott, akkor felszállt s mire felért holdvilágos este lett, a Balaton sima volt, mint a tükör, ő meg ott úszkált a színén, s olyan gyönyörűen énekelt, amilyen gyönyörű énekszót emberi fül nem hallott még.

A legény ott aludt a mezőn, a szürén elfeküdve, de az énekszóra egyszerre felérezett s hallgatta, honnét jöhet ez a gyönyörű leányi hang. Soha őt szerelem odáig nem bántotta még, de most egy szemvillanás alatt megrezdült a szíve s olyan bánat fogta el nagy magányosságában, hogy még a könnye is kicsordult.

– Hej, csikóslegény, – így sóhajtott, – leányra eddig rá se néztél, pedig lehetett volna szebbnél-szebb szeretőd akármennyi, most meg sírvafakadsz egy énekszótól? Pedig az is lehet, csak a szél füttyürész valami árva nádszálon s azt halod leányi éneknek.

Ráparancsolt magára, hogy csituljon el, visszafeküdt hófehér szűrere, de elaludni csak nem tudott, mert a tündérleány egyre énekelt, az ő fiatal vére meg tűzelt a testében.

– Hallgass el az énekkel – szölt rá a láthatatlan hangra. – Hallgass el, akárki vagy, mert aludni szeretnék!

De a hang csak szölt még egy óra múlva is. Akkor felugrott a csikóslegény:

– Hallgass el az énekkel! – kiáltotta hangosan. – Hallgass el, akárki vagy, mert kikutatlak és összeszorogtatlak!

De az éneklő ettől se félt, éppen ezt kívánta, még szebben zengette a gyönyörű hangját. A csikóslegény csak hánykolódott.

– Hallgass el az énekkel! – kiáltotta harmadszor is. – Hallgass el, akárki vagy, mert kikutatlak, karikással összeverlek, a földhöz szegellek, lovaimmal össze tapostatlak! Nem tudod-e, hogy én vagyok a fehér ménes csikós s engem asszony még meg nem kerített?

Eka tündér mind a három kiáltást hallotta, meghallotta ezt az utolsót is és elhallgatott. Nem mintha megijedt volna a fenyegetéstől, hanem tudta a saját erejét s azt is, mi következik. S úgy is lett minden, ahogy ő várta. Mert a csikóslegény lefeküdt ugyan, de aludni nem tudott, a szívében volt a hang s bár ő hallgattatta el, mégis mikor a csöndességi reászállott s nem hallatszott más, csak a lovak dobogása, nyertése, egyszerre csak kezdte kívánni, hogy bár újra énekelne az ismeretlen leány. Vagy egy órát vergődött még s akkor felkiáltott:

– Hallod-e te leány, titkos ismeretlen, énekelj még egyet!

Hanem a leány nem énekelt, tudta ő, hogy ez következik; a Balaton színén lebegve most már csak hallgatott. A csikós meg megint szölt:

– Hallod-e te leány, titkos ismeretlen, énekelj még egyet! Itt fekvé hallgatlak, föl én nem kutatlak, meg nem szorongatlak.

De a leány most sem szólalt meg, csak úszott a Balaton tetején s olyan volt, mint egy szelíd hullám. A legénynek most már forró volt a hangja, mint a tűz.

– Hallod-e te leány, titkos ismeretlen, énekelj még egyet! Itt fekvé hallgatlak, föl én nem kutatlak, téged meg nem verlek, szép paripáimmal meg nem tapostatlak, inkább a szívembe szépen befogadlak.

De a leány erre se szólt semmit. A legény meg nem bírt magával.

– Azt mondd csak meg, milyen vagy! – kérte a leányt.

De a tündér nem felelt.

– Csak a hajad színét legalább kiáltsd ki!

De nem kiáltotta.

– Csak a szemed színét legalább kiáltsd ki!

– Azt se kiáltotta.

– Legalább a körmöd formáját kiáltsd ki! Kicsi szád formáját legalább kiáltsd ki.

Mégse kiáltotta. Aj, de szenvedett a legény!

– Legalább azt mondd meg, nekem énekelsz-e vagy valaki másnak?

De erre sem kapott választ. Akkor elkezdett kegyetlenül átkozódni, hogy mindjárt megfogja, bárhol megkeresi, kegyetlen jól megostorozza, bottal összeveri s összetapostatja. Kereste is egész éjjel partmentében, nádasokban, a hold már lenyugodott, még mindig kereste, a nap már piroslott, még mindig kereste. És hogy nem találta, szörnyen elátkozta s ráesküdött az összes szentekre, hogy ha megtalálja, a vérét kiöntja. Aztán a szép ménest egész nap hajszolta, csak úgy zengett a föld az állatok viharától s a legény szerelmes, szörnyű haragjától. Nagy futással, erős fáradtsággal akart erőt venni magán, de minden hiába volt: ő azt a hangot egész nap hallotta. A lovak erős dobogásában is azt hallotta, azt a szél fúvásában is, azt a dél csöndjében, délután csöndjében; a gyönyörű leányhang el nem maradt tőle egy percre sem. Délután már látta, hogy hamarosan belepusztul, ha ezt a titkos leányt meg nem szerzi magának.

Erős alkonyatkor így hajtotta le a ménest a Balaton partjára s hát ahogy ott ült, míg a ménes szívta a vizet, egyszerre csak nem is messzire, a gyönyörű leány kiemelkedett a Balaton vizéből anyaszült meztelen. Zabszárnál szőkébb volt a haja, szeme égnél kékebb. Olyan gyönyörűszép volt, hogy a legénynek még a szava is elállt és csak bámult a leányra. Eka meg így szólt:

– Miért csodálkozol, barna csikólegény? Nem láttál még leányt?

Erre megjött a legény hangja és csak úgy reszketett nagy vágyakozásában.

– Leányt én már láttam, de ilyen gyönyörűt, amilyen te vagy, még csak nem is képzeltem.

Eka boldog volt.

– Igazat szólsz, csikólegény?

– Szívemből igazat. Az éjszaka gyönyörű leányi éneket hallottam, annak éneklője lehetett csak ilyen.

– Milyennek gondoltad?

– Szép szőke hajúnak.

– Szőke hajam megvan!

– Égszínké szemeinek.

– Égszín szemem megvan!

– Gömbölyű vállúnak, hófehér testűnek.

– Nézz csak rám: ilyennek?

– Karcsú derekúnak, gyöngé, lágy térdűnek.

– Finom térdem megvan!

Akkor a legény már tudta, hogy csak ez lehetett az éjszakai leány s repesve kérdezte:

– Nem te énekeltél? Gyönyörű dalokkal nem te csábítottál?

Akkor a leány rávillantotta a hófehér fogait.

– De én énekeltem s neked énekeltem! Szegény vizi leány teérte ededtem.

A csikós csak szédült.

– Énérted epedtél?

– De verést ígértél! Ostorral a hátam hogy összevagdodod, gyöngye leánytestem összetapostatod!

De sajnálta a legény az éjszakai szavait s jaj de kérte a leányt!

– Jaj te, én azt mind csak haragomban mondtam! Szívem fojtogató szerelmében mondtam! Gyere ki énhozzám!

– De igazán szeretsz?

– Szívem legmélyéből! – kiáltott a legény.

– Hát akkor ide figyelj! – szolt a leány. – Én a szárazföldre csak úgy egyszerűen nem mehetek, mert én tündér vagyok, a Balaton tündére s Eka a nevem. Én csak úgy tudok a szárazföldre lépni, ha földnél nagyobb szerelemmel hívnak, ha engem úgy szeretnek, ahogy földi leányt nem lehet szeretni. Szeretsz-e így engem?

– Szeretlek!

– Akkor jó, örülök neki. Hát most mondd mindig csak ezt az egy szót, de minden érzésedből s ahányszor kimondod, én annyi lépést tehetek. De vigyázz, mert ha egyszer is nem szívből mondd, nekem azonnal el kell merülnöm. No, kezd hát a mondást, csikóslegény!

A legény elkezdte. Száz lépésre volt tőle a leány, hát éppen százszor mondta ki a szeretlek-et, mire a tündér a partra ért s a legény őt magához ölelhette.

– Az Istennek köszönöm, meg neked ezt a nagy örömet – mondta a legény a leány fülébe. – Eljössz-e énvelem csikós otthonába?

– Szívesen elmegyek – mondta a leány. – Szívemből szeretlek, akárhová hívsz is, bátran veled megyek! Mióta élek, csak téged vártalak, másé sose leszek!

Akkor úgy tett, mintha a ménest csak most látta volna meg.

– Tied ez a gyönyörű fehér ménes? – kérdezte csodálkozva.

– Nem az enyém – mondta a legény. – a földesuramé. Nincsen párja a földön.

– Van énnekem odalent a tó fenekén egy fekete ménesem – csodálkozott a leány – és mindeddig azt hittem, hogy az a legszebb. De most látom, hogy a tied szebb annál. Eladó-e, mert megvenném?

– Annyi pénzed nincsen, hogy ezt megvehessed – felelte a legény. – Földesuramnak ez a szeméfénye s ezer aranyért még a patkóját sem adná egyiknek sem.

– Pedig én megveszem! – mondta a leány. – Szép szőke hajamért, égszínkék szememért, gömbölyű vállamért, karcsú derekamért, gyöngye, lágy térdemért bármikor megveszem.

– Nem veszed te ezt meg! – rázta a fejét a legény.

De Eka makacs volt.

– Én ezt mind megveszem! Fehér ménes nélkül, forró csókod nélkül én már nem élhetek!

Így tusakodtak kedveskedve egészen hazáig s amerre csak mentek, még a föld is elcsodálkozott, hogy milyen gyönyörű leányt visz haza a csikós magának. Otthon a ménest az estére bízta, finom báránnyal a leányt megetette, friss szagos szénából széles ágyat vetett s akkor kezdte hívni a leányt, aki a tűznél melegedett:

– Gyere mellém, Eka, Balaton tündére!

– Szívesen megteszem – mondta a leány s odament.

De csak éppen feküdt és nézte, hogy milyen szép az ég.

– Ölelj meg hát Eka, Balaton tündére! – kérte a legény.

– Szívesen megteszem – mondta a leány.

A csikóslegényt szépen megölelte, de csak éppen ölelte.

– Csókolj meg hát Eka, Balaton tündére! – kérlelte a legény.

Még azt is megtette. Szépen, sokszor megcsókolta, csak éppen csókolta. De akkor a legény már csaknem sirt, úgy kiáltott:

– Légy az enyém, Eka, Balaton tündére!

BÁLINT ENDRE: Poseidon, a vizék ura. (Mozaikterv)

Hanem akkor a leány megmerevedett, mint a kő s azt mondta:

– Látod, te legény, én téged szeretlek. Olyan nagyon szeretlek, hogy remegek tőle. Nézz meg, hogy remegek!

És igazán úgy remegett, mint akit a legnagyobb szerelem kínoz. És kínozt is, de ő mindent akart.

– Látod, hogy remegek? – mutatta a leány. – Teérted remegek. S én itt e percben feleséged leszek, ha a fehér ménest értem odaadod.

Megrettent erre a legény s felkiáltott:

– A fehér ménest én oda nem adhatom! Szemem világánál jobban kell őriznem, egész életemnél jobban kell őriznem! Kívánj meg akérmit, azonnal meghozom, az öledbe teszem, de a fehér ménest oda nem adhatom. Még csak egy szál fehér szőrét sem adhatom!

– Építettem ott lenn királyi palotát – kérte szépen a leány. – Színaranyból rakott királyi palota vár minket odalent a tónak fenekén! Száz szoba egyvégben, mind-egyiknek külön arany csöngetője, színarany asztala, színarany lócája, színarany kanala, színarany villája!

– Ne kívánd a fehér ménest, nem adhatom!

– Századik szobában szagos fűből ágyam, arany ágylábával, arany fejtartóval. Annak a paplanját liliomból fonták, liliomlevélből van a lepedője, mindegyik vánkósát virággal töltötték. Ebben a szép ágyban örök uram leszel, Balaton királya, tónak fejedelme.

– Ne kívánd a fehér ménest, nem adhatom!

– Építettem ott lenn gyönyörű istállót, gyönyörű karámot a mi ménesünknek! Ezüstvályuból van minden etetője. A tónak fenekén legszebb mező díszlik, hízoló füvekkel, oda vetheted ki a mi lovainkat! Fehér kancáidat mind összefogdossuk, fekete ménekkel összepárosítjuk!

De a legény nem tehette.

Akkor a leány keservesen sírva fakadt s volt sírnivalója: a csikóslegényt immár elvesztette.

– Szegény csikóslegény – zokogott keservesen, – nem is tudod, hogy te hogy megkárosítottál! Tiszta szerelmemért a ménest nem adtad: uram már nem lehetsz! Minden szépségemmel tied lettem volna, örökétig való hites feleséged, királyi kastélyban gyermekeknek anyja, szép gyermekek mellett legszebb feleséged. Most már nem lehetek, nem szerettél elég forró szerelemmel!

És sírt keservesen, mert tudta, hogy a sorsuk keserves lesz. S megint szólni kezdett:

– Szegény csikóslegény, most nekem mennem kell! Már csak két estém van, hogy hozzád eljöjjenek. De a feleséged eztán nem lehetek, holnap este már csak a partra jöhetek! Azt már nem mondhatom, hogy az uram leszel a fehér ménesért, de mást még mondhatok!

S egyszerre eltűnt, csak a szomorú éneke hallatszott még föl a Balatonról, a legény meg ott gubbasztott fájdalmas egymagában és hallotta Eka énekét. De tudta, hogy holnap még eljön.

S el is jött. Másnap, mikor este a ménest itatta, ott állt előtte az estéli nap piros fényében még gyönyörűbben, mint tegnap. A legény száz szerelmi szavára kilépett a partra, megölelték, megcsókolták egymást s akkor Eka azt mondta:

– Szegény csikóslegény, másodszor is eljöttem. Szívemből szenvedek, de uram nem lehetsz, ezt már tegnap eljátszottad. Most mást mondok neked, mert legalább azt szeretném, ha megölelhetnél, ha megcsókolhatnál. Aranykastélyunkat még le nem romboltam, liliomágyamat még ki nem vetettem. Lehetsz te még nekem öltöztető szolgám. Mert odalent vannak fényes, szép ruháim s lent azokban járok. Adod-e a fehér ménest?

A legény csak állt fájdalmasan, de azt mondta:

– Fehér ménest nem adhatom, nem az enyém!

– Minden nap megláthatsz, mikor felöltözöm, reggel is, este is nekem segédkez-

hetsz. Szép szöke hajamat magad befonhatod, égszínkék szememet közlölöl nézheted, gömbölyű vállamra fejedet ráhajtod, hófehér testemet is megérintheled, karcsú derekamat karral átfoghatod, kis piros szájamat meg is csókolhatod.

– Fehér ménés nem az enyém, nem adhatom!

– Szép szöke hajammal betakargathatlak, égszínkék szememmel közlölöl nézhetlek. Gömbölyű vállamat neked odadhatom, karodba rejthelem. Karcsú derekamat neked hajlíthatom, nyilván hajlíthatom. Gyöngge két kezemmel tenéked játszhatom. Meg is csókolhatlak, visszaöllehetlek, így még szerethetlek. Adod-e a fehér ménest?

De a legény csak ezt mondhatta:

– Nem adhatom, Eka tündér, nem az enyém! Fogadd el az életemet, vígan neked adom!

A leány akkor elsírta magát keservesen.

– Haj, csikóslegény, de megkárosítottál! Nem lehetsz már belső cselédem se, nem lehetsz már öltöztető szolgám! Minden szépségemmel tied lettem volna s meddő szerelemre, csak fél szerelemre együtt lettünk volna. Befonhattad volna szép szöke hajamat, mindig láttad volna égszínkék szememet, ölelhetted volna gömbölyű vállamat. Karcsú derekamat átfoghattad volna, két fehér kezemmel eljátszhattál volna. Halovány orcájú csöndes szerelemre együtt lettünk volna. Most már ez se lehet, ezt is eljátszottad!

És sirt keservesen, hogy még így se lehet a csikóslegényé, még csak ennyire se, pedig sokkal jobban szereti, mint tegnap és a csikóslegény is őt mégegyszer annyira. De ök egymást most már nem is érinthetik. Úgy sirt, mintha halottat siratna, két halottat: önmagát meg a párját, aztán megölelte a csikóslegényt s azt mondta:

– Legszívesebben most meghalnék itt veled s egyesülnék szépen szerelmes halálban. De én tündér vagyok, én meg nem halhatok, örökéig örölnöm kell, hogyha örööm van, örökéig szenvednem kell, hogyha bánatom van. Hát most szenvednem kell érted, csikóslegény s tenéked is értem, mert te se halatsz meg! Tündért megöleltél, tündért megcsókoltál, sohase halatsz meg! Lettünk volna szépek szépe, boldogok boldoga: nem akartad. Lettünk volna félig szépek, félboldogok, mégis ölelő szeretők: nem akartad. Már csak egy estém van, hogy neked megjelenjek, de nekünk jobb lenne, ha föl nem szállhatnék. Ölelésre hozzád többet nem mehetek, partig se jöhetek. Hozzád többé eztán újjal se érhetek: távol kell maradnom tőled száz lépésre. Holnap hát idekint a parton ne keress: száz lépésre innen bent a tóban leszek. Azt már nem mondhatom, hogy az uram leszel, sem hogy öltöztető legényemmé leszel, de mást még mondhatok.

S eltűnt, csak az éneke hangzott még a Balaton vízből. De olyan szomorúan énekelt, hogy még a nádasok madarai is lehorgasztották a fejüket. A legény meg csak hallgatta a bánatos éneket s el se mozdult a partról. Pedig gyönyörű vezérlova odaodajött hozzá és megmeglökdöste kedvesen az orrával. De a legény oda se figyelt. Minden reménye csak az volt, hogy Eka holnap még eljön.

Nem ment hát el onnan, étlen-szomjan várakozott. Az éjszaka didergette, a szél összefújta, a nap megsütötte, de ő nem törődött vele. S mikor másnap este nyolc óra lett s a nap pirosan nyugodni kezdett, apró hullámokkal megremegett a tó száz lépésnyire a parttól, éppen ott, ahol tegnap Eka mondta s az apró hullámozás közepéből kilépett a leány. De olyan szomorú volt az arca, olyan hófehér, mint akit a szenvedés egészen áthatott s olyan volt a hangja, mint a legbúsongóbb hegedű sírása.

– Harmadszor is megjelentem, szegény csikóslegény – mondta fájdalmasan, – harmadszor is eljöttem. Piros arcom éjjel fehérre változott. Szép szöke hajamat gyászosra tűzettem, égszínkék szememet feketére sítam. Gömbölyű vállamat ezerszer megvertem, hófehér testemet gazban meghurcoltam, tüskétől nem védtem. Karcsú derekamat százszor megátkoztam, gyöngge, fehér térdem kövön összezúztam. Aranykastélyunkat tövig leromboltam, lilomágyamat sirva kivetettem, könnyem ráontottam, szerteszaggattattam. Minek nekem akarkastély, minek nekem lilomágy?

– Gyere hozzám, Eka, Balaton tündére! – kiáltott a legény s kezdte mondani fennhangon a szeretleket.

De szenvedett a Balaton tündére!

– Szegény csikóslegény – zokogta, – hiába kiáltod! Hozzád nem mehetek, hozzád nem érhetek: ezt már tegnap eljátszottad! Befonhattad volna szép szőke hajamat, mindig láttad volna égszínkék szememet, ölelhetted volna gömbölyű vállamat, karcsú derakamat átfoghattad volna, kis fehér kezemmel eljátszhattál volna, halovány orcájú csöndes szerelemre együtt lettünk volna s mégis szép lett volna!

– Gyere hozzám, Eka, Balaton tündére!

– Azt hiszed, nem mennék? – mondta a leány halottfehér arccal. – Szívesen elmennék! A partra kilépnék, melléd odamennék, hű feleségképpen mindig tied lennék! De sose tehetem! Távol kell maradnom, örök száz lépésre! Egyemáshoz mi eztán ujjal se érhetünk, egymásért mi csak így távol epedhetünk: mindig száz lépérről! Nem lehetsz már nekem a belső cselédem. Föl nem öltöztethetsz. Hajam befonatni hozzád nem mehetek, szemembe nézetni hozzád nem mehetek. Nem bújhatok melléd vállam ölelgetni, derekam karolni, kezemmel játszani. Minek nekem aranykastély, minnek nekem liliomágy?

– Ne sirj, Eka, ne sirj! – kérlelte a legény.

De az csak sirt.

– Nem lehetsz már nekem, csak távoli szolgám, alantas csikósom, száz lépés távolról! Össze nem érhetünk, kinyújtott kézzel is egymást el nem érjük. Istenem, Istenem, mikor a mezőkön éjszaka lefekszel, velem háltál volna! Mikor éjszakánként lovakra vigyázol, tied lettem volna! Mikor hajnalonként harmattól megázol, ébreszthetnél volna! Mikor az erős nap arcodat égeti, együtt ültünk volna! Mikor ételedet magad főzögeted, ebédeltünk volna! Mikor a ménesed összegyűjtögeted, uzsonnázunk volna! Mikor a ménesed itatóra hajtod, vacsoráztunk volna! Mikor a fejedet álmra lehajtod, egymást hívtuk volna! Adod-e a fehér ménest?

A legény fölkiáltott keservesen:

– Mért nem adtam tegnapelőtt, most már minek adjam?

A leány most a tegnapot kezdte mondani:

– Mikor a mezőkön éjszaka lefekszel, hozzám jöttél volna! Mikor éjszakánként lovakra vigyázol, szemem nézted volna! Mikor hajnalonként harmattól megázol, hajam fontad volna! Mikor az erős nap arcodat égeti, öltöztetnél volna! Mikor ételedet magad főzögeted, vállam fogtad volna! Mikor a ménesed összegyűjtögeted, ölelhetnél volna! Mikor a ménesed itatóra hajtod, lábam mostad volna! Mikor a fejedet álmra lehajtod, ruhám raktad volna, zöld selyem ruhámmal babrálhattál volna! Adod-e a fehér ménest?

– Mért nem adtam tegnap! – kiáltott a legény. – Most már minek adjam? Add vissza csak a tegnapot, Eka tündérleány!

– Nem adhatom vissza – sirt a leány. – Holnapot adhatok, tegnapot sohasem! Tegnap az emberé, holnap a tündéré, de minden holnap a tegnapnál kevesebb s bússabb szerelemben. Nem lehetsz már nekem csak távoli szolgám, alantas csikósom, száz lépés távolból. Meg nem ölelhetsz már, meg nem csókolhatsz már, csak egyet adhatok: azt, hogy mindig láthatsz. Akárhová fordulsz, engem mindig láthatsz száz lépés távolból. Mikor a mezőkön éjszaka lefekszel, közeledben vagyok! Mikor éjszakánként lovakra vigyázol, nem messze virrasztok! Mikor hajnalonta harmattól megázol, száz lépérről nézlek, szomorú szemekkel! Mikor az erős nap arcodat égeti, enyém is égeti: de be nem hívhatlak, közel nem mehetek! Mikor ételedet magad főzögeted, akkor is ott vagyok, de nem segíthetek! Mikor a ménesed összegyűjtögeted, melléd nem ülhetek, a kedves nyergedbe melléd nem szállhatok! Mikor a ménesed itatóra hajtod, előtted lépkedek! Mikor a fejedet álmra lehajtod, száz lépésre vagyok! De láthatjuk egymást s egész életünkben örök száz lépérről mégis epedhetünk; száz lépés távolból szerethetjük egymást! Csak ennyit tehetünk. Szomorú szeretők egymás közelébe, sohasé egymásig, csak így kerülhetünk. Adod-e a fehér ménest?

A legény akkor már remegett s tudva tudta, hogy a leány nélkül ő már nem élhet, de még próbálkozott.

- És hogyha nem adom?
- Most alámerülök s többet sose láthatsz.
- Hangod se hallhatom?
- Hangom sose hallok.
- Széllel éjszakánként sohase jöhetsz el?
- Soha nem jöhetek.
- Hold ezüst fényében arcod nem küldöd el?
- Arcom nem küldhetem.
- Játékos hullámon lábnyomod nem hagyod?
- Nyomom nem hagyhatom. Lent leszek a tóban, apámnak házában örökre be-

zárva. Hozzád nem jöhetek, hozzád nem szólhatok. Lassú hervadás lesz az én itéletem.

- Ne mondd Eka, ne mondd!

De mondta.

- Lassan elhervadok, lassan elsorvadok. A halálom így lesz, neked elmondhatom.

- Oda vagy már, fehér ménes! - sirt fel a legény s hallotta a leány hangját.
- Egy nap két szolgálóm szépen felöltöztet abba a ruhába, melyet arra szántam, hogy neked esküdjek benne feleségül. Ruhámat rámadják, hajam megfésülük. Aztán a hajamba fehér fátlyolt kötnek, menyasszonyi fátlyolt. Akkor beletesznek virágkoporsóba, két kezem megmossák, mellen összeteszik. Aztán elsiratnak, ott kiénekelnek.

- Vezérlovam vágta el! - ordított a legény.

A vezérlo habos szüggel elővágtatott.

- Az énekszó után kettőt csönditenek. Akkor a koporsót négyen fölemelik, négyen meglóbálják, rájasóhajtanak, és a víznek adják.

- Fehér ménes vágta el! - kiáltott a legény.

A fehér ménes már ott törtetett egypár lépésnyire, a legény meg már ott ült a vezérparipán. De a leány csak mondta:

- Én meg akkorra már virággá változom; koporsómban fehér liliomszál leszek. Virágkoporsómat akkor elbocsátom, én meg a Balaton színére fölshállok bús vízi virágnak, könnyen elhervadó vízililiomnak. Ha látsz a tó tükrén vízililiomot, az akkor én leszek. Meg is nézhetsz akkor, le is téphetsz akkor, meg is üthetsz akkor, ahogy kedved tartja. Akkor is szeretlek. Hát így lesz halálom. Adod-e a fehér ménest s jössz-e hozzám távoli szolgának, alantas csikósnak?

A legény halálsápadt arccal ott ült a nyeregben s nagyot rikoltott:

- Megyek veled Eka!

- Egymás szerelmével soha nem élhetünk! - kiáltott a leány. - Csak halálos forrón mindig vágyódhatunk!

- Nem törődöm vele!

- Mikor legszebb volna, sirva fakadhatunk! Testünk szerelemre össze sose érhet! Örök parázs lesz a szerelem szívünkben, el sose olthatjuk!

- Megyek én, nem bánom!

Akkor fölsikított a leány fájdalmas örömben.

- Köszönöm szerelmed! Köszönöm hűséged! Gyere hát utánam, kínos szerelmemem!

Belemerült a tóba s a legény a vezérlo hátán utánavágtatott, nyomában a ménes. Egy darabig földet értek s úgy gázoltak, hogy forrt utánuk a víz, de aztán leszálltak a tó fenekére, el a zalai part felé, mert ott van valahol Eka hajléka s ott legmélyebb a tó. Azóta ott él a csikós lent a tó fenekén, Eka mellett s száz lépés messziről mindmáig szeretik egymást kínos szerelemmel. De egymást soha el nem érhetik. Néha, mikor a csikósnak kedve támad, hogy körülnézzen a világban, kurjant egyet odalent, nagyot csördít ostorával s fölhajtja a fehér ménest a Balaton színére, de csak annyira,

hogy a testük vízben van, mindössze a sörényük lobog a víz felett fehéren. Ilyenkor azt mondják: vihar van, pedig csak a csikós jött fel látogatni. Vezérlovával fölemelkedik s körülnéz a világban, Eka meg ott vágat egy másik paripán, száz lépésnyire a csikós mellett. Néha, azt mondják, lehet is őket látni, amint halottfehér arccal körültekintgetnek, aztán mind csak egymást nézik, mert csak ez az örök nézés a szerelmük. Ekát meg lehet hallgatni a tihanyi visszhangnál is, de ez az ő igaz története, a fehér ménese s a híres csikósé, meg a Balaton hullámaié. Mert bizony a fehér ménes vágat a viharban a Balatonon Zalából Somogynak, a régi legelője felé! Azt keresi s egy nagy szerelmet panaszol. Aki hallja, gondoljon Ekára s a csikóslegényre, vessen áldást a tő felé és mondja azt: de bánatos szerelem! S vessen nekik, ha mást nem, egy kavicsot.

Akkor azok intenek neki s ő boldog lesz a szerelemben.

H Á R S E R N Ő

G Ó L Y A L Á B O N

Mások tenyésznek, teneked
mindig túl kellett nőned magadon,
egy szinttel járnod átlagod felett,
mint lápvídek lakóinak
a megbízhatatlan földű mezőkön.
A cél volt magas, vagy eszköze gyarló –
de éleatedd tárgult a különbség:

megfeszült izmok, konok, ferde tarkó,
s tekintet, mely nem ismer képzelődést,
s nem engedi, hogy ne akard a terhet,
bármennyire vonzana is a béke,
s merülnél, mankód eldobva, a restelt,
iszapvirágú meglegedésbe.

T I H A N Y R É V

Sütkérezz még! Ma minden a tiéd:
a nap, a tó, az izzó nyári dél,
a szőlőlankás, lomberdős vidék
s a vízsoros, hol csókban összeér
a szembenálló partok vonala.

Sütkérezz még, mert mind e nyugalom
csalárd egyensúly csak, mit percek
belül megbonthat bármi fuvalom,
hogy ellenséges zűrzavar legyen
belőle, s kínok hullámrobaja!

Sütkérezz még! Mint mérlegserpenyők
ragyognak fel a testvéri tavak
a napsütésben, melyben pihenőt
tart az idő, s rádfénylik ingatag
arcának múlt, ritka mosolya.

G A L A M B O S I L Á S Z L Ó

E M E L A F É N Y

Az éjszaka hálójából kilépek –
a láthatár villódzó kikötőjén
nyírfák hajlongnak, fehér tengerészek.

Kigyúl a hegy, a nádas pávaszárnya
árnyékot ír a zsombék közé rejtett
sötétkék-bőrű tavak homlokára.

Madarak röppennek az égi partra,
a távolban mályva-vörösen izzik
egy hosszú-lábú vizitorony kalapja.

Emel a fény, zöld kagylójában állok,
a vizitemplom arany-szőnyegéről
koszorúba keringnek a sirályok.

Kócsagok tolla tulipánná lobban,
egy tündérváll tükör iver világít,
rezeg a gally, habok rózsája csobban.

FODOR ANDRÁS
NÁDAK VIHARBAN

Ha vihar sejlik, nehéz csend árad,
komor felhőt emel az ég,
már fölszisszennek lent a nádak,
tekingelődnék szerte-szét,
salangos fejük kapkodva rázzák,
fülelnek: honnét jön veszély?
Sírnak didergő üvegfuvolákként...
De nincs mentség, fölzúg a szél.
Támad a tóról, átsöpör felettük,
előrebuknak félszegen,
ropogva hajlik ideges testük,
a meztelen, a védtelen;
előrebuknak, rémült menekültek,
egymást fázón ölelve át,
megdőlnék, mint a rohanásba görbedt,
előzött katonák;
görnyednek, ívbe zsugorítva hátuk,
mint aszott-csontu öregek,
kik tört derékkal rogyadozva hordják
halálba lódult terhüket.
Némelyik próbál kiegyenesedni.
Titkon. Vigyázva. Óvatos.
De föl se kélt, már visszahanyatlík,
az orkán mindent eltapos.
Elnyomja őket, lenyomja mélyre,
a nádas csapkodva liheg,
háborog, mint a tó dühödt sörénye,
örjög akár a tengerek.
Csövek nyikorgó üveghegedűin
vinnyog, sikít a fájdalom,
s zuhog a hullám ostoros ütése:
nincs irgalom! nincs irgalom!...

*

A vihar elmúlt, a felhő elment,
a szél elállt, megnőtt az ég,
mezőre, vízre kitűzi az új nap
öröme zöld színét.
Micsoda adáz csata pusztított itt!
Ereje többől tépte ki a fákat.
De állnak, mint a győztes hadirend,
feszesen állnak a nádak.

1941-ben születtem Pécsen. Munkás családból származom. Érettségi után egy évig a Pécsi Uránércbánya Vállalat Kutatási Üzemében dolgoztam. Innen kerültem az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, magyar-történelem szakos hallgatónak. Jelenleg a negyedik évfolyamot végzem.

Terveim: szeretnék újságíróként elhelyezkedni, a mai sokréti valósággal megismerkedni. Enélkül modern, lényegre tapintó közönségi költészet – elképzelhetetlen. Ezenkívül szeretnék kiadni egy verseskötetet. Az anyag már összegyűlt hozzá.

REKVIEM ANYÁMÉRT

Még azt hinné az ember, hogy a szomszédba ment csak,
 ebédünkhöz sőt vagy kenyeret kérni,
 s mert ott jószóval tartják – tán dicsérik fiáért –
 nem sürgős néki visszatérni,
 még azt hinné az ember, hogy hosszúmszakon van,
 és éppen délutános,
 s csak akkor döbben rá, hogy többé már soha nem jön,
 ha megüti szemét egy lábos,
 amelyben oly régen főtt az ő utolsó főztje,
 ha az abroszra néz, melynek csupaszabb lett bőre,
 hogyha egy székre néz, mely az ürességtől roppan,
 támlájára terítve kihűlt ruhája ott van,
 hogyha papucsát látja a pöttyös kék sarokban
 sebként rögződni a kövekbe.

E piros papucs új még. Már a kórházban kapta.
 Kényes lábbelit nem viselt ő addig – –
 Én láttam nagy csizmákban közkonnyhán mosogatni,
 dereka fáj, nyilallik.
 Lép, és a lába gyöngébb, lobog a haja – s ritkább,
 halkabban indul útnak,
 hazafelé jöttében lágy szeptember-szemébe
 törtebb levelek csúsznak;
 kutya mordul utána, hördül kavics alatta,
 kapukulcsát elveszti, csak sorsát szorongatja
 konokul jobb kezében, de bármikor avégett,
 hogy legyen majd, ha kérjük, hogy legyen majd, ha kérek,
 a bal keze egyetlen szívig-érő tenyér lett,
 rajta ő maga, eleségnek – –

Nem kellett volna hagyni! Ki kellett volna tépni
 kezeiből a sorsát!
 Gondjaink kapzsi ujjal túrtak az életébe,
 csókjaink uzsorázták!
 Élődi volt a hálánk! Talpig eresztett benne,
 hogy erejét kiszívja! – –
 Erőltető szelekben levél kopik az ágról,
 halálát újra hullja.

S mint vakrozda a fémen, mint húson átvert dárda,
 most ütközik ki rajtunk félelmetes hiánya.
 Fölszított tenyeremből tett hullik, válik kékre,
 örökké zajlik bennem, ő, az örökös béke,
 étel volt, és most éhség, kezdetünk volt, s most vége –
 gyomok cibálják szét az arcát!

Egy percre újra látom az inséges kis ágyban.
 Testében rák virágzik.
 A szenvedés belülről feszíti meg a bőrét,
 s rándítja ránctól ráncig.
 Az órák és a percek szorosan köré nőnek,
 befagynak ablakszárnyak,
 nem ér lehelet hozzá, s mint szomjú lándzsavégek,
 a gyertyalángok állnak.
 Mi úgy éreztük akkor: szemhéja miránk zárul...
 De iszonyatunk már az első percben elárult.
 Ami maradt belőle, sehogysem menthető:
 túl serény a felejtés, s mormol a temető!
 Évszak nélkül zuhog az esztelen eső,
 s a buborékok: üres szempár...

BALATON

Óriási kristálycsepp a nyár
 Sziporkáz a fényben s elforog
 Mélye zöld a széle szivárványszín
 Erezete márvány hajnalok

Benne lassan csillan át a szél
 Vitorlafény úszkál mereven
 Szirom biccen édes lebegőben
 Lomb árnyéka nyüzsög a vizen

Meglódult nagy körhinta az ég
 Széllel szállnak strandok fák mólók
 Kacér bakfis szeme könnybe szökken
 Túl hirtelen hörpinti a bort

Elsuhog a vasárnapi kép
 Kiabáló szájak mély lyukak
 Hárs-ág verdes közvetlen közélről
 Elköszönt kezek hanyatlanak

Arcok tagok emlékezete
 Mosódik szét egymásba kinő
 Egy szál fű a végtelennel szemben
 Hátrafelé virul az idő

Futótűz volt ennyi semmi csak
 Madár üszke lepke-pernye száll
 Zölden lobban még a kristály mélye
 Zsugorodik minden ami nyár

Lapos szélben tengődő levél
 Tapad majd a lélegző seben
 Kútba nézünk kettéhasad tükre
 Lábnyomunk az égen tátong meztelen

LIPTÁK GÁBOR
FÜREDI TUDÓSÍTÁS

Egy esztendeje próbáltam először a régi úti- és fürdőlevelek nyomán írói jelentésben beszámolni a Balaton-környék életéről. A lehető terjedelem akkor is határt szabott a vállalkozásnak. Mégis megkíséreltem egy tihanyi tudósítás keretében, a régi műfaj hagyományait követve felidézni, miként olvad össze a tókönyvek múltja mai életével, miként őrzik partjai régi irodalmi emlékeink mellett mai művészeink otthonait és alkotásait.

A kép még részleteiben sem lehetett teljes. Most, hogy alkalmam nyílik beszámolómmal folytatására, megpróbálom legalább bővíteni.

Az évszázados álmából ébredő Tihanyban, a vulkánok körülölelte vén halászfalu s az ódon műemlékek mellett felsorakozó új strandok, vendéglők, bisztrók, motel- és hotel-épületek között a változások élesek és szembetűnőek. A Balaton megszépítésére indult hatalmas munka itt vált leginkább láthatóvá. Szándékosan választottam tehát első példának, hogy tükrözze, ami ott már megtörtént s máshol a tó környékén még történni fog.

Füred sokkal régebben ébredt álmából. Kétszáz esztendeje áll a balatoni érdeklődés középpontjában, s felfedezése egybeesik a Balaton felfedezésével. Keresett, eleven életű fürdőhely már akkor, amidőn egy-egy tóparti kirándulás még vállalkozás számba ment. Bél Mátyás, s kiváltképpen a külföldiek: Beudant, Eisler, Bright, Paget és a többiek, valósággal a felfedezők izgalmával vágnak neki az útnak, s az egzotikus vidékeknek kijáró lelkesedéssel számolnak be úti élményeiről. Ezen a romantikus szépségű s felfedezésre váró vidéken Füred már a „divatos” fürdőhely igényével s bontakozó „kényelmével” várja a tudós utazókat, s a nyomukban érkező költőket, akik magyar szemmel nézik s elsőként fedezik fel és fogalmazzák meg a Balaton-melléknek hangulati értékeit.

Természetes tehát, hogy az első hazai útileveleket s a szépnemnek készülő folyóiratok színes tudósításait Füredről írták, s ide nyúlnak vissza a balatoni irodalom kezdetei is.

Amikor azonban az első útileveleket készítették, Füred még maga volt a Balaton: most csak egyik fejezete. A mai útilevél írója így legszűkebb hazájában utazva sem tűzhet más célt maga elé, mint hogy az itt történelmi múltba fogódzó, fejlődés képeiben az egész tóvidék már megtörtént s remélhető változásait mutassa meg.

*

Emlékeim között kutatva, az első kereken negyven esztendőös füredi nyarat őriz. Szép vasárnapi ruhámban – egyszerre elvétve s meg is tanulva a balatoni szabályt: miként lehet csónakból hajóra szállni – akkor fizettem meg egy váratlan fürdésért a balatoni belépőjegyért. A penzió, amelyben laktunk, a Jókait Füredre csábító Huray doktor villája volt, s a hajó egyike ama régi Ratz tervezte vitorlásoknak, amelyekre már emlékezni is egyre kevesebben tudnak. Így pottyantam tizenkét esztendőmmel nemcsak a vízbe, hanem Füred történetének kellős közepébe is. Azóta emlékeim egybeolvadnak a fürdőhely utolsó évtizedeinek történetével, s bőven akad válogatnivalóm.

Mégsem szeretnék szerelmes földrajzot írni, s igyekszem kerülni e hosszú együttélés érzelmességének csábításait. S abból, ami a füredi parthoz köt, csak a szemtanú tárgyilagosságát hozni magammal e második hazai utazásra.

*

A múlttal s a jelennel Füreden ma is egyszerre ismerkedik az utas. A Gyógytér lomb-sátrai között álló Ivókút oszlopain a táblák közel kétszáz esztendőös dalnokverseny nyomait őrzik. Az egyik első verset Berzsenyi írta a „dicső forrás” vizéről, s a legfiatalabb táblára 1962-ben jegyezték fel a füredi fellángolások vidáman bölcs poétájának, Berda Józsefnek sorait.

A kút vizét szomjazók azonban most nemcsak Füred beteget kiűző kerülnék ki. Nyári napokon csaknem szakadatlan a zarándoklat a „szent forrás” felé. Az ország s Európa minden részéből érkező óriás autóbuszok már régen kiszorultak a fürdőtelep árnyas utcáiról, utasaik gyalogosan járulnak a kúthoz, s kezükben telt pohárral újra és újra olvassák Garay ma is időszzerű felkiáltását: „Vásár-e ez, vagy búcsúhely? Hol annyi a népsokaság?!”

Az idegenforgalmi búcsújárás e vidám zarándokait a kút oszlopán fogadja Füred első verses reklámja. 1777-ben Fejér Antal prókátor írta – maga s mások mulatságára – őset a prospektusok, kalauzok, útikönyvek ezreinek, amelyek azóta is mézes szóval csábítják ide az utast, s a huszas évek derekán a „Szívbeteg Mekkája” predikátumát fűzték Füred nevéhez.

Füred másfélszáz esztendőn át tizennégy szénsavas forrásának köszönhetette hírét-nevét. Ezek avatták fürdőhellyé már akkor, amidőn a tó környékén még nyoma sem volt fürdőélet-

nek, Tihany „szent hegyei”-ért is csak Csokonai lelkesedett. Ki tudná megmondani, hogy hányan, hányféle bajjal jártak a forrás reménykeltő vizénél? Berzsenyi még Japet fiának sassa dulta veséjét kurálja az életadó érnél; 1837-ben a tudós Sigmond Professor, idegzsábák, szédülések s a vérvegy fonák aránya ellen ajánlja, de zsongítva oldozó gyógyverejét főként az életmunkásság felmagasztalásában látja. Ebben egyetért Keresztúry Dezsővel, aki szerint „a fő gyógytényező ma is a víz, a napsütés, a béke, egy-egy jó séta, a szív csendessége.”

Volt idő, amikor azt hirdették, hogy Füreden a mellbetegek is gyógyulást találnak. A forrás mellett savókút állt, ahol a tihanyi apátság uradalmainak aromantikus füvein legelésző négyezer anyajuh tejéből hajnali öt órákor készített savót orvosi rendelet szerint szénsavas vízzel keverve „mérték” a tüdőbetegeknek. Jókai is ezért jött ide s az a fiatal lány, akinek olyan bánatos, szép szerep jutott az Aranyember létrejöttében.

A régi, az új s a legújabb fürdőházak fölé emelkedő „Erzsébet udvar” már a század elején a szívbetegnek épült, de a nagy szanatóriumok mintájára azonban, amely 1945. március 8-án az öreg balatoni fürdőházat elpusztította, nemcsak a szanatórium fényes társalgójában összegyűlt riadt vendégek felett törte be a hatalmas ablakokat, de új fejezet a Szívbetegségi Mekkájának életében.

A Gyógytér, az Ivókút s az „Erzsébet udvar” szívesen vállalták új szerepüket, s hamarosan komoly betegeknek nyújtottak menedéket. A mai nagy Szív-kórház falán még ott a tábla, amely Füred első s akkor egyetlen fürdőorvosának emléket őrizi, de a falai között már harminc orvos gyógyítja a fáradt szíveket. S a Szívbetegségi Mekkájának múzeumba szorult megkopott plakátjai helyett szerte az országban gyógyult betegek ezrei hirdetik a füredi gyógyjavallatok aranyfedezetét.

A szaporodó szívbetegségekre gyógyulást nyújtó füredi erősség évente hatezer beteget fogad be. Egyre terjeszkedik. Az öreg Ipoly szálló épületét már régen elfoglalta s telente betegekkel tölti meg az üresen álló nagy üdülők és szállodák szobáit. A kórház új kertje szépen simul egybe a park öreg fáival, s közelében most születik újjá az egykori Tibor fürdő. A régi fürdőorvosok lelkes úttörő munkáját tudománnyá nemesítő fehérköpenyes vezérkar feje: Debreczi Tibor, az új épületek mellé növekvő megbecsülést is szerez a kórháznak.

A Tibor fürdő valamikor az építető Hajdu főapáttól kapta nevét. Ám változik a világ dicősege s a füredi betegek emlékezete már új támaszt keres hálájának. Nemrég előbb fejcsóválva, aztán derülten hallgattam két fényes csizmás, izes szavú hajdusági beteg beszélgetését. A szívbeteghez illő lassúsággal sétálgatók közül az idősebb – bizonyára régebbi lakója a kórháznak, – azt magyarázta a fiatalabbnak, hogy a most átalakuló fürdő bizonyára Debreczi Tiborról kapta nevét. S a két vitatkozó a gyógyulás hálás lelkesedésében semmi kivetnivalót nem talált volna a személyi kultusz ilyenfajta megnyilvánulásában.

Azokból az írókból, művészekből, akiket nemzeti kultúránk e kies Tempevölgye – ahogy Jókai nevezte – vonzott csaknem két évszázadon át Füredre, a régi szanatóriumba ritkán jutott valaki. A külföldi írók közül Rabindranath Tagore csodálatos gyógyulásának történetét sem a kórlapok, inkább a füredi krónikások jegyezték fel. Ő még az Erzsébet udvar loggias lakosztályában írta rubintollal, ezüstös lemezekre verseit s ha a sétányra vagy a fürdőbe ment, egész udvartartás követte. Az utolsó húsz évben azonban már helyet találtak a kórházban beteg írók, művészek is. Közülük talán Németh László fogalmazta meg legjobban e változásokat: „Valamikor az ország tíz-húszezer emberéből regrutálódott ennek a szanatóriumnak a beteglakossága – írja, – ma mégis csak ötmillióból esnek belé a mostanában nagy kilengéseket végző mérlegbe a füredi trombózisok s a mögöttük húzódo emborsorsok.”

A téren hát, ahol valamikor a híres Mangold doktor csaknem ötven esztendőn át „spaziendo” rendelt „árnyékot, napot, fürdőt javallt, juhsavót itatott”, most megszokottá vált a fehér köpeny. S orvosok, ápolónők, betegek sokasága mégsem zavarja, inkább szépit, szelidíti a tér s a park nyári ragyogásában hullámozó sokaság üdülését.

A forrás hajdani betegeinek megszorodott utódai békességben férnek meg azokkal, akik a régi Gyönyörde helyén Vörösmarty füredi szívhalászáinak utódaiként a nyár másféle örömeit keresik. Körülöttük a Gyógytér kulisszái nem sokat változtak, amióta Libay szép kőrajzain bemutatta a színházat, a Nagyvendéglőt s a Horváth házat. Legfeljebb a nyírott sövények, a krinolinos, dámák, a darútollas fővegű gavallérok s a hintók hiányoznak. Akad helyettük bőven shorts kislány, csikos trikós, csónadrágos gavallér és autó.

A szentgyörgyi Horváth család 1790-ben épült háza lehetett az első fizető vendéglátóhely Füreden. Másként nehéz elképzelni, miért építettek százékt szobát „maguknak és vendégeiknek”. De Füred legrégebbi épülete új korában sem lehetett jelentősebb, mint ma. A restaurálás változatlan formában hagyta külsejét, csak szobáit, termeit öltöztette korszerű ruhába. Két oszlopos kapuja elé, ahol valamikor a pesti Tigris szálló elől hajnali ötkor induló delizsánsz állt meg, most autóbuszok hozzák nyáron az üdülésre érkező uránbányászokat, télen a szív-kórház betegeit. Szemben az egykori Nagyvendéglő, amelynek árnyas fái alatt Kisfaludy Sándor gyűjtött adományokat a színház építkezéséhez, a SZOT hatalmas szanatóriuma lett. Kedves túlzással

„Füredi Pantheon”-nak nevezett folyosóin betegek és üdülők ezrei ismerkednek a fürdőhely történetével. A Balaton s Füred nagy vendégeire emlékeztető márványtáblák leleplezése évente ismétlődő kedves ünnepe a nyárnak. Van ott már táblája Berzsenyinek, Csokonainak, Jókainak.

Az idő gyorsan jár a Gyógytér felett s a nemrég élő vendégek vonásait sokszor fájdalmas hamarsággal örökítik bronzplakettek. Még nem sárgult el albumunkban a fénykép, amely azt mutatja, hogyan betűzgeti Szabó Lőrinc a Gyógyterem folyosóján a színházalapító Kisfaludy emléktábláját, s idén már az ő emléktáblája kerül e falakra. Nincs hét esztendeje, hogy néhány héttel halála előtt a kórház előtti padon vártuk vele a déli vizit miatt késlekedő doktort. A költő Csokonairól beszélt, aki egykor talán éppen úgy, mint ő, köhécselve járta a teret s aztán végigheveredve a padon, felderülő arccal, minden baját feledve figyelte a feje felett sárguló lombok között ugrándozó madarakat. Pár hét múlva innen indult vele az autó a pesti klinika s a „Kerepesi” felé.

A Kis Pantheon folyosója a második világháború utolsó napjaiban kiégett Gyógyterem helyén berendezett SZOT kultúrterembe vezet. A Kurszalón, ahol Kosztolányi sápadt, gyöngyfogu asszonya zongorázott, most hatszáz személyes előadóterem, ahol irodalmi estek, Anna bálok s kongresszusok egyformán helyet találnak. Az annyit emlegetett s leirt híres füredi Anna bálok azonban most már nem három vármegye, hanem az ország társadalmi eseményei. Az, amit a régi fürdőlevél feljegyez, hogy sehol sem lehet olyan jól mulatni, mint itt, most is igaz. Hotelek, motelek, bárók és bisztrók, cikrászdák, és pincék sokaságában vigad az új Anna bálok népe. S hogy a régi, bugyrokka, dobozokkal megrakott hintók és delizánszok emléke se hiányozzék, arról a minden esztendőben valamely új karneváli érdekességet kitaláló Zákonyi Ferenc, az idegenforgalom tudósa s e nyári farsang legfőbb irányítója gondoskodik: Anna napján fullajtárokkal kísért négylovas hintón kriolininos szépségeket vonultatva fel a bálra készülő Füred utcáin, terein.

*

A parkról sokszor megírták, hogy legszebb a Balatonkörnyéken, hogy fái az ősi Bakony-erdő maradványai, s hogy különleges növényei sem ritkák. Gyermekkorom emlékeiként, csak részletek maradtak meg ebből az óriásbirodalomból. A sűrű bokrok, sövények s hatalmas fák szövevényében kanyargó kisebb-nagyobb utak mentén kitaruló piros fénnel kivilágított kőbarlangok, törpék és szökőkutak között kiváltképpen egy sűrű bozótban körülfárt kútfele építmény emlékeztet. Ki tudja, mely romantikus lélek játszott itt álmaival s varázssólt apró, színes lampionokkal kivilágított miniatűr japán pagodát a magasba, s még parányi függőhidakkal is összekötötte a jókora kút partjaival. Akkor ez az egész park, valamely álombéli meseország, vagy legalábbis a ligeti sárkányvasút csodáit idézte.

Később a Szántó étterem faverendája elől bámulva a táncolókat, körül a holdfényes erdővel, a közeli vízzel s a fák között hangversenyző madarakkal, még késő kamaszkoromra is maradt valami varázsa e vidámparki élménynek, amelynek táplálói a háború is segített felszámolni, bár arányai még az újjáépített parkban is soká kísértettek. Most, amióta az új Balaton étterem terraszai már tágas tért öltöen olvadnak egybe a nagy füves-fás síkságokkal, megváltozott itt minden. A százesztendős park s a híres sétány kisebb s kevésbé rejtelmes a gyermekkori őserdőnél, de tágas térségeivel s remek virágágyaival szemet-szívet gyönyörködtebb.

A park közepén a vendéglő is régi emlékek ébresztője. Ősét, a nyitott faterraszos Szántó étterem öreg épületét, minden nyári vendéglők örök prototípusát, nem az ifjúkori nyarak szépítik, s érdekessé sem a Yacht Klub arany-sapkarózsás hírességei avatják, akiket a körülálló gyerekek egymásnak mutogattak. Hunyadi bácsi, a néhány hete meghalt nyolcvannyolc éves öreg pincér, tudott másféle vendégekről is. S nemcsak történeteket őrzött ezekről, de egy régi fényképet is, a Füreden talán egyetlen egyszer járt Ady Endréről, Csinszkaról és Ady Lajosékról. A kép sarkában ismét személyes ismerős: Szántó bácsi, ennek a Grand Hotel mögött mindig második helyre szorult, de annyival meghittebb, „füredibb” vendéglőnek kedves gazdája.

A régi nyári étterem a háború után Balaton néven még soká szolgálta az üdülőket, két esztendeje aztán modern, tükörablakos, parkettás, óriás éttermet formáltak belőle a BIB építései. S a fürediek, akik előbb idegenkedve nézték, miként kerülnek az út szélére a régi Szántó terrasz faoszlopai, amelyre szív közepébe vészték valamikor kedvesük nevét, hamar megszerették e szép utódot. S ma, bizonyítván, hogy az okosan tervezett s helyére tett épület nemcsak a térben, de az emlékezetben is gyorsan elfedi a régit, a parkot már el sem lehetne képzelni nélküle.

A japán csoda-kút helyén most gyönyörű Medgyessy szobor áll. Amikor néhány esztendeje erre sétáltunk már súlyos beteg, alkotójával, felidéztem előtte is a hajdani pagoda csodáit. Ősz-

szevont szemekkel, komor tekintettel végignézte a Hárfás lányt. „Hát annál talán jobb!” – mondta fejét ingatva csendesen s kedves kék szeme sarkából mosolygott hozzá.

A fák közt szobrok kísérik a vándort a füredi parkban. Széchenyié a sétány közepén áll s a vízre néz. A Kossuth nevezte Holt tengerre, amelyet elsőnek ő támasztott fel. Amíg 1846-ban útjára nem indította innen a Kisfaludyt, csak vitorláshajó járt a Balaton vizén. Az is kevés. Festettség helyi szószállítógályát, a Főnixet, a reformok szimbólumaként egész dalnokverseny ünnepelte egykor.

Széchenyi trieszti s kómáromi hajóácsai a füredi réteken szerelték össze az Albionból hozott gőzhajó alkatrészeit. Eötvös Károly könyvéből mindenki ismerte a történetet e gépek csőszéről, aki nem akarta hinni, hogy ezekből hajó lesz valaha. Pedig az lett, s hosszú időn át nem is járt más gőzös a Balatonon. Am erről már nemcsak Eötvös tudott mesélni. A Kisfaludy híres Keöd kapitányáról, e tengeri medvéhez illően tréfás és komor emberről sok történet keringett. Azt unokaöccse maga mesélte róla, hogy annyira zord ember volt, hogy a családi legenda szerint, meg sem lepődtek, mikor fent a füredi temetőben háromszor csapott sírjába a mennykő.

De Keöd kapitány hajója nem maradt a Balaton egyeduralkodója. Hamarosan működni kezdett a füredi hajógyár s Óbudáról is hoztak hajókat a Balatonra. A harmincas években pedig már a kedves, öreg gőzösök mellett karcsú motorosok is járták a vizet. A második világháború utolsó napjaiban aztán együtt láttuk az egész balatoni flottát a füredi moló közelében. A nyilasok ideparancsolták a Vörös Hadsereg elől. Aztán utolsó napjukon egy nyilas százados parancsnoksága alatt dolgozó robbantó különítmény elsüllyesztett mindent, még a nagyobb sporthajókat is. De az ausztriai menedékhelyre felé sóvárgó századosnak szerencsére sietnie kellett. A pusztulás nagy volt, de nem jövátéhetetlen.

Igy aztán a balatoni hajózás századik évfordulójának ünnepén Széchenyi szobra előtt már reménykedve pillantottunk a moló mellett álló roncsokra, amelyek körül akkor már megindult a munka. A hajózás második évszázada mégsem kezdődött élő hajók nélkül. A gyárban az újjáépítés lendületéhez még a „balatoni szívügy” is társult s 1948-ra már újra járt a vizet minden hajó. Négy esztendővel később pedig az öreg hajósok egy csoportjával figyeltük, hogy a tő új s legnagyobb hajója, a Beloiannisz miként áll a füredi moló megreccsenő gerendái mellé. Azóta már ki tudja, hány századoszor viszi kirándulásra a nyaralókat s annak is csak valamely jól tájékozott menetrend-tudós a megmondhatója, hogy nyaranta hányféle hajó, hányszor érkezik s indul Füredről. Annyi azonban bizonyos, hogy a tavi hajók népes családjának legifjabbjai: a vízbuszok sem elégíthetik ki annak a kétmilliót meghaladó embernek a hajózhátnékját, akik megfordulnak e hajdan holt tenger partjain.

A Széchenyi szoborral szemben nyílt valamikor a nyolc tornyos fából ácsolt fürdőház hosszú hidjának bejárata is. A régi balatoni fa-fürdőházak e legszebbike is a háború utolsó napjainak áldozata lett. A németek munióraktárnak használták s a robbanás akkor pusztította el, amikor már a füredi hegyek körül elhallgattak a fegyverek. Még a fiatalok is sokan emlékeznek az elkülönített férfi és női strandok forró és szálkás deszkáira s fának, víznek és festéknek arra a meghatározhatatlan illatára, ameyl belengte e kedves épületet. A „tükörfürdők” neve gyermekkorunkban izgalmas rejtélyt jelentett. Ha fürdő, miért tükör?! Kérdeztük Horváth bácsit, az úszómestert, aki fejét megrázva s rúdon, kötélén lógó tanítványa felé fordulva folytatta az úszóleckék ismétlődő refrénjét: „Csak Tihany felé! Csak Tihany felé!” S a rejtély még nagyobb lett, amikor kiderült, hogy e különfürdők falain nyoma sincs tükörnek.

A hajdani Ipoly szálló előtt is szobor áll. Kisfaludy második füredi szobra. A Gyógytéren álló első, melyen a szobrász biztos stílusérzékkel tógában ábrázolta a Himfy dalok költőjét s oly rosszul, hogy feljegyezték: „volt eset, hogy gyengébb idegzetű nők ránézni sem mertek” – lebontották. Az Ipoly előtt felállított új szobor legérdekesebb titka a talapzatába rejtett vasszelence, amely a krónikásnak kincseket érő emlékiratot őriz. Felsorolja a történeti események mellett a közélet vezetőinek nevét a pápától, császártól kezdve egészen a füredi járásbíróig s a fürdőhely lakosait Jókai Mórtól, egészen Rabach Róbert nagyvendéglősig. S megtudjuk innen azt is, hogy „Fürdedtelep”-nek 1877-ben százötvenegy állandó lakosa volt. Mintegy harmada azoknak, akik ma csak a kórházban dolgoznak.

Az Ipoly szálló sorsa csaknem húsz esztendeje összekapcsolódott a kórházéval, most ennek második épülete. A háború utolsó napjaiban a szanatórium összezsúfolódó vendégei itt vettek leckét s kistolót az elvonuló vihar utolsó rohamaiból. A második emelet egyik szobájában lakott az a magas nyakú, csipkés, biedermeier blúzban típegő öreg néni, aki a zsúfolt szallodában a második héten a naponta ismétlődő sárgaborsó ebédet félretelva, finom hangon elárulta, hogy úgy véli, jobb lenne átköltöznie Ischl-be, mert ebben a hotelben nagyon megromlott a koszt. És nem messze a Kisfaludy szobortól temették ideiglenes sírjába azt a szerencsétlen magyar katonát, akit a menekülő németek vérbefágyva hagytak az Ipoly egyik szobájában.

Fa és szobor együtt őrzi Rabindranath Tagore emlékét a sétányon. Feleségem gyermekkorában még látta e méltóságteljes, hófehér szakállú, hosszú, fehér ruhás aggastyánt, s haza-

térve elmondotta szüleinek, hogy olyan volt, mint a jó Isten. Sok-sok évvel később, vele, a hajdani szemtanúval együtt gyűjtöttük, immár emlékgagyként, a költő századik születési évfordulójára készülő írás adatait. A szobrot 1956-ban India kormánya adta, s Medgyessy Ferenc leplezte le. A szászszentendői jubileumon pedig a Magyar Pen Club negyvenhét íróval, a Béke-tanács elnökével, India követével tisztelgett a szobor s a költő maga ültette emlékfája előtt.

Quasimodo, a másik Nobel-díjas költő, aki erre járt, ugyancsak verset írt és fát ültetett Füreden. A hosszú úttól megfáradva, a júliusi hőségtől betegen érkezett, s a csoda itt még gyorsabb volt, mint a Tagore szívbaját gyógyító. Quasimodo másnap már vidáman járta a házat és a kertet, délutánra pedig már emlékfá ültetésére is vállalkozott. Jókendvén, alig javítva írta versét, melyet aztán Passuth László a verandán fordított villámgyorsan magyarra. Néhány óra múlva pedig már jókora tömeg nézte a rögtönzött faültetési ünnepséget.

Quasimodo fája mögött pár esztendeje még állt az üvegház, ahol 1837. augusztus 19-én Széchenyi rendezett összejövetelt s felesége Berzsenyi verseit szavalta, gyermekei pedig Bajza. Kölcsey, Vörösmarty strófáit. Ez omladozó, céljára már alkalmatlan, öreg épületnek ki kellett térnie a bazársor útjából, amely itt félkörben veszi körül Füred egy kedves új központját, a móló környéki „üzleti negyedet”. A lejtős tér előtt indulnak útjukra negyedóránként a helyi s tihanyi autóbuszok, itt szedi össze utasait a tarka tihanyi mikrobusz, s itt parkíroz az autók serege.

Az emberfolyam, melynek forrásai a balatoni expressek és különvonatok, s nyári vásárnapokon szakadatlanul árad lefelé a domboldalon, itt a móló bejáratánál oszlik a park, a strandok s a kikötő felé húzódó három ágra. Az egyiket a sétány fasorai terelik a régi arácsi strand felé, amely most már – elsöpörte maga elől a nádasokat – egészen a kórház kertjéig tört előre. Felette, az Eszterházy telepen, ahol valamikor vizes réteken s kiszikkadt domboldalon ballagtunk fürdés után hazafelé, szállodának beillő, emeletes, csupaüveg üdülők, villák állnak s a kórházi személyzet „orvosház”-nak becézett épülete magas kéményével, távolról nézve sokfedélzetes hajóként úszik a párás balatoni égen.

A legtöbb embert mégis a kikötő csábítja. Nemcsak hajóival, napsütéses térségeivel s kitűnő sörével, hanem a szigetté tágult mólót körülvevő vitorlások lepkerájával. Nyári vásárnapokon e zászoldásba öltözött partok csíkos trikós, színes, vízálló köpenyekbe burkolt, fekete tére égett, kötelek, horgonyt, vitorlászskákat cipelő vademberek zajától hangosak. Fogódzkodójuk a kis rézbika, amely hajójukat a betonhoz láncolja, lakásuk a vitorlás pár négyzetméternyi területre. Ide kerül ruhafél és elemőzsia, demijon és gitár vagy harmonika s éji menedéknek néhány takaró. S e barnapirosra sült, tenyérnyi fürdőruhás vidám tömeg ismét régi képet idéz. A hosszú, karcsú, fehér vagy mahagóni hajókon porcelánnadrágban, kék tengerészkabátban s címeres yachtsapkában, feszes derékkal kormányzó kapitányokat, fűzőkbe préselt, hosszú, fehér szoknyákban, fátylak alatt „napozó” asszonyaikkal.

Most még a nagy hajókon is ritka a teljesen felöltözött ember. A fedélzetre lépő első útja a kajútba vezet, ott szór le magáról minden szárazföldi terhet. Kivétel csak az idénynyi-tás szép ünnepsége, amikor a sokszáz balatoni vitorlás felsorakozik a móló előtt s a versenyruhába, vagy fehérbe öltözött „mannschaft” a Himnusz hangjaira lassan felvonja vitorláit.

S annyi nagy ember és híres vendég után, végre Füred nagy barátja, a balatoni szél is szobrot kapott itt kint a mólón. Borsos Miklós remeke a magas oszlopon álló karcsú bronz leány, kitárt karjai között kendőt feszít a szélnek, amely annyi örömet szerez a vizen hemzsegő kishajóknak. Akad nagyobb is, de a legtöbb „Kalóz” és „Moly”, kormányánál leginkább fiatal fürdőkörnyéki gyerekekkel. A nagy versenyek közül a legtöbb, akár valamikor az első, Füredről indul. A Hausmann tervezte régi klub műemléképülete már nem tudta befogadni a szaporodó új vitorlásnépet, így hát nevében megőrizve a hagyományt, vendéglővé épült át. Mellette, ott, ahol Young az első hajóépítő üzem alapjait rakta le a régi „Belső Gyár” épületéből, most készül üvegből, vasból, vasbetonból tágas termekkel és kilátóteraszokkal a folyton növvő vitorláshad új otthona.

Érdekes, hogy Jókainak nincs még köztéri szobra Füreden. Emléke mégis oly elevenen él itt, hogy szinte várjuk, mikor bukkán fel kertjének magauitette rózsafái között. Az 1867-ben vásárolt „Kis sivatag” valamikor a tópartig ért, de a mai kertet már oly sűrűn borítják a fák, hogy a vizet se látni közülük. Pedig valamikor az író innen nézte korán kelt „barátaival és szépasszonyokkal a mennyei briliántokat, a Siriust, s a Vénuszok legszebbikét, a hajnalcsillagot.” És Laborfalvi Róza is meglátta még a verandáról a vizen közeledő „Kisfaludy” árbócon lengő, Jókai érkezését jelző nemzetiszínű lobogót. Kert és ház, ahol Jókai több, mint húsz nyarat töltött, most tízezrek látogatta múzeum. S polcain a „százkötetes” jubileumi kiadás a régi Füredről szóló sorokat is őrzi. „Az egész fürdő még fiatal – írja –, a park sem régi... a sétány még újabb... a sétány közepén áll a savanyúvízeskút, a park elején a nemzeti színház, egy földött épület, amely közköltiségeken épült: homlokzatán e szép felirással: „Hazafiság a nemzetiségnek”, beljebb az erdőben a tágas nyári színpad, melyben derült estéken szabad ég alatt tartja egy-egy legjobb vidéki színtársulat előadásait.”

A Kisfaludy alapította „nemzeti színház”, az első magyar közsínház a dunántúliak között. lent áll a domb tövében, ahol most a SZOT Pantheont őrző folyosói húzódnak. A timpanont tartó hat oszlop azonban itt áll a Kiserdőben, a hajdani szinkörök bejáratának helyén. Az oszlopok is egyszerre szimbolizálják Füred három színházát; példát és hagyományt idézve a SZOT kultúrtermében most felépült negyedik színpadnak s az ötödiknek, a szabadtérnek is. Mert az eltűnt falak között nemcsak Kisfaludy-vígjátékokat s németből magyarosított szomorújátékokat játszottak, hanem az első magyar operát is. A vándortársulatokban az ország legjobb színészei: Déryné, Megyeri, Hivatal Anikó szerepeltek, s a „nyári szinkörben” Jászai, Blaháne, Laborfalvi játszottak valamikor.

Az utódok sem hiányoznak. A szomszédos Veszprém színházában most halmoz sikerre Lendvay Ferenc kiváló társulata s a fürediek jól emlékeznek még az elmúlt két évtized nagy színházi eseményeire is. Arra a háború utáni csaknem elsőre példának, amikor még az Aranycsillag rosszul fűtött, szűk éttermében játszották a Faluszínház művészei Molière „Képzelt beteg”-ét.

Jóval később már a szabadtéri színpadon tartott emlékezetes előadást a Faluszínház. Az „Ahogy tetszik” erdei jeleneteit sohasem keretezték ennél szebb díszletek. Holdfényes ég borult az ardenessivé változott Kiserdőre, amelynek egész világa benyomult a színpadra.

A hajdani Kisfaludy színház alapításainak jubileumai is „jeles” napjai lettek Fürednek. A százhuszonötödik évfordulón a Nemzeti Színház Illyés Gyula Dózsa György drámáját mutatta be s három esztendeje, a százharmincadikon Németh Lászlótól a Két Bolyait.

A hajdani szőlőket valamikor a teleptől elválasztó Kiserdőt egy különösképpen pusztító felhőszakadás után ültették a dombokról lezúduló vizek megfékezésére. A terjeszkedő telep errefelé csak a villák kertjében hagyott itt-ott szőlőket s a szaporodó házak gyűrűjéből magát a Kiserdőt is csak a Természetvédelmi Tanács védelmet nyújtó bölcs rendelete tudta kimenteni. Így maradt folytatója a színházi hagyományoknak, s kedves sétahelye nyaralóknak, betegeknek és egészségeseknek, s menedéket a tavaszi esték csendháborító fülemüléinek.

*

Valamikor a fürdőtelepre készülő falubéliek azzal búcsúztak otthonmaradottaiktól: „Lemegek Savanyúvizre!”

Volt tehát valamely vállalkozás jellege az ilyen útnak. Idő, alkalom kellett hozzá, valószínűleg kirándulás számba ment s inkább vasárnap került rá sor, amikor a sétány padjain üldögélők „üde színfolt”-nak vélték a „térzene” pavilonja körül sétáló „jó falusi népet”. Hétköznap legfeljebb a hivatalbéli urak jártak le barátaikhoz, a telepi orvoshoz, a patikushoz egy-egy tarokkpartira, de a „falufürediek” enyhe fejcsóválással kommentálták az ekkora sétával járó káros szenvedélyt. Hiszen gyalog mégis pár kilométer, s kinek jut erre ideje permetezés, kapálás idején. A lovakat meg, ha ki lehet lopni a munkából, gyorsan fiakkor elé kell állítani, hiszen a tihanyi fuvart jól megfizetik a bolondos nyaralók.

A falu s a telep között húzódó országutat dúslombú öreg szőlők szegélyezték s csak itt-ott állt a tőkék között egy-egy pince vagy ház. S mily meglepetés volt, mikor elsőként néhány vállalkozó kedvű kis modern villa, kiállt az országút szélére, ezzel mindjárt ki is jelölve a mai széles utca házsorainak vonalát. Az országút, jobb oldalán a hajdani Teasdale nyaraló szép műemléképületéhez tartozó jókora szőlő a vasút felé jódarabig lehúzódott.

Mindebből csak a szép kertben álló öreg házat találja meg a mai utas. A telepi országút véges-végig beépült s a Teasdale házhoz tartozó szőlő helyén egészen új lakónegyed keletkezett. S a falut és a telepet összefoglaló kirándulás most már nemcsak a falubélieknek izgalmas. A „telepiek”, kiváltképpen a hozzám hasonló íróasztal-őrök, valahányszor felmennek a faluba, mindig találhatnak meglepetést. Pedig az utolsó évtizedben épült ötszáz ház még korántsem elegendő, hiszen a csaknem megháromszorozódott lélekszámot befogadó Füred lakástkeresőinek számát évente növelik a vendéglátóipar, a pincekombinát, a hajógyár üzemei, és nem utolsósorban az iskolák.

Azt, hogy „a tanulókedvével eddig ki nem tűnt magyarság tanulónemzetté vált”, éppen a füredi gimnázium új épületének felavatásán mondotta el Németh László. S az igazság itt vált a szemünk előtt láthatóvá. A két kis elemi, s a polgári gyökereiből új, az egész környékére kiható s vonzó tanulóközpont alakult ki Füreden. Általános iskolákban, esti tanfolyamokon, szakiskolákban s a gimnáziumokban nyolcvan pedagógus közel kétezer tanulót oktat. „Ez a gimnázium úgy keletkezett – idézzük ismét Németh Lászlót, – hogy ahol a polgári sok volt, gimnáziumra lett szükség s ez az épület annak az érettségi felé dagadó emberáramnak egyik frissen kövezett mederágya, amely néhol ma már 14–19 év között lévő ifjúság ötven szazalékát teszi.”

Körülbelül a gimnázium zárta be az utolsó foghíjat a falut a teleppel összekötő házak sorában. Az a különbség, amely ezzel az úttal is elválasztotta a hajdani „falut” és „Savanyú-

vizet", s voltaképpen már csak táj-részletekben vagy építkezési formákban mutatkozik, nemcsak a távolságot megszüntető, félóránként száguldozó testes autóbuszokkal vészett el. A hajdani vin-cellérek, pincegazdák fiai s lányai legfeljebb jobb arcszínükkel s azzal is csak az „érkező” nyaralóktól különböznek, a sétányon pedig „üde színfoltot” legfeljebb szűk, sárga, kék halász-nadrágjuk vagy piros pullóverük jelent.

Azt, aki a Balaton partjait járja, legtöbbször a víz varázslata bűvöli el. Füreden másféle szépség is rabul ejti tekintetét. A tó köré itt az ország „legápoltabb vidékét” zárja a füredi öböl. A telep, a falu, s a táj, szőlőivel, gyümölcsöseivel, kertjeivel, présházát, kastélyt és lapostetejű hotelóriást befogadva, megőrzött mindent, amit a természet, munka s alkotó tapasztalat egybehalmozott. Lehetnek vidékek, vadregényesebbek, lebilincselőbbek, de kevés van ilyen szemet gyönyörködtető, pihentető, emberszabású táj.

A füredi tudósítás nem lehet hát teljes, ha nem szólunk a fürdőhelyet körülölelő helyekről-völgyekről.

A hajdani falu a domboldalra épült református templom környékén formálta ki központját. A könyvtárrá alakított egykori községháza szemben állt a fehér templommal, ez csak utóda annak, amelyben hajdan Pálóczi Horváth Adám hirdette az igét. És nincs már meg az a parochia sem, ahol verseit, dalait s történelmi emlékek is kiváló leveleit írta. Ide a templom köré húzódtak le a Siske felől az ősi település első házai, hogy – összeolvadva a füredi portákkal – megalkossák az „új” falut, amely most már nemcsak hajdan védelmező lankáit foglalja vissza, hanem felkészül a domboldalakra s előörs házait beküldve a mély csermely-völgyek közé, rég elpusztult szomszédait is megkeresi.

A víz felett imbolgó vitorlással könnyen nyomon követheti a szem e dombok, völgyek formálta településföldrajzot. Azt a helyet is, ahonnan a falu valamikor elindult s azt is, ahová érkezett. A fehér templom a víz felé fordítja homlokzatát, iránytmutatva a viharos vizen küszködő halászhajóknak s a bajbajutott vitorlásoknak. A másik, a száz évvel később épült kéttornyú piros templom már a falu felé fordulva fogadja a leereszkedő utcák hódolatát. S e kedves, hegyeknek nevezett dombok s a közéjük szorult völgyek előttünk szabják ki az új települések helyét, amelyet már csak kiegészítenek a városrendezés tervei.

A fehér templom fölött, a köves Nagymezőn a legrégibb füredi üdülők emlékét őrzik egy római villa maradványai. Pár lépésre tőle kapaszkodnak fel az új üdülőkkel zsúfolt autóbuszok a régi pincéből nemzetközi hírre vergődött Tölgyfa csárda felé. A „vásártéri rom”-ból néhány esztendeje Szentlélek Tihámér, a híres szombathelyi Isis szentélyt feltáró brigádjával mentette, ami menthető. Sajnos nem sokat. A vásártér s az idő megtette a magáét.

A Siske fölötti domboldal régi temetőjében Kiss Ákosnak nagyobb szerencséje volt. Az árpádkori Szent Mihály egyházból ugyan alig maradt fenn több pár falrészletnél, de ebben – a gyászolóknak talán vigasztalásul – a pazar kilátást nyújtó temetőben ásta ki azt a keresztelődencélt, amely ma a Tihanyi Múzeum egyik büszkesége.

A most vízvezetékét tápláló Siske patak nevét oly falunegyeddé táguló utca őrzi, melynek házai közül nem egy őrizte meg két évszázad balatonkörnyéki népi építkezésének egyszerű szépségét. Generációk tapasztalata s a bármely szűk keretek között is kivirágzó esztétikai igény alakította ezeket a köves „bástyák” mögött és felett, egymás kertjeibe s a domboldalaiba fogódzkodó házakat. Festői szépségüket elragadóvá fokozza a tornácok íveit igazító biztos arány és formaérzék.

Mikor a nemrég megjelent és sok nyelven híressé vált balatoni lírai fényképkönyv művész-fotóinak mesterével, Reismann Jánossal jártuk a Siske utcát, megfigyelhettem, hogy a tikasztó augusztusi hőségben vándorló vendéget miként ragadja el a lépésről-lépésre kibontakozó látvány. A hajdani malomnál teljes szépségében bomlott ki előttünk a völgy. Az öreg épület falára, kertjének köveiből kiömlő dús kaktuszlevelek közül kúszott fel a lonc s alattunk az egymás mellé tolakodó udvarokon paprikavirág virított együtt leanderekkel. S a művész itt már minden fáradtságát feledve oly túraba kezdett, házak, tornácok között, s bástyák kövein átugrálva mászva meg a rejtelmes domboldal minden zegét-zugát, hogy tekintetemmel is nehezen tudtam követni.

A remekbe készült Illyés-Reismann kötetben a Siskéről megjelent fotók mutatták, hogy túrája nem volt hiábavaló. Illyés Gyula a könyv egyik fejezetében fogalmazta meg legszebben, amit a tókönyvéki építkezés paraszti remekeiről mondani lehet: „Itt a szőlő és mandula házában, – írja, – néha sok is a fény s a meleg az embernek. Innen a házak oszlopsora. Nem lehet meghatottság nélkül szemlélni e szép boltíveket, amelyek Palladio nagy vicenza-i épületremekeiről útnak indulva s fáradtságot, veszélyt nem ismerve a Dolomitokon, Karsztokon át-törttek, hogy e különös nép egyszerű házaiba benőssüljenek.”

Siske és Füred a török időkben olvadt egybe; Kék, a másik szomszéd, akkor pusztult el teljesen. Ha Keresztury Dezső Kéki dalának nyomán járjuk ez idilli szépségű völgyet, most is megtaláljuk a „csipkebogyót csipkedő seregélyeket”, a tavasszal „habos virágtengert”, nyáron körtével, cseresznyével, ősszel dióval vigasztaló, „híven termő” fákat, s alant a nagy vízre „tejüveg leheletként rajzolódó tihanyi félszigetet.”

A „méz szőlőben” itt nemcsak seregély, de erdei vad is kárt tesz. A kiszélesedő völgy felett két táj ölelkezik; déli szőlős lankák határjelzői, ezek a kéki erdők tövébe nyúló tőkék. Szomszédágukban, fittyet hányva a geográfiai határoknak, voltaképpen a Bakonyerdő kezdődik, akkor is, ha csak két-három hegyvonulattal odébb, észak felé nyeri el hivatalosan is nevét.

A forrás és a falunak nevet adó, a „keekfiredi” jobbágyság szomját enyhítő, kedves csermely eltűnt a völgyből. Segítségére sietett társának, az évről-évre növekvő fürdőhely vízvezetékét táplálni már nem győző Siske patakknak.

A harmadik szomszéd: Áracs felé az út a Tamás hegy oldalában vezet.

A Tamás hegy a legnagyobb a Füredet a Bakony zuzmarás leheletétől védő tömzsi hegyek karéjában. A Balaton partról útnak induló vándor az emelkedők oly sokféle változatain át jut fel ide, hogy nem is tudhatja voltaképpen, hol kezdődik a hegy. A tóparti park ösvényei már megkezdik, a kiserdeiek folytatják az emelkedést, a sineken túl házak, majd szőlők között vezet az út, tovább felfelé, mindig felfelé.

Aki pedig a gerincről tekint lefelé, úgy véli, hogy a hegyoldal lankáinak elsimuló hullámai sietnek találkozóra a tó felől áradókkal. Itt fent egyszerre bomlik ki aztán a hegyvidéki s a délszaki táj. A kép még élesebb és meglepőbb, mint a Kéki forrásoknál, ahol csak hosszú völgyi útja végén ér a vándor a szőlők és erdők találkozájára.

A Tamás hegy déli lejtőinek szőlő és mandula ligetei fölött a bokros, köves hegytetőn egyszerre látjuk a Balatont és a Bakonyt. A kilátó körül nemcsak két táj; két növényvilág is találkozik. A tudósok bizonyára azt is tudják, hogy mely fa, fű, virág, vagy cserje az, amelynek a képzeletbeli határtól északra a helye. De a növények nem ismerik ilyen jól a természetrajzot s az erdei számóca átmerészkedik a mandulafák közé s a kakukfű ózondús levegőre jár át a fenyők alá, a szömörce pedig közvetít, s ősszel egyformán borítja lángra piros leveleivel a hegytető mindkét oldalát.

Lent az arácsi út felezi az arany-zöld fényben fürdő hegyoldalt, szép egyenes vonalat húzva a szőlők közé. Feljegyezték, hogy valamikor ezen az úton rabolták ki Anjou Borbála királynő Itáliába tartó ékszervásárló embereit. Kazinczyt ezen vitte a kocsí Füredre Pálóczi Horváthoz. A múlt században az Anna bála delizsánszsal igyekvők is itt pillantották meg először útjuk célját, a Horváth-házat. S Áracsnál most is ott áll mellette az a komor épület, amelyről Jókai az Aranyember füredi kastélyát mintázta. A hajdani Kassich ház ma Mezőgazdasági Szakiskola, de vén falait most is belengi a tóba pusztuló Krisztián Tódor s az örökre eltűnt Timár Mihály utolsó találkozásának mélabús romantikája. Míg a parti beton el nem készült, ez volt Pestről Füredre az egyetlen országút, ma inkább a hegyoldal falvai között rövidítést kereső bennszülöttek, turisták s a már itt is felporzó helyi autóbuszok járnak.

Mellette a hegyoldal szőlőiben, ahol tavasszal vidáman csattognak a metszőollók, ősszel még régi szüretrek romantikus hangulatát őrzi a terebélyes diófák alá bújó öreg pincék előtt száradó „fucsi”-k, „káforká”-k, kármentők és a mustra váró hordók. Am ellátni a tőkék közül az új óriás „pincekombinát”-ra is, ahol már okos gépek végzik a körülmenyes pincemunkát s a fürdőkörményeki szőlők nemes borainak ízét, zamatát nemcsak a gazdák gondossága, hanem tudomány s technika segítségével őrzi.

A tekintet innen az alant oly nehezen szétválasztható térképet mér részleteire bontani is képes. Látni, hogy az ötven esztendő kisajátításokkal még szőlősgazdák perpatvarait felszító vasútvonalon miként léptek át már házak, utcák. Megértjük azt is, hogy miért kapta Áracs, Füred második kerületének megtisztelő, de hozzá oly nehezen illő városias titulását. A parton végigfutó sétány már nem ismer karkulónbségeket az Eszterházy s a fürdő-telepek között s az egymás sarkába lépő épületek áradásának első hullámai jókora területet foglalnak el a tihanyi út mentén is. S e nagy előnyomulás nomád előőrsei sátrak százait verik le nyaranta az új fürdőközpont motelje s épületei körül, ahol a hajdani Fenék fürdő helyén háromezer személyes strandon nyüzsg a hangyanép. A parti úton szakadatlan ilyenkor az autósor s ahol harminc esztendeje még a kísértethistóriákkal riasztó magányos Ötvös kastély épületét hiába kínálták megvételezre az arra járóknak, most félkarú daruóriások alatt lapul a hajógyár épületeinek rég áttekinthetetlen sokasága.

Azt, hogy a „Balaton terében minden valami ünnepi megjelenésben összpontosul” – Egry József mondta ki, de jól tudják nemcsak a nyaralók, hanem azok is, akik hétköznapijaik legnagyobb részét itt töltik el; megmagyarázni mégsem tudja sem új, sem régi fürdőlevél. Talán csak a költő, aki meglátja, hogy e történelem, bölcs tapasztalat, ész és képzelet formálta táj, miként „neveli a szülemelő életet”.

NÉGY KIS TÁNC MEG EGY KESERVES

1

huzódnék inkább hűvös palotába
 jaj
 isten átkától tengerzöld fába
 jaj
 hogyan a szájam süssön a szádra
 jaj

sivatag álom kék levegőig
 házadba többé nem vetődnék

jaj

2

erdők egében
 szarvasok húznak
 szárnyatlan szállnak
 négy lábon úsznak

veri agancsuk
 kétszínű zápor
 vérszín a fűből
 éjszín a fákról

veri testüket
 ezüstös tajték
 futnék teérted
 míg belehalnék

3

koronám gyolcsvirág epés a harmat
 haja haja haja haj
 üldöznek égi földi hatalmak
 haja haja haja haj

jaj a fejem odavan
 odavagyok én magam
 erdön mezőn menekülök
 véres fűbe lemerülök
 haj haja haj

4

hegyi-víz hűvös csobogás
 szerelem kínzó lobogás
 haj

gyökered gyötrő-keserű
 leveled rejt el gyönyörű
 haj

keserű átkod fejemen
 szemedet szádat feledem
 haj

nem a tűz nem a láng öledet
 veszek én halok én teveled
 haj

Keserves

ég zápora szerelem
 átok vagy a fejemen
 átok vagy a fejemen
 kellettél is te nekem

kitéped a szívemet
 felszegem a fejemet
 felszegem a fejemet
 táncba megyek teveled

villogtatom fogamat
 mutogatom magamat
 mutogatom magamat
 kirugom a
 kirugom a falakat

HÁROM LEÁNY A PARTON

Elült a csobbanó víz,
a fény lomhán tanyázott.
A süppedő homokban
lefeküdtek a lányok.

Én még a stégen ültem,
vizes voltam, napoztam,
a kitárult világban
mint ölben kuporogtam.

A forró nyári égből
lenézett rám az isten.
Hagytam, hogy szárogasson,
barnítson, melegítsen.

S amit a fénnel játszott!
Millió gyermek-tenyér!
Hullámok kagylóiban
szaporán ugrált a fény.

Tihanytól errefelé,
magát a partra szórva,
ahol a három leány
feküdt a lágy homokba.

*

A parti vén fűzetről
zuhogott a verőfény.
Feküdt a három leány
alattuk szinte pőrén.

Körülöttük az élet
mozgolódott feszingve,
egy kicsit irigykedve.
egy kicsit szégyenkezve.

A bádog öltözőbe
bevonult egy öreg hölgy.
Kifacsarta ruháját,
hullott a hamvas víz-gyöngy.

Egy nő – félrevonulva –
alsónemüket mosott,
egy úr a kisfiával
unottan játszadozott.

Száradt egy szeszínű rongy
a bokrok szégyeneként,
fölfedezte magát az
elhullott sok-sok szemét.

*

Takarva forrásait
egy-egy falat selyemmel:
feküdt a három leány
különben öltözetlen.

A szemnek takaratlan,
a kéznek is fedetlen,
de szónak, mozdulatnak
megközelíthetetlen.

Egyiknek szép csipője,
másiknak szép hasizma...
Nem kiálthattam rájuk:
Mariska, Ágnes, Irma!

Harmadiknak szép keble,
gyönyörű fejtartása,
ahogy a keze alól
rázta a haját hátra...

Feküdt a három leány,
terméseként a nyárnak,
vendégeként a víznek
s a habzó ragyogásnak.

BODOSI GYÖRGY
VÉN ROM ALATT

Jó volt a magunkkal hozott szalonna,
a sajt és a barna kenyér. Kitűnő
víz tört elő a sziklából s csobogva,
friss erővel hullt lábunk elé.

A vén tölgy alá pihentünk. Álmodozva
néztük egymást s feljebb a vén romot.
Egy pásztor minket bámult ugyanígy.
Kolomp szólt s halkult – a csorda ballagott.

Bementünk a sűrűbe. Tán szamócát
vagy málnát találhatnánk odabent.
Egymás száját találtuk meg. Felém
fordult. Aztán mást is megengedett.

Versenyt futottunk haza a patakkal
és az estével. Ez a tó széles ölet,
az az egész földet kívánta s átkarolta.
Kigyulladtak a csillagok. Mást nem akart az ég.

NÁDAS

Az a hangulatos zöld folt, ami a tó vizéből lassan kiemelkedik,
nem gypsózyeg,
nádas; nemsokára áthatolhatatlan sűrű rengeteggé nő.
Paradicsomi hely a fölülről beléereszkedő szárnyasok számára.
Micsoda alkalom szerelemre, fészekrakásra, fióknevelésre!
Számomra akkor lesz igazán szép, amikor teljesen fölnő,
reáfekszik, meghajlítja s a vizénél szélesebb és szabadabb
hullámokat vág belé suhogva a nyári szellő.

EGY HORGÁSZPADON ÜLÖK

Egy horgászpaddon ülök. Figyelem
a víz milyen sima.
Sirály lebeg fenn. Lecsap hirtelen
ezüst halaira.

Nincs zsákmány. – De van! Vad karmaiban
vergődik a csend.
S alant a víz sértett habjaiban
a képmásom remeg.

BERTHA BULCSU

AZ EGYHÁZ HAJÓJA

Az adjunktusnak tíz és tizenegy óra között kellett megérkezni a kikötőbe. Lint elégedetten ült hajóján, mert még tíz óra sem volt, és már megfürdött, megborotválkozott, megitta szokásos délelőtti konyakjait, s az öccsét is sikerült elküldeni a közele gombába kenyérért, italokért. Rendes, megbízható hétköznapi volt. Amíg fürdött, ellopták a szappanát, amikor kimászott a vízből és ugrálva elindult a strand pázsitján, belelépett valamibe, s vissza kellett szaladnia lábat mosni. Lint mindebből tudta, hogy amíg hajójával a tó közepén hánykódott, különösebb megrázkódtatás nem érte az emberiséget. Így hát pipára gyújtott és vidám pofával bámulta a campingben nyüzsgő nemzetközi gyülekezetet. – Egy idő után aztán megjelent az öccse, üvegekkel, szatyrokkal és egy vigyorgó pasassal, aki lelkesedve ügetett mellette.

– Lint! A gombánál megismerkedtem ezzel a fejjel, szeretné megnézni a hajót...

– Hát csak nézze...

– Kicsit beszállna, ha megengedné... Csehszlovák és még nem ült hajón...

– Szörnyű lehet neki.

– Feljöhet a hajóra?

– Óvatosan.

Lint öccse és a vigyorgó szlovák a mólóról beléptek a hajóra.

– Szervusz magyar... Magyar fiatal, csehszlovák fiatal barátság – lelkesedett az öccs pasasa.

– Tudsz magyarul?

– Kicsit... Szép hajó.

– Persze hogy szép. 15-ös Yolle. Ül le és iszunk a barátságra... Válassz: Bor, wodka, pálinka, vagy konyak?

– Wodka... Nagyon szép hajó...

– Szép, csak ül le, mert összemáskálod a decket, és az öcsi újra moshatja.

– Szép hajó...

Lint öccse felröhögött a kajútben.

– Ne röhögj, féleszű, inkább add ki a wodka.

A szlovák simogatta a hajót, és bámészkodott. Lint behajolt a kajútbe és az öccse kinyújtott kezéből átvette az üveget. Kicsit megemelte, hogy ünnepélyesen csillogjon rajt a fény, aztán töltött a műanyagpoharakba.

– Na, apikám, a barátsággra!

– Csehszlovák fiatal, magyar fiatal barát...

– Öcsi! Kapcsold be a rádiót, adunk egy kis reprezentatív zenét a pasasodnak.

A kajútben felbőmbölt a jazz, s a szlováknak még jobban felderült az arca.

– Így hajózni, muzsika, lányok, napsugár... – mondta és otthonos ügyetlenséggel dobolni kezdett a kajüt tetején.

– Akarsz még wodka?

– Nem akarok... Keszönöm... De, egy valami... Van két lány, este megismertem őket... Vigyüm hajózni...

Lintnek azonnal eszébe jutott az adjunktus felesége. „Éppen ez hiányzana... Megjelenik az adjunktus, rokonszenvesen gyanakvó feleségével, s a hajón két cica viháncol... Oltári ötlet...”

– Nem lehet, lányok nem jöhetnek a hajóra.

– Miért nem jöhetnek...? – csodálkozott a szlovák.

– Mert...

Lint öccse előmászott a kajútból, és diszkréten vigyorgott.

– Ez az egyház hajója – mondta Lint, és elégedetten körülnézett.

– Az egyház...?

– Úgy is mondhatnám, hogy a Vatikán... Igen, a Vatikán hajója, és most éppen egy bíborosra várunk, aki bármelyik pillanatban megérkezhet.

– Á... A papok is hajóznak?

– Csak a főpapok.

– Jó... megmondom a lányoknak.

A szlovák pasas kedvetlenül levonult a hajóról. Lint figyelte, hogyan lép partra, és az úton túl hogyan tűnik el a szélső sátrak között. Aztán felemelte az átlátszó wodkaüveget és beleivott.

– Fél tizenegy...

– Annyi... Mindjárt itt lesz az adjunktus. Jó lesz, ha végigtörlöd a decket, mert csupa kosz.

– Fél óráig mostam.

– A nemzetközi haverod meg összelépkedte.

Lint öccse felemelte az egyik fenékedezskát, és kedvetlenül előhúzta a szivacsot. Ekkor újra megjelent a szlovák.

– Egy dolog...

Lint gyanakodva a szlovákra meredt.

– A két lányok nézni akarja a bíborost...

– Nem színház ez édesapám... A bíboros úr az isten szolgája... Nézzék a tájat, vagy menjenek moziba, és akkor 3,60-ért egész este bámulhatják a Fernandelt! Lint öccse a röhögéstől nem tudott kigyenesedni.

A szlovák elment, aztán néhány perc múlva megjelent két lánnyal.

– Autogramot szeretnek...

Lint csodálkozva üldögélt a kormány mellett, és felismerte, hogy a wodka különös helyzetükhöz méltatlan ital. Így hát bemászott a kajútba, és a hajó orrából előhalászta a konyakos üveget. Mire előbukkant, az öccs éppen végzett a fedélzet takarításával, s a lányok is szépen elrendeződtek a hajó orra előtt emelkedő lépcsőkön. Pörék voltak és kócosak. Barnaságuk széppé tette bizonytalan kiterjedésű meztelenségüket. Lint arra gondolt, hogy ezek bizony komoly szolgálatot tehetnének az emberiség elkarhozását irányító Pokolügyi Hivatalnak. Aztán kihúzta az üveg dugóját és a különös helyzetre való tekintettel végigöntötte a lelkiismeretét konyakkal.

Csakhamar felbukkant egy fényképész, majd a szlovák újabb nőekkel és pasákkal.

– Úgy látszik, elterjedt a híre a bíborosnak – állapította meg az öccs tárgyilagosan, és felerősítette a rádiót, hogy a mértékvesztett jazzből mindenkinek jusson.

– Francia barátok! Magyar fiatal, csehszlovák fiatal, francia fiatal barát! – lelkesedett a szlovák a vitorlás orra előtt.

Lint az öccséhez fordult:

– Nincs valami zászlónk? Ha már így alakult, ünnepélyesen kellene fogadunk az adjunktust.

– Zászlónk nincs...

– Zsebkendőnk?

– Az sincs... Trikó, melegítő, esetleg tornacipő...

– Barom.

– Miért...? A trikót kitűzhetjük nekik. Fehér, piros, fehér... Milyen ország az?

– Ilyen ország nincs – mondta Lint, és egy kevés konyakot lötytyintett a szájába.

– Esetleg összehajthatnánk és akkor csak két sáv lesz... Fehér, piros... Az... Az lengyel. Ez egy lengyel bíboros lesz, legalábbis lengyel származású.

– Kovalszki és a halál...

– Mi...?

– Olvastam egy ponyvát, ez a címe. Kovalszki taxisofőr, akit egy babonás gengszterrel akarnak lelővetni.

– Babonással...? Na, ez akkor pont jó név egy bíborosnak. Tűzd ki a lobogót.

Az öccs eltűnt a kajútban, kotort, matott... Lint kényelmesen hátradőlt a kormány mellett, és öblögetett a konyakkal. Egyházi dolgok bukkantak fel a képzeletében: „Győnom a mindhenható istennek, isten helyett neked lelkiatyám... atyám... Szóval... Almát loptam a Tóth Gyuszitól... Paráználkodtam... Hazudtam... Felgyújtottam a városházát... Ja, azt nem... Nem gyújtottam fel... Hazudtam... Hazudtam... Hazudtam... Tisztelendő ur, kérem, nem tudom elolvasni... Igen... Három miatyánk, három üdvözlégy, három úrangyala...” – Lintnek mosolyra húzódott a szája. Eszébe jutott, hogy az úrangyalának csak a felét tudta, így kilencszer mondta el az imádság elejét, mert nem akarta becsapni az egyházat.

Az öccs kifeszítette a lobogót. A parton várakozó nők és leégett pasasok sorában elégedett moraj kelekezett.

A parti fák között megjelent az adjunktus. Rövidnadrágot viselt és rövidujjú inget. Jobb kezével egy neylon szatyrot lóbált, amiben színes, női holmik zsúfolódtak. Az adjunktus fűtyörészett.

Lint letette a konyakosüveget, és ünnepélyes arccal a hajó orrába sietett. Megkapaszkodott a merevítőben.

A közönség figyelme Lint felé fordult. Lint megmerevítette az arcát és igyekezett templomokra gondolni, régi szertartásokra. Lint agyában azonban érthetetlen módon valami egészen más bukkant fel: „Van még négyszáz forintom, de az is lehet, hogy négyszázhusz vagy harminc... Az annyi, mint hatvanhat féldeci, de az is lehet, hogy hetvenet is adnak érte, főleg, ha az ember nem előkelősködik... Hetven féldeci vagy húsz üveg bor... Persze, kenyeret is kell venni, meg szalonnát... Az, mondjuk, ötven forint... Marad háromszázötven vagy háromszázhetven... Még akkor is 58, vagy hatvan féldeci...”

Az adjunktus megállt a hajó előtt. Lint döbbenten ránézett és ezt mondta:

– Maximum hatvan féldeci... – a hangja bizonytalanul rezgett. Az arcán látott, hogy lázasan kutat az agyában. Lint kiváló ember volt, és az agyveleje néha óriási teljesítményeket is produkált. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy következő mondatával is sikerült megelőzni a meglepett adjunktust.

– Laudetur...

Az adjunktus is kiváló ember volt.

– In aeternum... Mi van a féldecikkel...

– Dicsértessék Jézus Krisztus – hallatszott mindenhol, és a csodálkozó adjunktus előtt hirtelen kimagasodtak a póre lányok. Meztelenségük betöltötte az egész előteret. Papírszeletkéket lobogtattak mguk előtt, és érezhetően nagyon boldogok voltak.

– Szentatyám – mondta Lint és sietve az adjunktus füléhez hajolt – úgy tudják, hogy te egy bíboros vagy... Később mindent megmagyarázok, most gyorsan adj nekik autogramot...

Az adjunktus értetlenül elvett egy feléje nyújtott papírszeletkét, aztán a szatyrot, amibe mindenféle női holmik voltak, átadta Lintnek. Állt egy kicsit a cédulával, aztán amikor valaki egy golyóstollat is átnyújtott neki, halkan Linthez fordult:

– Mit írnak rá...?

Az emberek kezdtek gyanakodni, a két lány halkan vihogott. Lint igyekezett megmenteni a helyzetet és hangosan válaszolt.

– Amit más alkalommal uram, Kovalszki bíboros...

Lint nem mert hátranézni az öccsére, mert sejtette, hogy az gátlástalanul röhög a kormány mellett.

Az adjunktus aláírkantotta az első cédulát, a fényképész fényképezett, a lányok fénylettek, Lint pedig izzadt. Amikor az adjunktus aztán belejött már Kovalszki szerepébe és mosolyogva osztogatta az autogramokat, megjelent a felesége.

Paula asszony meglepetten állt a hajó előtt.

– Dicsértessék, szoror Paula – lépett eléje mosolyogva Lint.

– Miféle nők ezek?

– Ezek katolikus nők, szoror Paula, bíboros úr azonnal a hajóra száll, remélem

a kenőcsöket, melyeket a tudós doktorok előírtak, mind elhozta... A gyógyulást biztosan elősegíti ez a kirándulás... A kenőcsök és a napfény...

– De Lint, maga...

Lint suttogóra fogta a hangját:

– Kis félreértés... Azt gondolják, hogy az Erik: bíboros... Tessék beszállni a hajóba, azonnal indulunk.

– De mosolyog ezekre az idegen nőkre!

– Mint mondtam, ezek katolikus nők... Azaz, pardon. Tessék beszállni, egy pillanat az egész... – Lint hirtelen belekarolt az adjunktus feleségébe és a hajóra segítette.

A rádió szerencsére bömbölt, így az általános hangzavarban elvesztek a részletek. A parton álldogálóknak azonban szoror Paula egyáltalán nem tetszett. Amikor Lint a partra lépett, azonnal megkérdezte valaki:

– A bíboros úr egy nővel hajózik?

– Szoror Paula ápolónő, az orvosságokat és a kenőcsöket hozta, mivel a bíboros úr nagy beteg.

– Igen... – mondta a fényképész és pofátlanul kattogatott a gépjével.

– Ha a déli szélségnél előtt indulni akarunk, bíboros úr, akkor... – próbálkozott Lint, de teljesen eredménytelenül.

A parton megjelent egy fehérkabátos rendőr, és érdeklődve nézte a csoportosulást. Lintnek az egész ügy nem tetszett. Kicsit tűnődött, aztán befurakodott az adjunktus udvarába és az egyik, első sorban szorongó póre lánynak súgott valamit. A lánynak eltűnt az arcáról a ragyogás, azonnal belakapszkodott a barátnője kezébe és hátrálni kezdett.

– Indulunk, bíboros úr – mondta Lint és a hajóra mutatott. Az adjunktus barátságosan intett az embereknek, mintha megáldaná őket, de azok dermedten meredtek rá, s nem viszonzták a köszönését. Amikor a hajó felé fordultak, a nagyvitorla éppen felrepült az árbócra.

– Siess – mondta Lint az adjunktusnak és felsegítette a hajóra. Kíváncsian a távolodó emberekre nézett, aztán a kikötőbikáról leoldotta a kötelet és maga is a fedélzetre lépett. Pillanatok alatt felszedték a horgonyt, s amikor Lint fordított a kormányon, a vitorlák belefeküdtek a szélbe. A hajó hirtelen siklásba jött, és éles szögben került a közelben cuppogó vörös acélbolyákat, a horgonyon táncoló szögletes versenyhajókat és az esetlen motorcsónakokat.

– Mit mondtál nekik? – kérdezte az adjunktus és idegesen Lintre nézett.

– Tényleg, Lint, mi történt?

– Vigyázat, fordulok – mondta Lint, és a fejek felett suhogva átcsapott a vitorla.

– Azok a pucér nők... És az a fényképész...

– Bizonyos jelekből arra következtettek, hogy Erik egy főpap, pontosabban Kovalszki bíboros – mondta Lint és újra fordított a kormányon.

A hajó már a gőzhajók kikötője mellett csúszott előre, aztán hirtelen másszínű lett a víz. Kint voltak. A nyílt vizen.

Az adjunktus nyugtalan volt.

– Igen, de most a végén mit mondtál nekik?

– Egy nevet.

– Mit...?

– Egy jelentős nevet.

– Hülye... Őcsi! A bátyád teljesen meghülyült!

Lint öccse a fokvitorla végén lafogott.

A konyak a deck alatt van, a borok és a wodka a kajútban – mondta Lint és a fejével határozta meg a létfontosságú kellékek helyzetét, mert egyik kezével a kormányt, másikkal a gross-shotot tartotta.

Az adjunktus a konyak mellett döntött. Módszeresen kiöblítette a poharakat, aztán az egyiket teletöltötte konyakkal.

– A hülyeségedre, Lint – mondta és leöntötte. – Egyébként – szólalt meg aztán újra –, Paulát kitesszük a másik parton. A gyereket nem lehet egyedül hagyni.

– Rendben – mondta Lint, és a legjobb szeleket befogta a vitorlájukba.

Surrogva úsztak a kék messzeség felé.

Késő délután partra tették Paula asszonyt. Az új borospalackok, melyekkel az adjunktus visszatért rövid szárazföldi kirándulásáról, jótékonyan befolyásolták a hajó egyensúlyát. Lint legalábbis úgy érezte, hogy a hajó kormányozhatósága lényegesen javult. Ez az érzése az első üveg felbontása után csak erősödött.

– Most hová megyünk? – érdeklődött az adjunktus.

Lint bement a egyik kikötő nevét, aztán egy pillanatra elengedte a grosschotot és az üveg után nyúlt. Amíg ivott, suhogva körbefordult a hajó, aztán szélbe állt, és lobogni kezdtek a vitorlák. Amikor Lint befejezte az ivást, újra megmarkolta a köteleket, és a kormányt, de a hajó leragadt, alig mozgott.

– Gyengült a szél – közölte Lint, de ez úgy látszik, senkit sem érdekelt a hajón. Az öccse érzékelenül lógott a fokon és a semmibe meredt. Túl volt már azon a koron, amikor az emberek olajmágnások és maharadzsák akarnak lenni, de a képzeletét továbbra is az olajkutak és a maharadzsaság kellékei foglalkoztatták. Lint ugyan többször figyelmeztette, hogy a magyar nép éppen a szocializmust építi, s ez enyhén szólva körülményessé teszi az olajügyet, de az öccs különös olajkutatai ettől semmit sem változtak.

Lint tárcákat firkált a színes hetilapoknak, és rég megtanulta, hogy az élvonalba nehéz betörni, s az élet általában egy fárasztó péntekhez hasonlít. De titokban azért hitt abban, hogy egyszer neki még minden sikerül. Akkor mahagóni hajóra száll, fehér vitorláival átúszik a napfényes nyáron, egy következő nyáron és...

Az adjunktus már csak a napfényben hitt, a vízben, szelekben és semmi sem akart lenni. Tudta, hogy óriási a tülekedés, és ahhoz, hogy valamit felfedezzen, nagyon jó laboratóriumok kellenének. Tudta, hogy akkor tizenhat órát kellene naponta dolgozni, és vállalni az eredménytelenség kockázatát.

A hajó lassan úszott az alkonyatban. Az adjunktus, Lint és az öccse jól érezték magukat. Valamelyik partról füst ereszkedett a vízre, aztán ködösen, furcsán besötétedett. Kigyulladtak a kikötők jelzőlámpái, s Lint látta, hogy a kikötők egyforma messze vannak a hajótól. Kicsit mozdított a kormányon és a vitorlás orra délnyugatra fordult. Alig haladtak. Lint megnyálazta az ujját, és úgy érezte, hogy a gyenge légáramlás nyugatról jön. Így aztán újra fordított a kormányon, s a hajót igyekezett a délkeletre fekvő kikötő felé kormányozni. A hajó néha nekilódult és száz, kétszáz métert előreszaladt az éjszakában.

Éjfél tájban megeredt az eső. Friss, fölényes zápor volt. Átsuhogott a víz felett, aztán száguldó felhőivel beleveszett a parti hegyek közé. Amikor elállt, megjött a szél. Lint sietve megitta a maradék konyakot, aztán belefeszült a kötelekbe. A hajó hirtelen síklásba jött, és a turzás mentén rohant a délkeleti kikötő felé.

HALLAMA ERZSÉBET

HADAKKAL SZÍVEMBEN

Hangyácska, te kis ostoba,
mit félsz, azt hiszed, óriás
hajolt föléd, mert sóhaja
szelétől megrezsent a sás?

Menekülő kis állat ő.
Testvérkém, nézd a homlokát,
árnyékkal vonták be tűnő,
lángokba olvadt éjszakák.

A görcsös csendben hallani:
szívében hadak menetelnek.
Dobol az idő, s ujjai
az óriásnak, nézd, remegnek.

AMBRÓZY AGOSTON

NÉGY VERS

A HÁZASSÁG CIKLUSBÓL

1.

Másnak orgona bomlott tavasszal
nekünk a bomba.
A rémült utcán vettelek karomba
mikor goromba
korunk eloltotta a lanyha fényt.
Mi negyvennégyben
otromba sötétben
pincébe ásva
találtunk egymásra.
Csókunk iszonyba
csuklott
sóvár lábunk romba
botlott –
és beteg eszmék, lóhullák között
két szegény csúnya életünk
egy szép élet szellem-fényébe öltözött
egy érthetetlen édes dombba
kapaszkodott.
A kaján
bombaesőknek
nyomán
úgy nőtt meg
sok örömünk a pince-gerendák alatt
akár az erdőn a kedves gomba.

2.

Én megnyugodtam – elfogadtam
ami van.
Megláttalak és általad
fogadtam el magam.
A vegetatív kapcsolat a léttel: hogy vagyok
valami érthetetlen sérthetetlen
dicsfényben ragyog
akár a szentek – mióta szeretlek.
Itt – nekem – te vagy a béke –
hanyatlásokban te vagy az erőm –
hogymondjam érthetőn? –
te vagy a képzelet jelképe.

3.

Huszonhét éves voltam – és te negyven.
Ily pár a hámban ugyan merre húz?
Te táltos lettél – én kezesen mentem
én ötszáz éves lettem – és te húsz.

Hol kétfelé űz – hol meg összefűz
kétféle táltos-sorsunk téged engem:
lélekben vén lettél – de testben szűz
én húsz lélekben – ámde testben negyven.

Hárminchét éves lettem – és te ötven.

Te többet adtál – én is többet adtam
fölötted szállok – és te is fölöttem

magad maradtál – és magam maradtam.
De lélek és test szárnya egybe lebben:
majd hatvan leszek – mikor te is hatvan.

4.

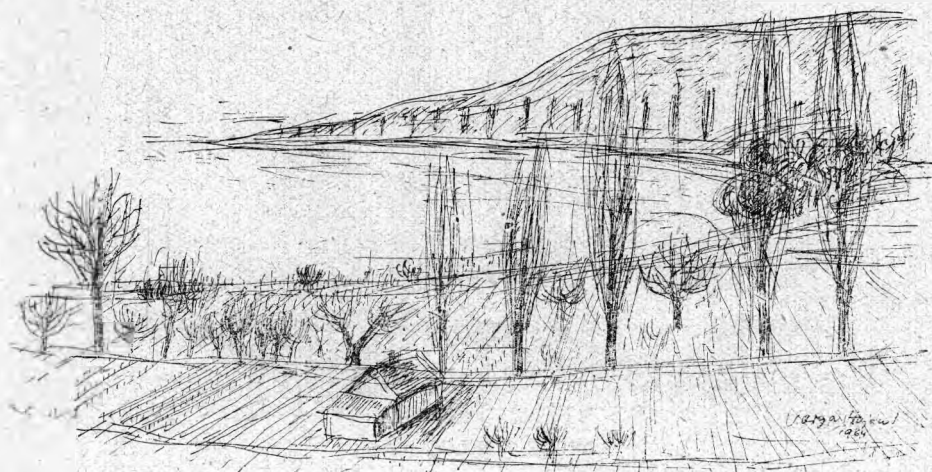
Ha kedved tartja, meggyötörhetsz
kiolthatod a szemem sugarát –
de minden nyári aranyló sugarban
az én szemem nevet reád.

Átszűrhetod a dobhártyámat
be is szögezheted mohó fülem –
de ha majd egyszer segítségért szólsz, hát
senki se hallja kivülem.

Kitörheted a kezem és a lábam
szétzúzhatod agyam szívem erőm –
de én leszek a délutáni napfény
mely fölhevít a heverőn.

Kitépheted a nyelvemet tövestől
kettőnk dalát is belém fojthatod –
de én vagyok a zengő szél, mely éjjel
megrázza elsötétült ablakod.

Megölhetsz könnyen gyöngé gyilkos
– tudom, lassacskán megteszed –
de holtan is, mint életemben voltam
egyetlen társad én leszek.

VARGA HAJDU ISTVÁN rajza

SZABÓ LÖRINC
LÁBUNK ALATT*

Lábunk alatt a vén folyó mart
a hegybe utat; habteli
hátát ma gyilkos nap veri;
szikrázva áll a rakodópart;

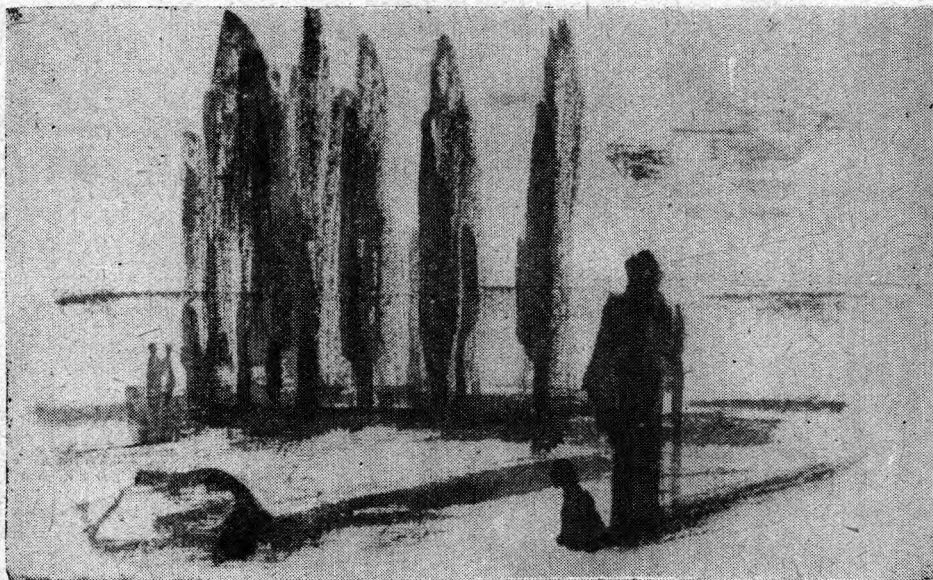
láncok, csigák, sodronyok tenger
zsivajja tompán egybefoly;
a parton – nyüzsgő hangyaboly –
hullámszik, futkos ezer ember.

Izzófehér a nap korongja...
Hordó gurul, talicska sir
és kong a kő és döng a donga;

s a kép felett kinyúlva bátor
jvekbe nagy köröket ír
ércnyakával az elevátor.

1918

* Az író kiadatlan hagyatékából. A vers most jelenik meg nyomtatásban először.

BORSOS MIKLÓS műve

ANTALFFY GYULA

BALATONI TÁVLATOK

A Dunántúl kellős közepén akár egy kisdud tenger, úgy fekszik el a Balaton egy hosszú hegykoszorú ölén. A Bakony déli előterében, a kenesei magas partoktól a keszthelyi öböl, nyúlik el szabálytalan idomú medencéje, melyet szépen kimunkált kultúrtájak öveznek. Északon a Veszprémi-fennsík alászálló szőlős, gyümölcs-ligetes Riviera, délen pedig az enyhén hullámos somogyi dombság. Ma már majdnem végeszakadatlan üdülőhelyek sorozata az egész tóvidék. Különösen a déli parton szinte egybefolyva követik egymást a villák, nyaralók, üdülőtelepek. De mindez alig 60–70 év munkája. A múlt század 90-es éveiben a déli Balaton-part még fátlan, kopár, mocsaras árterület volt. Azokon a nagyszerű homokturzásokon, melyeken ma a világhírű fürdőhelyek sorakoznak, vadon mezők, nádtorzsás legelők terültek el. Egyedül Füred számított üdülőhelynek, már a múlt század elején a nyári Magyarország központja volt. De Füreden is leginkább csak kádban fürödtek, a 90-es években kezdtek a legvállalkozóbb kedvűek a tóba belemerészkedni. 1893-ban megnyílt ugyan a déli part első két szállodája, a siófoki Hullám és Sió, de a földvári berkek nádasiban ekkor még farkasok üvöltöztek.

A századforduló idején kezdett kiépülni Földvár, Lelle, Boglár és Fonyód, s a térdigérő, keresztcsikos trikót viselő férfi fürdőzők mellett ekkor már fel-feltűnedezték a lidón a bugyogós nadrágba, hosszúujjas fürdőruhába öltözött, nagyszélű kalapot és könyékig érő kesztyűt viselő strandoló nők is. A két világháború között indult rohamosabb fejlődésnek a déli part, de egy balatoni nyaralás költségeit ekkor is csak a jobb módú polgárság s a vezető tisztviselő-réteg tudta előteremteni. A nép tömegei legfeljebb képeslapokról ismerték a magyar tengert, a költőnek, Erdélyi Józsefnek, is ilyen balatoni emléke van ebből az időből: „*En ott fürödtem, ahol a libák...*” Földvár vad kártyacsatáiról, Siófok dőzsölő mulatozásairól, Szemes kasztokba tömörült „villabirtokosairól”, az egész tópart a társadalmi különbségek kérdéséről volt hirhadt. A nép csak a felszabadulás után léphetett be a legsebbe magyar tájba, ekkor vált a Balaton-mellék az ország legnagyobb üdülőtelepévé.

A tó mindenkié lett, de több mind egy évtizeden át alig történt valami a tömegesítés következtében szükségessé vált nagyarányú fejlesztés, korszerűsítés, bővítés érdekében, a kulturált üdülés feltételeinek megteremtésére. A tó meglehetősen elvadult. nemzeti közeli idegenforgalma visszafejlődött, szállodáinak jórészt szakszervezeti vagy vállalati üdülőkké alakították át – anélkül, hogy pótlásukról gondoskodtak volna –, s a legtöbb nyaralóhelyen *hiányoztak az alapszükségletek*: a vízvezeték, a csatornázás, a partvédművek, az utak, a strandok. A Balatoni Intéző Bizottság újjászervezésével s az állam pénzügyi segítségének növekedésével 1957-ben kezdődött meg azoknak az alapvető problémáknak a megoldása, melyek a nagyobb arányú fejlesztés nélkülözhetetlen előfeltételei. 1957-től 1962-ig 53 kilométer hosszúságú vízvezeték és 21 kilométernyi csatorna épült meg a Balaton mentén, 27 km új út, 20 km járda, 60 hektárnyi új park létesült, ezenkívül 23 000 főt befogadó strandot, 8800 szállodai férőhelyet és 12 éttermet hoztak létre. 1957-ben tizenegy fürdőhelynek volt vízvezetéke, ma huszonekettőnek van, s a régiék nagyobb részét is kibővítették. Ezek az alapberuházások a *tíz kiemelt fürdőhelyen* – Füreden, Tihanyban, Badacsonyan, Almádin, Keszthelyen, Hévízen, Fonyódon, Lellén, Földváron és Siófokon – mintegy

félmilliárd forintot emésztettek fel, de megteremtették a lehetőséget a gyorsabb ütemű fejlesztésre.

A lendület fokozását nagymértékben elősegítette a *Balaton-környék regionális terve*, melyet tavaly őszön hagyott jóvá a Minisztertanács. A perspektivikus beruházási terv a balatoni táj fejlesztésének lehetőségeit és szempontjait mintegy húsz esztendő távlatában rögzíti. Az elérendő cél az, hogy a 73 községet magába foglaló, mintegy 300 000 kat. holdnyi terület minél nagyobb tömegeknek biztosítson kulturált üdülési, gyógyulási, kirándulási és sportolási lehetőséget. Ennek érdekében a nagy üdülők és szállodák jelenlegi 40 000 férőhelyét 107 000-re, a kempingek befogadóképességét pedig 10 000 férőhelyről 36 000 férőhelyre növelik, míg a magánnyaralókban a férőhelyek száma a jelenlegi 60 000-ről 150 000-re emelkedhet. A Balaton-környéki üdülőtérületen eszerint csaknem 300 000 üdülőférőhely alakítható ki, a jelenleginek jó háromszorosa. A szállodai férőhely növelése elsősorban a külföldi idegenforgalmat kívánja elősegíteni. A terv meghatározza az üdülőhelyek szerepkörét és fejlesztési nagyságrendjét is. 1962–1965 között elsősorban az idegenforgalom szempontjából legnagyobb szerepű tíz kiemelt üdülőtelepet fejlesztek, mindenekelőtt *Siófokot, Tihanyt és Hévizet*. A harmadik ötéves tervben kerül sor *Boglár, Szemes, Szárszó, Zamárdi, Révfülöp, Szigliget, Győrök és Akarattya* nagyobb arányú kiépítésére, hogy alkalmassá váljanak az egyre növekvő idegenforgalom levezetésére.

Az 1962-es esztendő tehát fordulatot jelentett a tóvidék fejlesztésében, amely a Balatoni Intéző Bizottság koordinálása mellett több állami szerv és hatóság útján történik. Az alapozás kezdeti szakaszai után – amikor főképp földalatti beruházások folytak, a közművesítés munkálatai – néhány esztendő óta merész, nagyvonalú építkezések formálják mind korszerűbbé a magyar tenger mellékét. Új, nagy szállodák, nemzetközi színvonalú sátoztáborok, szépen kertesített, kulturált strandok, parkok, utak épültek, s modern világítást kapott sok üdülőtelep. Az anyagi erőforrások összpontosításával elsősorban Siófokot és Tihanyt emelték ki elhanyagoltságából. Siófoknak ma már öt, minden igényt kielégítő szállodája van. A legújabb két, hatemeletes idényszálló építése e nyáron fejeződött be, s rövidesen hozzáfognak a tizemeletes torony-szálloda építéséhez. Annyi az elkészült terv és elvégzendő feladat a két parton, hogy csak bírják kapacitással az építővállalatok!

Miközben a létesítmények fejlődtek, korszerűsödtek, nagyvilágiasodtak, *maga a tó és partján a táj képe* inkább csúnyult, szegényesedett. A déli oldalon a betonfallal nem védett partszakaszokat egyre nagyobb területeken szaggatja fel és hordja el a hullámverés. Különösen Földvár és Szárszó között ijesztő arányú a pusztulás. Itt a parti villák és nyaralók ostromlott félszigetként nyúlnak be a tóba, hevenyészett kőhányásokkal próbálják őket védelmezni a megsemmisüléstől. Szemes és Lelle között már két telek-sornyi kiparcellázott területet vitt el a víz, másutt szép parti sétányokat tett tönkre, hatalmas platánok, nyárok és fenyők hevernek égre néző gyökerekkel a meder kimart szélén. A tó medre, partszegélye sok helyen kezd visszatérni ősi állapotába. A világhíres homokpart egyre hosszabb szakaszokon nádasodik be, iszaposodik el, válik béka- és szúnyog-tanyává.

A somogyi partszegélyt valamikor rendszeresen gondozták az üdülőhelyi bizottságok. Tavaszunkint a fürdőtelepek előtt végigboronálták a parti sekély vizet, hogy gyökeret ne verjen benne a nád, a sás, hogy kikerüljön belőle a szemét, a hinár, s hogy tiszta legyen a homokpart. Amióta abbamaradt a rendszeres gondozás, helyenként teljesen elvadult a lidő. Vastag sávban megtelepedett a nád, a tó széle mélyen eliszaposodott, s a homok olyan tisztátalan, hogy fél rálépni a kényesebb ízlésű fürdőző. Legfeljebb a strandok előtt elterülő vízpartot tartják rendben, mivel azonban a Balaton vendégeinek csak kis hányada fürdik strandon – hétvégeken Aligától Fonyódig a déli partot egész hosszában megszállják a fürdőzők –, nagy szükség lenne az üdülőhelyek előtti teljes partszakasz rendszeres gondozására, kotrására, tisztítására. Az egyre szaporodó drótkerítések mögötti partrészekben belül kulturált viszonyok

vannak, kívül annál kevésbé – viszont a tömegek a dróton kívül találnak helyet. A korszerű balatoni strandok *nagy, nyitott parkok* legyenek, minél hosszabb partszakaszon elnyúlva, s használatukért pénzt csak azoktól kérjenek, akik valamilyen szolgáltatásukat – kabin, öltöző, csónak, vízisi – igénybeveszik.

A déli part helyzetét súlyosbitja, hogy sokszor már alig okoz örömet a fürdőzés, olyan alacsonyan tartják a *tó vízszintjét*, nyilván a hullámverés pusztításának mérséklése okából. Nem ritkán félkilométert kell begyalogolniuk a fürdőzőknek a tóba, ha el akarják érni az úszásra alkalmas vízmélységet. Európa legnagyobb édesvízi strandja elsősorban a gyaloglás élvezetét nyújtja rajongóinak. A sekély parti víz mégis inkább az eliszaposodást, elmocsarasodást, elszunnyogosodást segíti elő, a hullámverés okozta károkat csak kis mértékben csökkenti. Biztos védelmet egyedül a partfalak nyújtanak. A Balaton fejlesztésének távlati terve gondol ezekkel a problémákkal, s a partvédmű fokozatosan ki is épül majd a déli oldalon. A gazdaságossági sorrend figyelembevételével mindenekelőtt a belterületeken építik meg a védfalat, ezen belül is elsősorban a közintézmények előtt. Ez a munka ugyanis rendkívül költséges. A védőmű folyómétere 3000 forintba kerül, a mögöttes terület feltöltésével együtt mintegy 6000 forintba. Az összefüggő déli partfal megépítése csaknem félmilliárd forintot emésztene fel. A munka azonban a költségesség ellenére is állandóan folyik, 1957–1962 között 16 kilométer hosszúságban épült parti védmű, s jelenleg is több helyen folynak – ha lassan is – ilyen célú munkálatok.

A tó vízszintjének szabályozását a balatoni vízügyi kirendeltség szakemberei intézik. Temérdek különböző érdek összehangolásával kell törődniük. Az üdülők, a halászok, a hajósok, a nádtermelők és a partmenti mezőgazdasági üzemek egymással ellentétben szinte minden hónapban más és más vízállást igényelnek, a hajóknak a Sión való átzsilipelésére is jelentős mennyiségű vizet engednek le a Dunába. Mivel pedig a *Balatonnak egyáltalán nincs felesleges vize*, el kellene végre dönteni, hogy *elsősorban milyen célt szolgáljon a tó*: a világ egyik legcsodálatosabb üdülőhelye legyen-e, avagy mondjuk nádtermelő üzem. A Balatoni Intéző Bizottság az üdülők szolgálatában harcol a magasabb vízszintért, a különböző ütköző érdekek összehangolásából azonban csak kompromisszumos eredmény születhet évről évre.

A déli part szépségét csak a vízszegély elvadulása szeplősíti, az északi parton azonban a *nagy tájképi elemek rombolása* folyt évtizedeken át. Még mindig robbantják és fejtik a Badacsonyt, de a legutóbbi ígérek szerint 1965-ben befejezik a bányaművelést a „magyar Olimposz” Tördemic felé eső oldalán is. A már korábban leállított badacsonytomaji kőbánya helyének beerdősítését, a rettentő kirobbantások elfedésének rendkívül nehéz munkáját a múlt év őszén kezdték meg a Keszthelyi Állami Erdőgazdaság szakemberei. A tomaji bánya kilométerekre tátongó, csúf sebet ütött a harangformájú szép hegy oldalában. Az erdészeknek a legtöbb helyen 35–50 fokos lejtőkön kellett dolgozniuk, de gondoskodniuk kellett a 90 méter magas, 90 fokos bányafal „befoltozásáról” is. A bányaudvar, a meredek kőfal és a meddőhányó fásítása idén tavaszon fejeződött be. Összesen 19 hektáron többnyire feketefenyőt, molyhos tölgyet, cser- és hársfa-féléket, továbbá színes lombú cserjéket ültettek. A meredek kőfal tövébe gyorsan növekvő jegenyesort telepítettek, hogy minél magasabb zöld lombkorona takarja el a pusztasziklát, a partfal felső szakaszán pedig csüngő és kúszó növényeket honosítottak meg. A meredek sziklafal keskeny teraszainak, párkányainak fásítását másképp nem tudták megoldani, minthogy földlabdába helyezték a növénymagvakat, s felülről rádobálták a sziklafal kiugró peremeire. A meddőhányókra színes levelű cserjefajták kerültek. Megragadó látvány lesz az összfelvépírossá színeződő csereszömörce harsány fellángolása a szépséges bazalt-hegy oldalában.

A bányaművelés végleges beszüntetése után a Badacsony épp olyan védett terület lesz, mint Tihany, s a vízisportok kedvelőinek, a vitorlásoknak, motorcsónakosoknak és vízisielőknek a központ. A kőbányatelepen lévő kikötőben nagy vízi kemping létesül, a bánya felszabaduló épületében pedig túristaszállót és éttermet rendeznek be. A kőszállító függővasutat személyszállításra alakítják át, amely felvisz majd a

csúcsra, hogy megmutassa a legelragadóbb balatoni panorámát. Teljes nagyszerűségben nyílik ki innen a Tapolcai-medence. Látjuk a csendes hajlású öbölben nyugvó tavat, a kialudt tűzhányók hatalmas sátoztáborát, a csorbult váromladékokat, a sok-sok kedves pincét és préházat: mindazt a szépséget, amit a természet és az ember együttesen alkotni tudott.

A Balaton déli partjának elcsúnyulásához azonban éppen az *emberi alkotások* járultak hozzá nagymértékben: az újonnan épült villák, nyaralók, hétvégiházak és üdülők. Jelentős részük nemcsak hogy a tájba nem illik, de egyáltalán nem volna való kultúrterületre. A régi üdülőtelepeken is csak elvétve akad olyan nyaralóház, melyet a táj lelke sugallt, annál nagyobb változatosságban sorakoznak egymás mellett a kispolgári izléstelenség ijesztő alkotásai, a bástyás, tornyos lovagvárakat, svájci kastélyokat, alpesi hegyi tanyákat utánzó villák és lakok – de a mai építkezések jórésze sem különb. Az utóbbi években változatlanul tovább folyt a *Balaton-part elizléstelenedése*, különösen a somogyi oldalon. Garázsszerű, idétlen üdülőházak, ijesztő hodályok egész sora épült, ugyanakkor egy sajátos putri-építkezés is meghonosodott. Olcszerű „kislakok” – piros istállóablakokkal –, külvárosi jellegű tűzfalas építmények, falusi pallérok korszerűtlen szüleményei szaporodtak el nagy tömegben. Kisember persze nem épít nagy villát, de egy szerény, szoba-konyhás nyáriházacska is lehet korszerűen ízléses, van rá példa bőven a partvidéken. S a putri-építkezés még csak nem is olcsóbb, a modern típustervek alapján kis pénzből szépet lehet alkotni. Mégis az izléstelenség burjánzik, s a táj szépségét egyre nagyobb sikerrel ellensúlyozza.

A magánépítkezés nagymértékben fellendült mindkét parton, amióta mindnyájunkké lett a tó, s az egyszerű dolgozó ember is hozzájut ma már balatoni telekhez, annyi hely azonban még sincs a tó mentében, hogy mindenki saját külön nyaralót tudjon építeni. Annál kevésbé, mert a tó természeti jellegének megóvása és a tájra-látás megvédése érdekében feltétlenül meg kell akadályozni a déli part teljes körülépítését, s fenn kell tartani azokat a szabad szakaszokat – például Szárszó és Szemes, Szemes és Lelle, Boglár és Fonyód között –, amelyek a tavat tágabb vidékéhez, a bájos somogyi dombsághoz kapcsolják, s megakadályozzák, hogy a Balaton egy roppant fürdőkád jellegét öltse magára. Mivel tehát minden Balatonhoz vágyó nem tud saját „lak”-ot teremteni magának, gondoskodni lehetne arról, hogy többemeletes *társasnyaralóházak* építésével teremtsünk újabb széleskörű üdülési lehetőségeket. Vállalati vagy SZOT-üdültetésben nagyon sokan nem tudnak részt venni, férőhely miatt, családi beutalót különösképpen nehéz kapni, telekvásárlásra s külön nyaralócska építésére nincs mindenkinek pénze, viszont egy szövetkezeti, vagy más úton létrehívott társas üdülőházban a saját-telek és a magánépítkezés költségének egy hányadáért teljes komfortos lakrészt lehetne kapni. A külföldön létesült ilyen társas nyaralókban gyakran penziószerű ellátást és szállodaszerű kiszolgálást is élvez a tulajdonos, vagyis megszabadul az élelmiszervásárlás, a főzés, a takarítás minden gondjától, zavartalanul élhet egyedül a pihenésnek, a nyaralásnak.

Akinek az a vágya, hogy *saját kis nyaralóháza* legyen, az persze építhet magának, ha van balatoni telke, vagy ezután vásárol. Aki ezt az üdülési formát szereti, annak megvan a lehetősége arra, hogy külön nyárilakot létesítsen magának, mindössze azt kívánják meg tőle, hogy nyaralója ne csúfítsa el a tájat, amelyben elhelyezkedik. A Balaton-vidék sajátos tájegység, mindkét partjának megvan az egyéni szépsége, jellegzetessége, amellyel nem kerülhet szembe a beleépülő ház, villa, nyaraló, legyen akár a legkisebb méretű is. Kisember kis pénzből épít – ez igaz –, de az egyszerű nyári lakocska is lehet, korszerű, szép és tájbaillő. Az építési hatósági szervek megállapítása szerint viszont „az engedélyezésre benyújtott tervek minősége rendkívül alacsony színvonalú, emellett bizony nagyon sokszor gazdaságtalan”. Vagyis az izléstelen építmény *még többre is kerül*, mint az ízléses. Feleslegesen magas tetőszervezetek, szükségtelen tornyok, funkció nélküli kupolácskák, bástyák éktelenítik – s persze drágítják – a nagyobb villákat, értelmetlen cicomázások, kidíszítések a kisebb,

hétvégi jellegű létesítményeket. A legújabb keletű, korszerűnek képzelt nyaralók egy részét viszont álmodern formákkal zavarják meg, absztrakt lyukakkal tűzdelik tele. Sem amaz, sem emez nem való a tóvidékre.

Milyen legyen hát a balatoni kisház? Mindenekelőtt rendelkezze az a minimális alapterülettel, melyet az építési szabályok előírnak. Vagyis ne legyen kisebb 30 négyzetméternél, mert különben nem tudja kielégíteni a legszerűbb igényeket sem. A megfelelő alapterületre épített kisház tájjellegét aztán részben már az építőanyag megadja. Kőház nem illik a déli parthoz, inkább nagy fehér felületek kellenek ide, s a tó felé nyitott homlokfal. Egyébként az egész épület legyen az egyszerű szerkezet kitükrözése. Gerendaház sem való a somogyi oldalra, az ilyen építmény csak az erdő-hegyes tájba illeszkedik be. Sajnos, az utóbbi években igen sok gömbfaház épült a lidón, kiselejtezett villanyoszlopokból vagy bányafából, s mivel a legtöbbjüket kátránnyal bőven átitatják, zord feketeségükkel riasztó ellentétben állnak a napsütötte, derűs környezettel. Az északi parton a Riviérán vörös homokkőből, Tihanyban fehéren fugázott szürkésfekete vulkáni tufából, Badacsonyi vidékén, a magyar Provence szőlőskertjeiben, kékesszürke bazaltból csodálatosan a tájba simuló kisházak születhetnek, a népi építészet nemes hagyományainak továbbfejlesztésével.

A tóvidéken ajánlott kisház-típusok terveihez igen olcsón, szinte jelképes áron hozzájuthatnak az építeni szándékozók. Az Építésügyi Minisztérium típustervei között sok az igen jól sikerült darab, az építetők válogathatnak az olcsó, s mégis izléses változatok között. Nem hivatkozhatnak arra, hogy pénzsűke miatt kénytelenek a putri-, vagy felcicomázott bódé-megoldáshoz folyamodni. Ha aztán az építési hatóságok is határozottak lesznek a szabályok érvényesítésénél, akkor az utolsó pillanatban még meg lehet akadályozni a déli part teljes elizléstelenedését, a környező tájtól való végső elszakadását. A csúf épületek jelentős része ugyanis engedély nélkül jön létre, s a putrik elburjánzásának az a fő oka, hogy a hatóságok általában megtorlatlanul hagyják a szabálysértéseket. Viszont az is igaz, hogy a tanácsok kislétszámú építési osztályai nem tudnak lépést tartani a nagy tömegben elburjánzó magánépítkezések tempójával. Ezért születik oly sok építészeti giccs a Balaton-parton, bár a legújabb állami építkezések korszerű szépségükkel máris lemérhető izlésfejlesztő hatással vannak a magánépítetőkre.

Tavaly új gond jelentkezett a tóvidéken, a *zsúfoltság*. „1963-ban a Balaton már nem tudta maradéktalanul kielégíteni sem a hazai, sem a külföldi igényeket” – mondotta ezazonzó mérlegében Major Béla, a BIB főtitkára, A múlt évben – amely a Balaton eddig legnagyobb forgalmú idénye volt – a két part látogatottsága mintegy 40 százalékkal emelkedett az előző esztendeihez képest, és elérte a kétmillió főt. A dolgozók szervezett üdültetésében résztvevők száma meghaladta a 300 000-et, a több mint száz-ezer külföldi pedig azt jelezte, hogy a magyar tenger a népszerű nemzetközi üdülőhelyek sorába kezd emelkedni. Ez a gyors fejlődés azonban már tavaly nagy zsúfoltságot eredményezett, amely különösen nyomasztó volt Siófokon és Tihanyban. A déli part mintegy 40 000 szállodai vendégéből csaknem 30 000 Siófokra esett, s volt olyan hétvége, hogy 65 000 vikendező zúdult rá az amúgyis telített fürdőhelyre. Ez a témérdek ember még vízhez is alig jutott. A strandok csak kis részüket tudták befogadni, a többi elárasztotta a part egész hosszát, s a keskeny gyepsávon egymás hegyén-hátán nyüzsgött a nép. A táborok szintén nem bírták a rohamot, így aztán lehetetlen volt megakadályozni, hogy a sátorozók olyan területeken is tanyát verjenek, amelyek az egészségügy legelemibb követelményeivel sem rendelkeztek. A földvári nemzetközi kempingben például átlagban háromezer ember tartózkodott, az engedélyezett ezer fő helyett.

Tihany a másik olyan üdülőközpont, amely felvevőképességét messze meghaladó módon van máris megterhelve. A fürdőtelep és a rév körüli „nemzetközi negyed” útjain olyan tömegek hullámozottak tavaly hétköznapiokon is, akár az ipari vásáron, vagy a Vidám Parkban. Ebédhez jutni csak kinszenvedések árán lehetett, s egy pohár

jégbehűtött ital megszerzése csodaszámba ment. Remélni lehet, hogy az Akarattyán és Badacsonyan épülő sáttortáborok némiképp lecsapolják majd Tihany rettentő forgalmát, a végső megoldást azonban Tihany esetében is a regionális terv rejti magában azzal, hogy előírja Kenese, Almádi, Révfülöp, s nem utolsósorban Balatonyörök nagy befogadóképességű üdülőhellyé való fejlesztését, Tihanynak pedig elsősorban kiránduló célpont jellege marad, a külföldi idegenforgalom rangosabb igényeinek ki-elégítése mellett.

A *vendéglátóipar* sem tudott már tavaly megbirkózni a rendkívül megnövekedett forgalommal. Órákat kellett várakozni a kiszolgálásra, közelharcot kellett vívni az üdülőhelyekért. A *közellátás* valamivel javult az elmúlt esztendőben, de még mindig gyakran találkozunk sorbanállással, melyet azonban elsősorban nem az áruhiány, hanem a rossz ellátás s az elárúsítóhelyek kicsinyisége okozott. A nagy üdülőtelepeken szombatonként délután 3–4 óra tájban már úgy kiürültek az ételkészítések, hogy legfeljebb konzerveket lehetett kapni.

Soha ennyi beruházás nem volt a két parton, mint az elmúlt években, de az igények *még gyorsabban nőnek*. A Balatoni Intéző Bizottság – felmértén az 1963. évi idény üzemelési tapasztalatait – ezeket állapította meg: „A fejlesztés üteme jelentős mértékben elmarad az évente többszörösére emelkedő forgalom mögött. A Balaton-part súlyos növekedési gondokkal küszködik. Nemhogy régi ruháját nötte ki, de a belföldi érdeklődés és a külföldi idegenforgalom minden várható felfutást messze felülmúló fejlődése mellett a Balaton évről évre már készültekor kinövi új ruháját is. A problémák forrása az a tény, hogy az elhelyezési, valamint az ellátási kapacitás évenkénti fejlődésének üteme lényesen elmarad a vendégforgalom növekedésének ütemétől: az előbbi évente átlagosan 8–10, az utóbbi pedig 30–35 százalékkal nő.”

Ezért gyöttri az idén oly nehéz gond az idegenforgalom vezetőit. Jóval több vendéggel kell számolniuk, mint tavaly, s a nemzetközi turizmus általános erősödése, különösen pedig a Csehszlovákia és Magyarország közti útlevélkényszer megszűnése miatt nagymértékben fokozódott a külföldiek érdeklődése is. A férőhelyek ezévi szaporodása pedig lényegesen alatta marad az igények növekedésének. A tavalyi tapasztalatokból s az idén még súlyosbodó nehézségekből azt a tanulságot kell levonni, hogy a Balaton fejlesztésének *a jelenleginél gyorsabb ütemet* kell diktálni. Az idegenforgalmi beruházások térülnek meg a leggyorsabban, márpedig a Balaton jövedelmezőségének csak a férőhelyek elégtelensége szab határt. Megoldást a jól bevált, viszonylag olcsó és gyorsan kivitelezhető *idényszállók* szaporítása hozhat. Ezekből a korszerű üdülőszállókból azonban évente nem egyet-kettőt, hanem nyolcat-tízet kellene létrehozni. Amíg nem lesz több szállodánk, a fizetővendéglátó szolgálat még nagyobb kifejlesztése és a sáttortáborok befogadóképességének erőteljes növelése tudna az elhelyezés nehézségein segíteni.

A vendéglátóipari gondokat, a súlyos étkeztetési problémákat minél több *önkiszolgáló étterem* létesítésével lehet sikeresen megoldani. Ezenél a könnyű szerkezetű, pultos rendszerű éttermeknél nincs szükség kiszolgáló személyzetre – már pedig ez az egyik kulcskérdés –, a vendég maga viszi asztalához ebédjét, s fogyasztás után gyorsan átadja a helyét. A *közellátás* főproblémája az, hogy a nyaralóterületek egyre széjjelebb húzódnak, és a bolthálózat nem követi őket, legfeljebb egy-egy kis bódé erejéig. Azokban azonban nem lehet elegendő árukészletet felhalmozni. A korszerű kereskedelmi hálózat kiépítését nagymértékben elősegítené sok, könnyű szerkezetű – tehát olcsón kivitelezhető – elárúsítóhely létesítése – nagy raktárterülettel, hűtőberendezéssel, s főleg az igényeknek megfelelő kiszolgálóterrel.

A fejlesztés ütemének minden vonatkozásban meg kell gyorsulnia, ha biztosítani akarjuk a Balaton méltó helyét az európai idegenforgalomban. Az helyes volt, hogy az utóbbi esztendőben a rendelkezésre álló anyagi eszközöket nem aprózták szét túlságosan, hanem tíz kiemelt fürdőhely összehangolt, komplex fejlesztésére fordították, de a legújabb tapasztalatok arra intenek, hogy minél előbb hozzá kell fogni *a második osztályba sorolt, kisebb üdülőhelyek* fejlesztéséhez is, különben nem tudjuk biztosítani a kulturált üdülés legelemibb feltételeit sem.

Segítene a tóvidék aggasztó zsúfoltságán az *idény széthúzása* is. Ez év tavaszán meglepetésszerűen már május elsején megkezdődött a szezon, a külföldi vendégek váratlanul korai jelentkezésével, de megvannak a lehetőségek az őszi hosszabbításra is. A Balaton talán éppen szeptemberben a legvarázslatosabb. Amikor megszínesednek köröskörül a hegyek, felhőtlen tiszta lesz az ég, megáll a tó mozgása, s nagy puha csend terül a viztükörre. Aki ilyenkor hosszasan elüldögél a part langyos homokján, olyan bensőséges viszonyba kerül a tájjal, mintha maga is része volna, akár a sétány egyik vetkőző platánja. A tó ilyenkor határtalanabb, mint bármikor, vize hűsen bársonyos, de nincs benne ember. Üres a tó, s épp akkor, amikor a legmegkapóbb szépségű. Tavaly, szeptember utolsó hetében, nyárias meleg délidőben, csak néhány külföldi csoportot láttunk úszkálni Tihany partja előtt, pedig 21 fokos volt a víz. Füred táján néhány vitorlás keringett, egyébként kihaltak tűnt köröskörül az egész tömence. Pedig a főbb üdülőhelyek nem néptelenedtek el szeptemberben sem, tele voltak a nagy szakszervezeti és vállalati nyaralók, s Tihany, Füred, Siófok minden szállodáját megtöltötték a külföldiek – életet mégsem tudtunk teremteni az őszi tavon.

Sokféle értetlenség miatt. A vendéglátóhelyek – mit sem törődve a forgalommal – szeptember legelején már bezártak, az autóbuszforgalom megritkult, s a MAHART augusztus 25-én (!) megszüntette a rendszeres távolsági hajójáratot. Heti két gőzös ugyan még közlekedett szeptember 15-ig, de akkor – épp a kirándulói idény kellős közepén – *minden leállt*, csak az átkelő járatok maradtak üzemben. A balatoni hajózás különben a főidényben sem okozott sok örömet a tó vendégeinek. A zsúfoltság olyan méretű volt, hogy a hajókázás nem élményt nyújtott, hanem kinszenvedést okozott. A vízbuszok nem a Balatonra valók – ezt végre már tudomásul kellene venni. Átizzott alumíniumtestük mélyén gőzfürdőben érzik magukat az utasok, s boldogok, ha végre kiszállhatnak. A Balatonra *nagy nyitott sétatédélzetű hajók* kellenek, hogy zavartalanul, nyugszékben heverészve, kényelmesen és békésen lehessen élvezni a lassan elúszó táj szépségeit. Nem véletlenül építették tengerihajó formájúra jó hetven évvel ezelőtt a Helkát és a Kelént. Ilyen típusú hajók valók a Balatonra, a vízbuszok még az átkelő vonalakra sem jók, felórát sem lehet kibírni bennük.

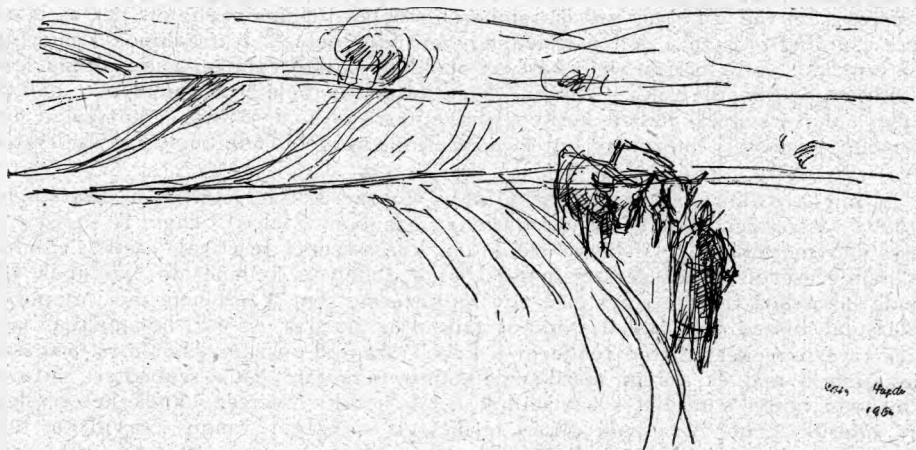
Mi kell ahhoz, hogy meghosszabbodjon a balatonyi idény? Minél többet kell nyújtani a vendégeknek – ez az egybehangzó véleménye mindkét part idegenforgalmi hivatala vezetőjének. De például Siófokon még a főidényben sem tud mit csinálni idejével – és pénzével – a vendég, ha esős az időjárás. Járkálnak elkeseredetten egyik presszóból a másikba, egyebet nem tehetnek. Valamennyi siófoki presszó és cukrászda sem tud azonban kétszáz embernél többet befogadni, holott tíz- és tízezer ember zsúfolódik össze a déli part legnagyobb üdülőhelyén. Kurszalónok kellenének, játéktermekkel, olvasótermekkel, kártyaszobákkal – ahol rögzíteni vagy ultizni lehet, ha kint vigasztalanul esik –, intim koncertterem is beleférne, amelyben délutáni könnyű hangversenyek mellett keskenyfilmvetítésre is mód nyílna. A kurszalón nemzetközellig jól bevált intézmény, mi is gondoljunk rá főbb üdülőhelyeink fejlesztésénél.

És mit csináljon éjszakájával a külföldi? Egyszer-kétszer elmegy a szántódi révcsárdába vacsorázni, állandó esti programnak azonban ez elég sovány. A siófoki utóidényt nagymértékben fel lehetne élénkíteni könnyűzenei fesztivál, esetleg filmfesztivál rendezésével. Ehhez persze igényes befogadóhely is kellene, de Siófoknak saját állandó lakossága részére sincs még egy kultúrterme sem. Ezért nem mer lejönni ide színtársulat, hiszen nem tudhatja, mikor ázik el az előadás. Az őszi hónapokban rendszeres löversenyeket lehetne rendezni a közeli Szántód-pusztán, ahol most van szervezés alatt a mai és a régi mezőgazdálkodást bemutató nagy szabadtéri múzeum. Itt megvan hozzá a terület s az istállók is. A siófoki löversenyeknek kétségtelenül nagy sikerük lenne. Az északi partot természeti szépségei, rangos borvidékei teljes hosszában kirándulóhellyé teszik, az utószezon megszervezése itt könnyebb dolog. De a hajózásokon erőteljesebben kell bekapcsolódnia az őszi vendégek kiszolgálásába, s a vitorlásokon kívül motorcsónakok és vízisík bérelhetését is lehetővé kellene tenni.

De csinálhatunk bármit, a Balaton fő vonzóereje mindig *maga a víz* lesz. Ez pedig az őszi hónapokban a mi számunkra már hűvös, noha a külföldiek egy része még nagyon élvezi. Azon kell hát lennünk, hogy *minél több melegvizet* adjunk vendégeinknek. Hévíz azért a legforgalmasabb helye a késő utószezonnak, mert kellemes szabadfürdőzési lehetőséget nyújt még októberben is. Nem kétséges, hogy Budapest után elsősorban Keszthely–Hévíz alkalmas egy nagyvonalú idegenforgalmi központ kialakítására. Az erőforrások célszerű összpontosításával Hévizet a leggyorsabb ütemben olyan fürdőhellyé kellene kiépíteni, amely *télen-nyáron egyaránt kielégíti a világ színvonalának is megfelelő igényeket*.

Egy Hévíz azonban még nem csinál hosszú utószezont az egész Balatonnak. *Több hévízre* van hát szükségünk. Pávai-Vajna Ferenc, az alföldi termálkutak zseniális feltárója, már 30 évvel ezelőtt megállapította, hogy mélyfúrásokkal a Balaton mindkét partján fel lehet hozni a harmadkorvégi porózus rétegekben tárolódó forróvizet. A Tihany-félszigeten is mernék forrásokat ajánlani – mondotta akkor a jeles geológus. Javaslatát süket fülekre talált, de azóta a Balatonfenyves melletti Csisztapusztán – alig néhány kilométerre a tótól – egy meddő olajkútból 50 fokos kénes forróvíz tört fel, amely ugyanolyan összetételű, mint a hévízi, de hőfoka és szabad szénsavtartalma sokkal magasabb. A rendkívül értékes termálkút körül már vállalati üdülők is települtek, de a Balaton felől még megközelíteni sem lehet, olyan rossz az odavezető út – pedig milyen jó szolgáltatokat tenne ez a hévízfürdő hűvös, esős napokon az idejünkkel kezdeni mit sem tudó nyaralóknak. Fonyódnál is biztosan meg lehet találni a hővizet, s az északi parton, alig 20 kilométerre a Balatontól, Sümegen szintén feltört a hővíz egy kutatófúrás nyomán, s a városkának most jó hírű meleg-strandja van.

Ezek a véletlen eredmények mind azt bizonyítják, hogy a Balaton körül feltárhatók olyan termálkutak, amelyek mellé télen-nyáron működő fürdőüzemeket lehet telepíteni. A Balaton fejlesztésére évente ráfordított 120–130 millió forintba könnyen beleférne egy-két mélyfúrás költsége, s képzeljük el, milyen világszám lenne, ha a tihanyi Belső-tó, amely 16 méterrel fekszik a Balaton fölött, forró gyógyvízzel telne meg. Az opálosan csillogó, sárgás-zöld gejzirkürtők – a hajdani természetes hévízkitörések emlékei – között elterülő tavacska termálvízzel feltöltve valóban a kerek világ egyik legérdekesebb pontjává tenné a kies félszigetet. Az a nagyvonalú fejlődés, amely az utóbbi években a Balaton-vidéken végbemegy, képes ilyen álom valóra-váltására is.

VARGA HAJDÚ ISTVÁN rajza

VOLLY ISTVÁN

HÁNY DAL SZÓL A BALATONRÓL?

A harmincas években történt, hogy összegyűjtöttük és a rádióban bemutattuk a Tiszáról szóló népdalokat, népies dalokat, nótákat. Harmincnál több hangzott el. Pedig csak a közszájon forgó, ismerős dalok kerültek sorra, például: *Ki a Tisza vizét issza, Szőke vize a Tiszának, Bár az Isten csodát tenne – Tisza vize borrá lenne, Tisza partján elaludtam, Tisza partján lefeküdtem, elaludtam, Tisza partján lovagolni nem merek, Tisza partján jegenyefa virágzik* (ezt a népi szöveget Bartók Béla is megzenésítette), *Túl a Tiszán csikóslegény vagyok én, Túl a Tiszán laragnak az ácsok, Túl a Tiszán selyemkendő integet, Túl a Tiszán van egy kopár legelő, Túl a Tiszán van egy város, Beregszász, Bazsa Mária libája, – Beúszott a Tiszába, Kiöntött a Tisza a partjára, Által mennék én a Tiszán ladikon, Bernát: Az alföldön halászlegény vagyok én, – Tisza partján kis kunyhóban lakom én, Dóczy: A kanyargó Tisza partján ott születtem, Kalmár: Árad a Tisza, sáros, nem tiszta...*

Kitűnt, hogy a Tisza népszerűsége a nótáinkban – verhetetlen!

A Dunáról alig öt-hat dalt sikerül felidézniünk. Jó primás sem tud többet, például: *Derülborul a Dunáról, Duna partján van egy malom, Hej, Dunáról fúj a szél, Széles a Duna, Révészem, révészem, vigyél által a Dunán, – és ilyen a romantikus dallamra fogott Petőfi-vers: Kis lak áll a nagy Duna mentében...*

A Balatonról szóló dalok száma valamiképp középhelyen tart a tiszaiak és a dunaiak között. Mindenesetre nem könnyű összeszámlálni egy tucatot a balatoniakból. Jellemző, hogy a népszerű százas népdalkötetek *Dunántúli népdalok* című füzetében a 100 dal között mindössze 1 szól a Balatonról. De – még ebben a kötetben is – 4 a Tiszáról beszél!

Ezúttal 16 dalt kötünk csokorba a Balatonról szólók közül. Népdalt és népies dalt vegyessen, ahogy az életben is együtt találhatók, együtt szólnak, egyik a másikat vonzza.

1.

*Hullámozó Balaton tetején
Csónakázik egy halászlegény.
Hálóját a szerencse,
Őt magát a kedvese
Elhagyta, el a szegényt!*

*Hullámozó szívem a Balaton,
Kis csónak rajta a bánatom.
Szívem volt a kormányja,
Lelkem a vitorlája.
Elvitték, el a habok...*

A múlt század első felében megindult a Balatonon a gőzhajózás, és a század második felében kiépült a parti vasútvonal is. Ezután jelentkeztek az első úttörők, a hősi kezdeményezők, akik felfedezték a Balatont az üdülés, a nyaralás számára, nyaralótelepeket építettek, fürdőéletet teremtettek köröskörül a partokon. Mindez körülbelül száz évvel ezelőtt történt. Ez a dal egyidős a Balaton meghódításával.

Az újságírói fantázia szerint Szentirmay Elemér, az 1860-as években feltűnt rendkívül népszerű dunántúli dalköltő, a világhíres *Csak egy kislány van a világon* és sok kedves népszínműdal szerzője alkotta ezt a dalt, amikor a Balatonon áthajózott, és a hullámok erősen ringatták a hajót. A hullámverés ritmusára született szívében a dal, az andalgó tempójú: *Hullámozó Balaton tetején...*

A mese szép, de nem igaz! Szentirmay és családja sohasem vállalta, hogy övé a dallam, vagy a szöveg. A szerző mindmáig ismeretlen.

Az 1880-as években már mint közismert dalt, népdal-betétként énekeltek egy népszínműben a Nemzeti Színház színpadán. Hubay Jenő népszerű hegedűdarabot írt belőle. Bartók Béla is jól ismerte, és a túlzott népszerűsítése ellen szólt.

Kétségtelenül ez a „legbalatonibb” dalunk, mert mindkét szövegverse a Balatont idézi, és a ritmusában is van valami, ami a csendes hullámsásra emlékeztet. Rokon a szlovák népzenevel. Nem a megszokott négysoros, hanem a ritkább ötsoros versszakszerkezete van, és az utolsó sora rövidebb. Költői hasonlatai megkapók. Hangulata, romantikája van, akár csak a tündérszép balatoni tájnak. Aki a Balaton mellett megpihen, vagy végighajózik a tükrén, ezt a dalt szívesen és önfeláldozóan dúdolja és magával viszi az emléket. Kétségtelenül balatoni dalpropaganda van benne. Bár több ilyen – minden ízében balatoni hangulatot árasztó dal született volna az elmúlt száz évben!

2.

*C mely sok hal terem az nagy Balatonba-hahaha-rahaha!
Minden ágon egy mérő makk az Bakonyba-hahaha-rahaha!
Örül ott a halász,
Rikongat a kanász
Örömebe-herehe-rehehe!*

*Szépen illik a sült kappan a cintálba-hahaha-rahaha!
Jó bort mérnek Füreden és Kaposvárba-hahaha-rahaha!
Igyál jó barátom,
Tőled nem sajnálom,
Sokáig éhél-jéhé-jéhéjélj!*

Ez a legrégebbnek tűnő balatoni népdalunk. Dallama több száz évesre becsülhető, a somogyi bordalok dallamával rokon. A verselése is ódon zengésű, a cintál emlegetése régi divatos jelez. Talán lakodalomra, vagy szüretre íródott, valahol a Balaton környékén. – Vajon miképpen került el száz és egynéhány kilométerre északra, Bars megyébe, ahol Kodály Zoltán gyűjtötte?...

1926-ban, Kodály Zoltán daljátékában, a *Háry János*-ban csendült föl az Operaház színpadán. Egyidőben a népszerű *101 népdalkötetben* is megjelent. A rádió és a kiránduló diákok egyszerre kezdték dalolgatni országszerte. Tankönyvbe is belekerült. Azóta is van a dalnak valami diákos-iskolás íze, amitől sokan óvakodnak. A cigányzenekarok számára harmonizálási problémát jelent: ők nyilván ezért nem játsszák. Inkább érdekes dal, mintsem vonzó. További elterjedését éppen ódon-sága korlátozhatja.

Érdekes, hogy ez is ötsoros, és az ötödik sora ugyancsak megrövidült.

Egy változatát Ádám Jenő megtalálta Somogyban is. De a „hazai” változatot elfedi lassan a Bars megyéből hozott változat, hiszen az iskolásyerekek Somogyban is ezt tanulják a könyvből.

3.

*Széles a Balaton vize, keskeny a híd rajta,
Ne menj arra kisangyalom, mert leesel róla!
– Nem esek, nem esek én a Balaton vizébe:
Inkább esek kisangyalom véled szerelembel!*

Nyilvánvaló, hogy ez a dalszöveg valamiféle patakról, vagy folyócskáról szól eredetileg, mert hiszen keskeny híd, palló csak azon át képzelhető. Van Balaton nevű patak is Magyarországon. Legismertebb a szöveg háborús változata. Az 1914–18-as világháború legvéresebb csatája az olaszországi Isonzó folyónál zajlott le. Itt pusztult el talán legtöbb magyar honvéd. Akkor vált híressé a bakánóta: *Széles az Isonzó vize, keskeny a híd rajta, – Ne menj arra kisangyalom, mert leesel róla...* Mint valamiféle fájdalmas jaj-kiáltást, úgy adták szájról-szájra a dalt a katonák, majd itthon a lányok, akik hiába várták vissza párjukat. A dal azután hosszabb időre elpihent, elcsendesedett.

Az 1940-es években Tolnay Klári színművésznő egy vígszínházi szilveszteresti vegyes műsorban palóc nótákat adott elő, szülőhazájából. Frenetikus sikere volt vele! Csakhamar a rádióban és hanglemezen is megjelentek Tolnay Klári palócosan előadott dallamai, és egycsapásra a legnépszerűbbekké váltak országszerte, sőt a határokon túl is.

Nos, ennek köszönhetjük, hogy a világháborúban sokat szenvedett magyar bakák „ison-

zói" nótája manapság a legvidámabb balatoni dalnak számít. A cigányzenekarok igen jó harmóniákkal játsszák, ez is lendít a népszerűségén.

4.

*Széles a Balaton, azért ingadozik,
Szerelmes a legény, azért házasodik.
Szerelmes nem volna, nem is házasodna:
Egyik faluból a másikba nem járna.*

Egyik legszebben megformált, új stílusú dallamunk. Érdekes, hogy dallama a legnagyobb távolságokat bejárja, amit az emberi hang még kiénekelni képes: a moll hangsor 12 hangjáig nyúlik fel a dallam. Ez a népdalokban általában előforduló legnagyobb hangterjedelem, ambitus! Csakis a legújabb népdalokban tapasztalható ilyenféle merész dallamszerkesztés.

Szellemes a balatoni hasonlat is: *a Balaton ingadozik – a legény házasodik*... Egyiknek sincs nyugtal!

Sajnos, ez a szépen formált, új stílusú magyar népdalunk talán sohasem hangzik fel a Balaton mellett, pedig arra termett!

5.

*Balatonon van egy malom,
Bánatot örölnék azon, hajaha!
Nékem is van búbanatom,
Odaviszem, lejáratom, hajaha!*

Nyilvánvalóan a Duna partjáról vándorolt a Balatonra a dalszöveg, mert hiszen a Balatonon – az állóvizen – sohasem kelepelt vizimalom! De ha már megtörtént az átköltés, ne az értelmetlenségét tekintsük, hanem a szépségét, és némi gazdagodását: ugyanis sajátos dunántúli dallamra alkalmazták a szöveget és mivel ennek a második és negyedik sora refrénnel megnyújtott, – a *hajaha* betoldásával gazdagodott a szöveg. Igen szép kvintváltó, régi dallam újult fel balatoni szöveggel. A dallamban még a dunántúli ingadozó tercek is felcsillannak, mint régi-régi örökségünk e tájon, csakis e tájon.

6.

*Balatonnak nincsen gerendája,
Beleveszett a zobáki csárda,
A csárda négy sarka,
Szép csárdásné maga,
Két eladó lánya:
Fáj a szívem rája!*

Ez a dalszöveg már világosan kimondja, hogy Balatonnak nincsen – nem is lehet – gerendája, gerendából rögtönzött átjárója, hidja. Mert széles a tó, és nem keskeny folyóvíz! Egyik legkülönösebb formájú rimelésű népdalunk, szinte páratlan a maga nemében. Hatsorosnak tekinthető.

Az 1930-as években, a Gyöngyösbokrétában tűnt föl a dal, mégpedig a zalai Galambok és Kiskomárom község bokrétásai ásták elő, az öregek emlékezetéből, és megcsillogtatták műsorukban. A bokréta-mozgalom elcsendesedésével a dallal sem törődött többé senki. Tudtunkkal nem igen hallani még abban a két faluban sem, ahol annakidején felújították. Lappangva élhet sokfelé. Megérdemelne újabb, a mához közelállóbb szövegeket!

7.

*Nincs szebb madár a fecskénél,
Balatoni menyecskénél:
Fehér lábát (a) Balatonba mossa,
Juji!
Jön a csuka, csiklandozza!*

Régi-régi, még az első világháború előtti bakanóta újult fel, olyképpen, hogy „*fehér lábú*” menyecskéből, „*balatoni*” menyecske lett. Valószínűleg diákos átköltés történt. A masírozó ba-

kák is megtették, hogy amelyik falun átvonultak, annak a falunak a menyecskeiről dalolták a nótát. Érdekes ötletes variálás történt: még pedig a *Juj* együtemes betoldás, és a remek és humoros hangzású mássalhangzó összecsedülés, asszonánc: *Csuka csiklandozza!*... Mennyivel ötletesebb, mint a régi: *Hideg a víz, kikapdossa.*

Ennek a dalnak nagy jövője lehet még a balatoni szórakozások sodrában: úgy gondoljuk, ezidáig nem fedezte föl az ifjúság, a közönség, sem pedig a zenészek.

8.

*Viszi a szél a Balaton sík-homokos partját.
Messze-messze sodorja a szomorútűz ágát.
Szomorútűz hervadt lombja ráhajlik a habokra.
Mintha annak minden ágán barna kislány sirna.*

*Elrabolta a Balaton a kedves galambom.
Keservesen siratgatom: merre s hol találom?
Sirva kértem a haboktól: merre nyugszik meghalva?
De a habok visszasirják: lenn a Balatonba!...*

Kissé visszatartott tempójú, új stílusú dallam; egyetlenegy helyen hallottam balatoni szöveg-gel: a szülőfalumban, a kiskunsági Peregén, Kiskúnlacháza testvéreközségében, egy volt iskola-társamtól, Kátai Marikától. *Elrabolta a Balaton* kezdetű vers szerzője Pósa Lajos, a századvég legfelkapottabb szövegírója, Dankó Pista szerzőtársa. Az 1890-es évek derekán balatoni nótá-pályázatot írt ki Pósaék asztaltársasága. Dankó Pista nyerte a pályázatot; hír szerint így volt „kicsinálva”. Akkortájt indult útjára Pósa szövege. A dallam nem Dankóé, inkább régebbi változatokra emlékeztet. Pósaék népdali indítást adtak: – íme – ez lett belőle. Szomorkás hangulatú, szépáradású dal. Meglepő benne a harmadik sor páratlan végződése: egy szótaggal hosszabb. A páros szótagú zárlatok között üde frissítés a páratlan, mindig a harmadik sorban.

Költőink manapság nem élnek ilyen ötlettel.

9.

*Balaton közepe dróttal van kerítve,
Kerítés tövibe rózsafa ültetve.
Rózsafa levele ősszel mind lehull a földre,
Szeretőm, a régi, most jutott eszembe!*

Meglepő képpel indul a szöveg: *Balaton közepe dróttal van kerítve*. Mint valami virágos-kert. Vagy talán a háborúk tüskédrót kerítéseire kell gondolnunk, és a nótázó vén bakák költötték át a Balatonra? Mindkettőre egyképpen emlékeztet.

De még inkább az őszi Balatonra, a rózsahullás és búcsúzás idejére, amikor a legcsende-sebb a vitzükör és legszebb kék színeivel ragyog az ég és a tó.

Kipróbáltuk a dalt: a népi táncsoportok ifjúsága percek alatt megtanulta, szinte elég volt egyszeri hallás. Van a dalban valami megkapó, megragadó. Éppen úgy lelkesedtek érte a balatonlellel földművesszövetkezeti találkozóok énekesgárdái, somogyi öregek és fiatalok, kó-rustagok. Félelmetesen szép volt, amikor félezeren zendítették, lassú csárdás ütemben.

Ugyancsak az őszi Balatonra emlékeztet a következő dalunk.

10.

*Esti szellő szállt a kéklő Balatonra,
Megremeg a nyárfa, hull a sárga-piros lombja.
Megremeg a nyárfa, talán az is minket gyászol,
Vége van a nyárnak, búcsúzzunk egymástól.
Vége van a nyárnak, búcsúzzunk egymástól.
Badacsonyi partok minden öreg nyárfájától.
Be van vésve neved titkon egy nyárfa kérgébe,
De még mélyebben a szívem közepébe.*

Az 1957–1961-es években minden nyáron augusztus első szombatján, földművesszövet-kezeti művészeti csoportok találkoztak a balatonlellel szabadtéri színpadon. Táncosok, éneke-sek, népzene-szek, sokszor félezer-nél is többen. Ez a dal többször volt az egyesített zárókórus közös éneke, zenekísérettel. Énekelte félezer ember, tapsolta és újrírta háromezer, négyezer,

amennyi csak befért a tágas szabadtérre. Somogyi, zalai, sőt Pest megyei és bácskai csoportok is részt vettek a találkozón, és a dalt elvitték megyéjükbe. A bácskaiak csakhamar átkeresztelték és így adták elő Bácskában: *Esti szellő szállt a kéklő Duna partra...* (Egy dunai dallal több lett!) 1962-ben a veszprémi oldalon is megrendezték a találkozót, és a Balatonon túli csoportok Badacsonyan találkoztak. Itt is félezer énekes zengette és tízezres közönség hallgatta és újrázta a ritkán hallott balatoni dalt.

Évi egy-két ilyen találkozó és közös éneklés talán elég is lehet ahhoz, hogy jó néhány balatoni dallal több keringjen szerte az országban.

11.

*Lement a nap a maga járásán,
Szól a rigó a Balaton partján.
Sárgarigó meg a fülemile,
Szép a rózsám, hogy váljak el tőle?!*

Egyik legszebb és méltán legelterjedtebb dallamunkat Vikár Béla gyűjtötte fonográffal, 1898-ban, még pedig szülőföldjén, Somogyban, Somogyszob községben, Balatonbogláron is megragadta őt ez a dal és szöveg: ottani jóbarátia, a postás dalolgatta néki.

A Balatonpart legszebb művelődési házát Vikár Béláról nevezték el Balatonbogláron. Úgy érezzük, hogy az itt gyűjtött népdalt balatoni szöveggel kell megőriznünk, (bár országszerte éneklük tiszai változatát is: *Sárgarigó szól a Tisza partján.*) Nekünk a balatoni kedvesebb és első népdalgyűjtőnkre emlékeztet.

12.

*Balatonnak márványkő a feneke,
Gyöngye vagy még babám a szerelemre.
Ne nézd rózsám, az én gyöngeségemet:
Gyöngye karom gyöngyén ölel tégedet!*

*Szárszó alatt nem mehet el a gőzös,
Mert a vasút nem igazán egyenes.
Törjön is el annak minden kereke,
Mért vitte el a babámat messzire?!*

Régi szép tavaszköszöntők színeit idézi ez a népdal. Balatonszárszón még ma is élnek 70–80 éves asszonyok, akik lánykorukban minden pünkösdi hétfőn játszottak és táncoltak a pünkösdi parádében. Fehér blúzt, rózsaszín bőszyknyát, piros szalagot öltöttek erre az alkalomra. Lágyan lengett a kezükben a szalagos zöldág, a tavasz jelképe. Délután a nagyutcán két sorba álltak. Az első sor feltartotta a karját. A második sor énekszóval közeledett és átbújt emezek magasan tartott karjai alatt. Azután kissé előre menve, ők álltak keresztbe az utcán, és am azok bújtak át a zöld ágakkal. Így haladtak végig a szárszói főutcán, majd befordultak a Balaton-sorra, végül a Balaton melletti zöld domboldalon összetalálkoztak a legényekkel, és páros táncsal zárult a pünkösdi parádézás. „*Szépek voltunk a parádében* – meséli felforrósodott szívvel az öreg anyóka –, *olyan szépek, hogy amikor meglátott a legény, akkorát csattant szem a csodálkozástól, mint az ólajtó, mikor a szél bevágja!*” A pünkösdi parádézásnak hagyományos befejező csárdás-dala volt a fenti dalocská.

Még a tájfestés is hiteles: hiszen Szárszó alatt valóban kanyarodik egyet a vasútvonal. Éppen itt halt meg tragikusan korunk legnagyobb költője, József Attila.

Íme, egy jelentéktelennek látszó népdalszöveg mögött milyen érdekes fények és árnyékok húzódnak meg.

13.

*Játszik a szél, tyuhaj játszik a szél a Balaton vizével;
Játszik a lány, tyuhaj játszik a lány a babája ölében.
Játszál babám, úgy sem soká játszadozol már, játszadozol már:
Jön október, az a betyár hónap, katonának megyek már!*

Nagyarádású dallam, méltó a Balaton végtelen víztükréhez! Októberben ment a legény katonának, akkor zendült ez a nótá. Somogyban, Zalában vagy Veszprémbe, de áthallatszott a Tiszántúlra is. Szép a vers felépítése, merészen helyénvaló kifejezés, hogy október a betyár hónap! Nem mindenkinek jut eszébe ilyen jelző, ilyen kép, csak a huncutkodó, ficáncoló fiatal-ságnak.

Zeneileg is igen érdekes a négysoros dallam felépítése. Ugrik egy oktávot, majd ráte-
téz még egy tercet, és a tíz hangnyi magasságból éppen ilyen merészen fut le ismét az alap-
hangra. A dallamvers közepén, a harmadik sorban pedig merészen átlép a dallam a mollból
a durba. A dur terc megcsillanása talán az ingadozó dunántúli terc hatása: kevés népdalban
fordul elő, és meglepő színező fordulat. Az egész dallamnak van valami rendkívüli lendülete:
acélzengésű és mégis acélhajlékonyságú parasztdallam!

Érdekes, hogy eddig még egyetlen népdalgyűjtemény sem fedezte fel ezt a dalunkat!

14.

*All a hajó a Balaton vizében,
Megakadt egy csipkebokor tövében.
Csipkebokrot (de) ki kell vágni,
A hadihajónak (de) meg kell állni:
Hadd tudjon a magyar fiú kiszállni!*

Valamikor az első világháború idején így dalolták: *All a hajó a tenger közepében...*
Ugyanis hajón szállították a magyar katonákat a balkáni harctérre, és az Adriáról szólt a dal-
szöveg. Ennek már félszáz éve: időközben átfurmálódott a szöveg. A csipkebokrot, a hadihajót
és a türelmetlen magyar fiút „átköltötték” a Balatonra, a magyar tengerre. Manapság csak
így hallani.

15.

*Balaton kikötőben megállt a gőzhajó,
Tetejében, négy sarkában nemzetiszín zászló.
Fújja a szél, fújja, hazafelé fújja,
Az egybéli magyar fiúk mennek szabadságra.*

Ez a dalszöveg is az Adriáról, a fiúmei kikötőről szólt, és az első világháború utolsó évé-
ben harsogott. Akkor vitték az „egybelieket”, vagyis az 1901-ben született tizenhétéves diák-
gyerekeket a legveszélyesebb olasz frontra. A dalban óhajtott szabadság csak 1918 őszén kö-
szöntött be, amikor kitört a forradalom. Fiúmei kikötőből lett balaton kikötő, de az egybéli
fiúkat még ma is emlegeti a népdalszöveg, pedig azok a fiúk ma már hatvanegynéhány éve-
sek.

16.

*Sír a kislány a Balaton partján,
Szeretője elhagyta őt csalfán.
Ne sírj kislány, olyan keservesen,
Imádkozzál, megsegít az Isten!*

Utolsóul álljon itt – a teljesség kedvéért – ez a szentimentális szöveg és németes dallam.
Hiszen a Balaton közelében németek is laktak. Úgy látszik, őket is megihlette a tó szépsége. Szá-
munkra persze rettentően idegenszerű a panaszos szöveg, a siránkozó hang. Még inkább a
3/4-ekben és 2/4-ekben sántikáló ritmus: olvadékony tempóvétel. Nagyapáink még zengették, mai
ifjúságunk már semmiképp sem vállalja. Leginkább idegenszerű a dallam mélyjárású közepső
része.

De mégsem múltak el nyomtalanul az eféle mélyjárású németes dallamok. Gondoljunk
csak Bartók Béla békésmegyei gyűjtésű csárdásdallamára: *Szánt a babám, csíreg-csörög, sej-haj
a járom...* Nos, hát ez a mélyjárású dallamszerkezet itt tűnik föl – a békési-benedeki hatá-
ron, mint csárdásdallam. A mélyjárású középső sorok arról árulkodnak, hogy az idegen hatá-
sok beszívárogtak a magyar népzenebe, és az ilyenféle beszívargás földrajzi útja természetesen
vezetett keresztül a Dunántúlon. Nem volt haszontalan: dal született a frissítő, megterméke-
nyítő hatásból.

A 16 dallal a sor természetesen nem teljes.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a balaton dalok között vannak eredetiek, ame-
lyek a Balatonról születtek, és vannak átköltöttek, amelyeknek rendszerint érdekes történeti
múltja van. Van köztük hallgató, parlando-rubato, andalgó és lassú csárdás ritmusú. Ez utóbbi
a legtöbb. Kitűnik tehát, hogy a Balatonunkat emlegető dalok legtöbbje vidám, táncra termett
csárdásdal.

A dallamok túlnyomó többsége új stílusú, de a régi stílus is képviselve van valóban szép dallammal. Az idegen hatás jelentéktelen.

A választék tehát kielégítő és megnyugtató, sőt gyönyörködtető.

Kevéssé megnyugtató e dalok életlehetősége. Vajon hol és mikor, milyen közösségben zen-dülnek fel a maguk szépségében, vonzóságukban. A rádió kétségkívül műsoron tartja a ba-latoni dalokat a nyári idényben. Stílusos előadásukat is biztosíthatja. A Balaton-parti szórakozó-helyekre is illenek néhány szép balatoni dal. A táncos szórakozóhelyeken azonban legfeljebb a zárócsárdásban zendülhetne balatoni csárdásdal. Ilyenkor viszont a szövegmondás aligha ér-vényesülhet. Már pedig akkor édes-mindegy, hogy balatoni dalra vagy bármelyik közismert csárdásra dobognak-e a lábak. Az elmúlt nyáron a „borharapókban” divatossá vált a kedélyes közös nótázás. Ebben az idegenek is szívesen részt vesznek. Sajnos, gyakran túl zajosak, bor-gózsok ezek a közös nótázások. Márpedig a balatoni dalok finomabb, árnyaltabb hangulatot kívánnak. Az éttermekben a magyar nóta-előadók sokat tehetnének a balatoni dalok népszerű-sítéséért. De ilyenfelé törekvés mindeddig sehol sem tűnt elő. Kétségkívül a földművelésszövet-kezeti találkozókön talált legszívesebb fogadtatásra jónéhány balatoni dalunk, és a megszólal-tatásuk is itt volt a legstílusosabb, a legnagyobbval. A félezres kórus valóban a magyar nép hangja és hangulata leghűbb, és legizgalmasabb tükrözője! Tovább kell folytatni ezeket a nép-művészeti találkozókat: a Balaton-part hadd hangosodjon balatoni dalokkal!

Szaporodnak-e még a balatoni dalok? Bizonyára előjön még néhány szép új balatoni dal, ez is népszerűsítője lehet a balatoni-életnek. A népdalgyűjtő a balatoni dalokkal úgy van, hogy sokszor nem is tud számot adni róla, hol és mikor gyűjtötte. Néha társaságban hallja, rögtön megtanulja, szívébe zárja és el is felejt. „tudományos hűséggel” rögzíteni. Néha füle hallatára formálódik át a szöveg balatonivá. és a variációs játékban a társaság is részt vesz. Később, amikor visszaemlékezünk, már azt sem tudjuk, hogy kitől melyik változatot hallottuk, mit ke-vertünk hozzá, vagyis a Pálóczi Horváth Ádám, a Balaton-parti nótagyűjtő szavai szerint mond-hatjuk, hogy „ki magam csinálmánya, ki másé”. A balatoni népdalok akkor igazán élők és kedvesek, ha sok-sok bennünk formálódó variánsban jelentkeznek és élők jókedvű életüket.

Befejezésül szóljunk arról, hogy népdal és népies dal között határt vonni eddig nem si-került és mindegyre reménytelenebb lesz. Nem vonhat határt az a tény sem, hogy ismerjük-e a dal szerzőjét, vagy nem. A dal értéke sem függhet ettől.

Minden dálnak volt szerzője, kitalálója, aki elindította a szöveget, vagy a dallamot, vagy mindkettőt egyszerre. Ha az indítást változatlanul őrzik, emberöltőkön át nem tesznek hozzá, nem vesznek el belőle, akkor népies dalról, megmerevedett formáról beszélhetünk. Viszont, ha változtatnak rajta, ha egyének és tájak szerint kisebb-nagyobb eltérésekkel halljuk a dalt, akkor népdali változatokról beszélünk. Szerencsénktől függ, hogy gyengébb, vagy jobb vál-tozatot sikerül-e nyakoncsipni! Néha két jó változat között rejtőzik a legjobb, vagy a kettőből formálódik ki. Napjaink érdekes jelensége, hogy a híres – a nyomtatásban megjelent népdal-okat többé már senki sem meri variálni, mégcsak a helységnevet, vagy személynevet cse-rélni sem. Ilyen megmerevedett népdal például: *A csitári hegyek alatt, Gerencséri utca, A szántói híres utca. A horgosi csárda, Virágéknál ég a világ...* Ezeken megszűnt a népdali változatképzés kedves játékosága, mondhatni a változékony népdalból változhatatlan népies dallá merevedtek. A balatoni dalok maradjanak meg játékosan változékony és gazdagodni tudó dalokként.

CSORDÁS JÁNOS

„EZ ITT A LÁP VILÁGA”

Egy öreg halász emlékei a hajdani Kisbalatonról

Költészet, történelem és valóság... mintha mind együtt volna ezen a tájon. A maradék nyomokból csak a költészet képes már újraformálni a múltat, ami egykor történelem és valóság volt.

Miért mondjuk, hogy történelem? Egyszerű emberek éltek itt mindig, mióta világ a világ. Igaz, alig nyolc kilométerre ide a mai Zalavár volt fejedelmi központ is: itt székelt Privina, va-lamikor a 9. század fordulóján. De még korábban harcoltak itt rómaiak és hunok, gótok, gepi-dák és bessenyők... s aztán, sok század múltával törökök és magyarok, paraszt csapata élén jó vitéz Thury György is...

A történelem elvonult, a föld és a táj maradt, az idáig elnyúló „mocsár” vizét elzárták az északi, bakonyi szél erejétől kialakuló turzások, s kialakult a „külön világ”, az a hatalmas láptenger, amit a földrajz Kisbalaton néven jelez. Napjainkban Veszprém, Somogy és Zala megye periferiája.

Itt állunk most a lápvilág szélén, ott, ahol a Zala keskeny vízszalagja elköszön a dombok és hegyek öletől, s belép a Balaton-kapun, Hidvégnél. Velünk szemben – keletre, északkeletre – óriási síkság, csak kisebb szigetek, halmok domborodnak. Hajdan ezeket is a víz építette. Mögöttünk, nyugatnak, a Nap vörös küllői nekiütődnek már Pogányvár ormának, és a szabari hegyek gerincének. A jelen időt csak egy-egy elrobogó motorkerékpár és munkásbusz jelzi, és alattunk a vashíd, ami 1848 centenáriuma készült el. Ha lenézünk a hidv alatt a folyóra, még kivehető, egy-két régi facölöp csomkja: fahíd volt itt azelőtt. És „azelőtt”? ... Ki tudja már, hogy hány épült és pusztult el a töméntelen időben?

Társam, akivel együtt vizslatjuk a tájat, öregember már. Hetvenhatodik évét tapossa. De még ma is „jókötesű” ember. Haja ápolt, nagy bajusza ősz, de arcszíne még mindig piros. Hangja fiatalosan erős, a közel nyolc évtized sem tudta elkoptatni.

Eredeti tervünk az volt, hogy csónakkal járjuk be a tájat. Még mindig megvan a vállon is cipelheto lélekvesztője, ebbe szálltunk volna ketten, ha a gyakori esőzés, a Zala áradása útját nem állja tervünknek. A hajókázás egyelőre elmarad, s itt a híd korlátján mondja el, ami belülről felszakad, az első halászemlék, közel hetven évvel ezelőtről:

– Állt a ponty a tiszta vízben, én meg apám csónakjában. Az öregek – apám és társai – nádvarsák (vejcek) zsákmányát merték ki egy másik csónakba. Céloztam a szigonnyal. Megakadt a ponty hátában, engem meg a hal kirántott a csónakból. Az öregek gyorsan felém eveztek. En derékig álltam a vízben. Két kézzel tapadtam a nyélhez... De minek is mondjam ezt tovább?... Kimerítettük a pontyot. Boldog voltam. Ekkor már döntöttem: én is halász leszek... A hal, megmértük otthon, valamivel több volt, mint hat kiló... Akkor 1896-ot írtak... Hát nagyon régen volt ez...

Este otthon, a halász lakásán folytatjuk az emlékezést. Bent lakik a faluban, takaros téglaházban. A konyhában ülünk. Felesége – a második – és még két szomszédoló öregasszony van jelen.

– 1906-ig bérelte apám a Kisbalaton Balatonmagyaródhoz tartozó részét. A terület Széchenyi Manó soproni grófé volt. 120 aranyforint évi bérletet fizettek érte. Ezen fölül még heti két kiló halat kellett beszolgáltatni a gróf somogy-segesdi intézőjének. 1906-ban aztán megalakult a Balatoni Halászati RT, s az vette át a kisbalatoni halászatot. Nekünk aztán már csak a Zala és ártere maradt. Az RT gazdái persze mind nagybirtokosok voltak. Az ártéri bérletet már én kötöttem, apám átadta nekem és bátyámnak a felszerelését. A „szakmát” már rég kitanultunk mellette. Mi is öten béreltük, mint korábban apámék...

Sokféle halászszerszámmal dolgoztak. Ez volt ennek az öt családnak a kenyere, húsa és bora, pénze és ruhája, tüzelője. Ebből telett ki minden. Ezért az év minden szakára biztosítani kellett a rendszeres fogást, kivéve a tilalmi időket. Földjük kevés volt, csak kapásokat termeltek, egy-két holdon. Ezen az asszonyok dolgoztak. A férfiak a tilalmi időben és a téli szabad estén hálót kötöttek, javítottak. Volt több csónakjuk is, „kishajók”, ezeket is maguk készítették, foltózták.

– Milyen hálók voltak?

– A legbiztosabb állandó szerszámunk nem is a háló volt, hanem a nádvejc, mely gyékénnyel volt átfűzve. Egy-egy vejc „feje” 110 pár nádból készült, s volt neki 2 sukkos (egy sukk 33 cm) nyelve. Nádas, vízállásos területen 45–50 bokor vejcet is kiraktunk csónakról. Előzőleg azonban levágtuk a nádat. A nádvejc valóságos csapda volt a halnak, mert a nád között természetes környezetben mozgott. Bement a vejcbbe, de kijönni már nem tudott. Egy-egy ilyen bokorban sokszor negyven-ötven kiló hal is összegyűlt. Előnye volt az is, hogy a vejcek fölött a víz télen sem fagyott be, mert állandóan mozgott benne a sok hal. Ha jöttek a halfiserek (halkereskedők), mindig tudtunk nekik friss halat eladni. A vejcekből kis merőcsével mertük a csónakba a halat.

– És télen hogyan jutott a hal a vejcekbe?

– Egy-egy vejc közelében léket vágtunk, és buklókkal zavartuk a halat a vejcbokrok felé. Onnan aztán csak kimertük...

– Volt-e más formája is a téli halászatnak?

– Jég alatt csak sík vízen, ahol nincs nád és vizinövény, ott lehet halászni. A befagyott jégen nagy u alakban lékeket vágtunk, egymáshoz elég közel, aztán egy rúdra, melynek végén küpi volt (villaszerű vas, v betű alakú), hálót akasztottunk és azt toltuk léktől lékig. Jó zsákmány gyűlt össze így is. A Balatonon ma is így halásznak télen...

– Milyen hálót használtak?

– Többféle hálónk is volt. A turbok – sokan ismerik ezt – háromrétű háló, kenderfonalból. Szegedről szoktuk hozatni. A többit azonban magam kötöttem. A *vars*a, más néven dobóháló

vagy veter. Nagyfajta háló ez, 8–10 méter hosszú szárnya van, a végén van a „dobja”. Ennek a hálónak az alján ólomgolyó volt, ez húzta le, fent pedig gyékényből készült „póta” tartotta fenn a vizen, parafa helyett, mert az drága volt. Az *eresztőháló* szintén a nagyobbfajta hálók közé tartozik. Hosszúsága eléri a 25 métert. Ezt este szoktuk kitenni, s reggel kimerítettük. Ennek is gyékénypótája volt, az tartotta fenn a felső részét. Ennek az az érdekessége, hogy nagyjából egyforma nagyságú halakat fogott. Harminc vagy ötven milliméteres nyílása volt, s a pontyot a hátú uszonyánál fogva ejtette foglyul. A *dobóháló* vagy másként pöntőháló, mintegy 150 cm-es nagyságú, körkörös, az alján ólomgolyó van, az húzza le. Ezzel a folyókanyarban szoktunk halászni, nagy ívben dobtuk a mélyvízbe. Folyókanyarban mélyebb a víz, ilyen helyeken „áll” a hal. Halfutamat idején is van vele jó fogás, 50–60 kilót is kiemeltünk ilyenkor. Még harcsa is akadt a pöntőhálóba...

– Milyen halfajtákat ismert meg a hosszú halászcset során?

– A Kisbalatonban nagyon sokféle halfajta volt. Elmondom, ahogy mi neveztük, ismerjük: ponty, potyka, tőponty, harcsaponty, fogas (ebből 12 kg-osat is fogtam egyszer), csuka, compó, őn, keszeg, süllő, pirosszárnyú sikér, koncér, kele, kárász, harcsa, s volt amerikai sigér is, de az kiveszett. Aztán fogtam törpeharcsát is...

A Kisbalaton egyik szigetcskéjén építették fel a halásztanyát, nádból. Két helyiségből állt: egyik a hálósoba, benne az öt fekvőhely. Alul nád, sás-alom, széna, rajta pokróc. A külső helyiség volt az étkező, ebben egy hosszú kecskelábú asztal, mellette két padozat. Itt étkeztek, itt mulatoztak, és itt „tárgyaltak” a halfiserekkel. Volt egy 20 literes kőkorsójuk, azzal merítették a Zalából a vizet. Ezt a korsót földbe süllyesztve tartották. A szenny leülepedett, a víz színe iható volt, ámbar inkább csak főzésre használták, mert mindig volt a kunyhó mellett bor akószám, s 8–10 üveg pálinka is kéznél volt mindig.

– Hogyan étkeztek, hogyan tartották a kapcsolatot a családdal, a kinti világgal?

– Hetenként 2–2 emberünk jött be a faluba. Csónakon kihajóztunk a zimányi szigetre, onnan aztán begyalogoltunk a faluba. Kenyeret, fűszerfélét, hagymát, zsírt bentről hoztunk, a többi mi magunk teremtetjük meg. Nagyon sok halat fogyasztottunk, sülve és főve. Kedves halételünk a halpaprikás volt, de szerettük a „befojtott” halat is, és nyárson sütve is sokat fogyasztottunk.

– Hogyan készültek ezek a halételek?

– A befojtott halat úgy készítettük, hogy a besózott halat hagymás-paprikás zsírba tettük a három lábú lábosba, és lefedtük fafedővel. Alatta nem erős tüzet raktunk. A hal ebben a lében megpácolódott. A halpaprikához négyféle halat használtunk: compót, csukát harcsát és pontyot. Előzőleg azonban megfőztem mintegy 5 kilónyi aprólékhalat (sigért, koncért, pirosszárnyút), ezt azután eldobtuk, de a kifőtt hal levébe beletettük a halpaprikásnak valót. Ez a 12 literes bográcsban készült el. Ha reggel főztük, estére már halkocsonya lett belőle, késsel lehetett metszeni. De nyáron is sütöttünk halat. Főként húzóhalászatkor vittük magunkkal a süthalat. Ha elfogyott s még nem térhettünk vissza a kunyhóhoz, akkor a tölgyfacsónakban nádból tüzet raktunk, s nyárson a láng fölött készült el a kibelezett hal. Nagyszerű étel volt ez is. Bor vagy pálinka mindig volt a csónak orrában... ezt ittuk rá. A halon kívül ettük még a vadmadarak tojásait is. Egyszer úgy összegyűlt a vadtojás, hogy kétezer darab volt belőle. Vadruca, vadliba, szárcsa tojásait ettük. A gémtőjást azonban nem fogyasztottuk. Nem jó az...

– Voltak naptári ünnepnapok, meg aztán egy-egy jó fogás után is volt ok az ünnepre. Hogyan ünnepeltek?

A kérdésre elmosolyodik, huncut fény csillan meg a szemében. A konyha sarkában ülő asszonyok rülét is megütötte a kérdés, most ránk figyelnek. A választ lesik.

– Ünnepeken mindig mulattunk, de általában minden harmadik napon. Mint mondtam, mindig volt borunk és pálinkánk. Nagyon sok nótát tudtunk, de már sokat elfelejtettem. De azért néhányra emlékszem még.

Éneklésbe kezd:

*Estét harangoznak a toronyba
Gyere babám ülj a csónakomba
Víz elejbe csendesen csolnakázunk
Összebújunk szorosan hogy meg ne fázzunk – –*

*Limba, limba, limba csak előre
Jól vigyázok én az evezőmre
Csolnakomat csókolgatja ezer hullám
Tanulj tőle csókolózni edes rózsám – –*

– Volt-e hangszerük, s ha táncra perdültek volna, volt-e kivel?

– Vót bizony! Citeráztunk magunknak, de néha, nem is kevésszer „zenészt” is hoztunk, igaz, nem cigányzenészt, hanem pásztort, furulyást. Itt a Kisbalatonban van az Almás-sziget,

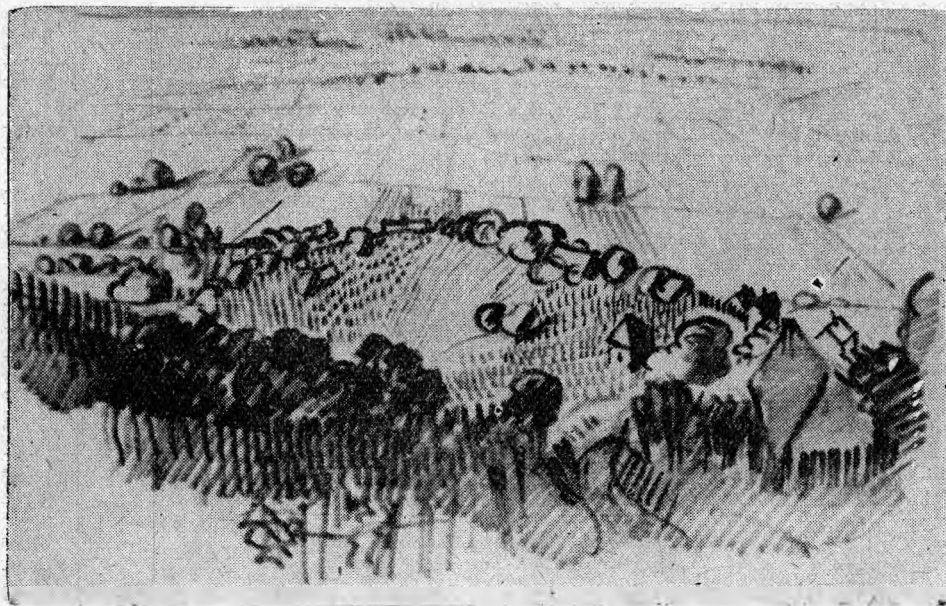
ott tanyáztak az uradalom pásztorai. Akadt bárányhús, meg borjúhús is, cscrebe halért, pálinkáért. Csónakkal mentünk el értük, este, reggel meg visszavittük őket. Ilyenkor aztán ugyancsak hangzott a berek. De szép volt! Sokszor holdvilágnál szólt a nóta, hűsebb őszi estéken meg száraz nádból, gallyakból tüzet raktunk, akörül folyt a nóta. Egy megint eszembe jutott:

*Verd meg isten a mogyorófa bokrokat
Mért termette az egyenes botokat
Olyat vág a bakagyerek combjára
A kék nadrág kivirágzik utána - -*

*Verd meg isten a gőzkocsi kerekét
Mért hordja el a legények elejét
Marad itthon kettő-három nyomorult
Rátok lányok még az ég is beborult - -*

- Hát bizony vót fehérszemélyünk is. Őket is csónakkal hoztuk be a tanyára, néha egy-két napig is kinn maradtak velünk. Az Imándi-sziget (zimányinak is mondja) volt a kikötő, onnan „hajóztuk be” őket. De erről majd négyszemközt, egyszer többet is mesélek...

Egy darabka elmerülő életet próbáltam megmenteni az öreg kisbalatoni halász, teljes nevén Dávid György bátyám élményeiből. A legutolsó egyszerű halásztársaságnak, melyet legelőször 1906-ban a Balatoni Halászati Rt szorított ki a Kisbalatonból a Zalára és árterületére, már csak két tagja él; ő és 86 esztendőös bátyja, akivel rossz hallása miatt már nem tudunk beszélgetni. Gyuri bácsi több mint fél évszázadot töltött a víz- és nádrengetegben. Halász család volt egész napjainkig visszamenően, tehát majd másfél századon át. Messzi ősöktől vették át a szerszámokat, az ősök még távolabbi ősöktől. Ki tudná ma már megmondani, hány évszázad üzenete van a még ma is meglevő halászszerszámokban, s az általa is megélt halászéletben. Csak a katonáskodás és a háborúk tudták kirántani őket onnan, s aztán, ha visszatérhettek, újra kezükbe vették a hálót, a csónakot és az evezőket.

REDŐ FERENC: Szőlők a kráterben (filctoll)

A KORSZERŐ MŰVÉSZET KÉRDÉSEIRŐL*

Egy nem szaktudományos jellegű irodalmi és művészeti folyóiratban lezajlott általános esztétikai vita értéke aligha mérhető csupán tudományos eredményei alapján. Szerényebb igénye mellett szól az esztétika számos, igen fontos kérdésének jelenlegi tisztázatlansága, s a marxista esztétikán belül folyó lezáratlan viták sokasága is. Ez a tény azonban semmivel sem csökkenti, sőt inkább növeli a vita résztvevőinek felelősségét. A tisztázatlan kérdések nem adhatnak alapot a marxista esztétika továbbfejlesztését szolgáló belső viták, és a marxista meg a polgári esztétika közötti küzdelem frontjainak összekeverésére. S ennek a disztinkciónak a szükségességét a lap szélesebb társadalmi nyilvánosságot biztosító jellege csak fokozza.

A Jelenkor vitája témájának általános megfogalmazása miatt is tágabb érvényű a szaktudományénál. A korszerű művészet, a jövő művészetének kérdése nemcsak esztétikai kérdés, hanem igen fontos világnézeti probléma, amely szorosan összefügg az egész társadalom fejlődési útjának, jövőjének megítélésével. Ezért a vita nemcsak a lapban párhuzamosan folyó zenei, nemcsak a más folyóiratainkban és világszerte zajló realizmus vitához, hanem az általánosabb „kettős műveltség”, sőt az újabban felszínre került „modern ipari társadalom” problémaköréhez is kapcsolódik.

Ezt az eszmecserét sem lehet „lezárni”, mint ahogy a zenei vitát sem lehetett. Reménytelen vállalkozás is volna egyetlen pontot tenni oda, ahova három kívánczónék. De talán nincs is szükség lezárásra, hiszen a vita inkább vallomásszerűen egyéni probléma feltáró és rendszerező igényű volt, és legnagyobb „haszna” az, hogy alkotó művészek, tudósok, teoretikusok és irodalomszervezők megszólaltatásával képet adott a művészettel kapcsolatban álló legkülönbözőbb rétegek jelenlegi esztétikai „alapállásáról”, művészetfelfogásáról, s nem egyszer bepillantást engedett alkotási problémáikba is. Felért ez a kis szümpozion egy szerényebb közvélemény kutatással, vagy ha úgy tetszik, művészeti szociográfiával. Beleértve az ezzel feltételezett spontaneitásba természetesen a szerkesztőség koncepciójával összefüggő tudatos kiválasztást is.

A vita valóban spontán módon indult, s címét is csak „menet közben” kapta. Helyét is nehezen találta meg a rovatok között, az egyes cikkek néhány lapon keresztül a Jegyzetben jelentek meg, s csak a későbbiekben kerültek a Vita-rovatba. A tulajdonképpeni vita-jelleg is lassan alakult ki; kezdetben inkább lazán, „egymás mellett” futottak a gondolatok, másról beszéltek vagy ismételtek vitatkozás helyett, s az eszmecserének ez az „udvarias”, inkább csak tapogatózó, óvatosan, közvetve védekező-támadó jellege sokáig megmaradt. Ez megnehezíti az állásfoglalások értelmezését és rendszerezését, s lehetetlenné teszi az időrend következetes figyelembe vételét. A kényszeredetten kialakult és végső megfogalmazásában is általános téma pedig arra kényszerít, hogy egyetlen központi mag helyett több kisebb csomópontot keressünk, amelyeknek egymáshoz való kapcsolatából a vita fejlődésére, tendenciájára is következtetni lehet.

Az első csomópontot Tornai József Az emberformájú valóság-ja s a hozzá kapcsolódó Horgas Béla és Sarbak Géza írása alkotja, s ide tartozik Mihalik Zoltán sokkal később közölt tanulmányának egy része is.

Tornai írása költői vallomásnak indul, a műhelyből eszmél az alkotás és a való-

* A szerkesztőség e cikk közlésével lezártak tekinti a vitát.

ság viszonyának, a művészi szépnek, a tudományos és művészi megismerés különbségének problémáira. Ez a hely nem alkalmas arra, hogy művészet szemléletének és költői gyakorlatának összefüggéseit elemezzük, pedig igen tanulságos lenne. Engedjék meg, hogy csupán a gondolati összevetés végeredményét jelezzük: az elvek és a gyakorlat pontosan fedi egymást. A vita összefüggései szempontjából két esztétikai probléma kíván kiemelést. Az egyik a szép fogalma, a másik pedig a tudományos és művészi megismerés specifikumainak felvázolása. A szép, Tornai gondolatmenete szerint, mint a művészség hordozója, az objektív és szubjektív egysége. Objektív a formája, ez az objektív valóság, szubjektív pedig a tartalma, melyet az ember ad azzal, hogy az egyébként tartalmatlan valóságban felismeri a szép formai egyenértékét.

Tornai szépség-fogalmának szubjektivista veszélyeire Mihalik Zoltán hívta fel a figyelmet. Érvelésével teljesen egyet lehet érteni, s csak csodálkozhatunk túlzott tapintatosságán, hogy ugyanennél a kérdésnél nem reagált Sarbak Géza véleményére, aki – amellet, hogy más kérdésekben jól igazítja helyre Tornait, – ezen a ponton mintha jobbról támadná, amikor Tornai szépség-fogalmát az irracionális felé tágitja. Így ír: „... ha Tornai meghatározását fogadjuk el, akkor túlságosan nagy követelményeket állítunk a megismerés elé, és mellőzzük a szépség élmény jellegét, amely a tetszés irracionális élményében jön létre.”

A kiigazítás annál kevésbé indokolt, mert az irracionális felé való eltolódás Tornainál is bekövetkezik, csak tovább kell olvasni tanulmányát. A szép fenti kettősségének felvázolása után ugyanis azzal folytatódik a gondolatmenet, hogy a szép tartalmának és formájának kapcsolatát az értelemmel nehéz felismerni, ebben inkább ösztönös, lappangó ismereteink segítenek, amelyeket ősi tapasztalatok nem tudatosult benyomásaként fog fel, s mint „formás absztrakciókat” szembeállítja a gondolattal, amely „formátlan absztrakció”. Sőt a művészet szempontjából az előbbi a fontosabb, a gondolatot előbb át kell alakítani. Ekkor veti fel a tudományos és művészi megismerés közti különbség kérdését, élesen szembeállítva a kettőt. A tudomány szerinte a világ megismert véges tartománya, amely elsősorban a megélhetést szolgálja, a művészet ezzel szemben mindig a végtelen egységét látja, s erre az irracionális érzékelés teszi képessé. A végeredmény az, hogy mivel a valóság lényege végtelen, ennek a megismerésére és kifejezésére leginkább a művészet alkalmas, hiszen egyesíti magában a tudományos és tapasztalati megismerés eredményeit.

A költő szubjektív indítékait tekintve tisztelettel kell meghajolnunk mélyen átértett hivatástudata, a soha-meg-nem-elégedő, mindig újra törő művészi szenvedélyessége előtt, amely mindvégig áthatja írását. Úgy érezzük azonban, hogy eltúlozza, túlbecsüli a művészet szerepét a tudományával szemben, s ezt szubjektivista, irracionalista meggondolásokkal tudja csak alátámasztani. Érvelése nem meggyőző. A művészet mint megismerés nem foglalja magában a tudományt, s nem állhat fölöttéppen az irracionális ürügyén. Ha a világ megismerésének folyamatát nem metafizikusan, hanem dialektikusan szemléljük, akkor nem állítható szembe olyan mereven racionális és irracionális, s a művészet feladatát sem abban kell megjelölnünk, hogy a tudományon túlnőve teremtsen meg azt, ami Tornai szerint nincs: ember és világ viszonyát, egymásra hatását. Hitünk szerint „az emberformájú valóság” létezik; pontosabban formálódik, mióta ember él a földön – de éppen az ember munkájának, tudományának és művészetének közös erőfeszítéseivel.

Jó lenne, ha mélyebbre áshatnánk: milyen világnézet vagy világérzés lehet e nézetek hátterében? Horgas Béla, aki a költészetéről igen hasznos, szép, megszívlelendő gondolatokat vet fel Tornainak, s akit éppúgy áthat a művészet jövőjéért érzett felelősség – a racionális és irracionális kérdésében még tovább élezi a kettő ellentétét, s ezt korunk alapvető jellemzőjének tartja. „A racionális és irracionális világ egyre jobban távolodik, de közeledik is, megteremtve a dialektika dialektikáját. Az ember ott áll a keresztút közepén, iszonyú nyomással szíven és koponyáján” – írja. A művészet feladata a kettő közötti ellensúlyozás életveszélyes feladata, amely folyamat. „A folyamatot olyannak képzeljük el, mint egy közepén megtámasztott rúd játékát,

melynek egyik végén az ésszel mérhető racionális, s a másikon a csak ésszel érthetetlen irracionális foglal helyet; az ember pedig örökös küzdelemben toporzékol egy meghatározatlan nagyságú intervallumon belül, mert számára az ideális állapotot, ha közepén, a megtámasztás közelében sikerül elhelyezkednie, és ilyen módon képzelete segítségével az irracionálist megkaparintani a racionálisban."

Kissé bővebben kellett idéznünk, hogy a gondolatok mellett a hangnemmel és a stílussal is szemléltethessük a racionális és irracionális feszültsége mögötti életérzést, amely alól csak a művészet oldozhat fel. Önkéntelenül is Thomas Buddenbrook jut az ember eszébe, amint a lugasban Schopenhauert olvas.

A vita második csomópontja s egyben gerince Tüskés Tibor: A korszerű művészet felé c. tanulmánya és a közvetlen vagy közvetve hozzá kapcsolódó hét hozzászólás. A tanulmány alapos felkészültséggel, szinte minden lényeges kérdés rendszerezett felvetésével, átgondoltságával igen jó vitaindítónak bizonyult. Szerényen, de igen céltudatosan – többnyire az esztétikai alapkérdéseknek és fogalmaknak a lehetőségig pontos tisztázására törekedett, de ennél sokkal többet is nyújtott: határozott és nagyon is helyeselhető állásfoglalást a művészi elkötelezettség és a szocialista realizmus mellett, elhatárolva gyakorlati elképzelését mind a formalizmus, mind a sematizmus szélsőségetől. Ilyen értelemben minősülhet megnyilatkozása jelentős szerkesztői vallomásnak is.

A tanulmánynak éppen a gyakorlati irodalmi élethez kapcsolódó iránymutatása az erőssége. De új érték a történelmi szemlélet érvényesítése is, amely különben pedig az egész vita egyik gyengéje. Persze a történelmi koncepció maga nem lép fel a teljes újszerűség igényével, ezért akadnak benne elnagyolt részek és ellentmondások is. A stílusirányzatok kérdését például Klaniczay Tibor és mások tanulmányai alapján ma már differenciáltabban látjuk. A művészeti irányok egymásutániségében a dialektikus fejlődés jegyeit sem a szív és az agy két pólusa közötti hullámmozgásban keressük. Ezen alapul Schlegel és Hegel formulája a klasszika és romantika örök harcáról, s ez utóbbi volt a forrása az „örök realizmus” koncepciónak is. Ebből ma már ellentmondásmentesen nem vezethetők le a szocialista realizmus kritériumai, s ezen a ponton Tüskés is felhasználja az újabb eredményeket. Mindezek azonban nem jellegadóak a tanulmányban, a későbbi hozzászólások sem reagáltak rájuk.

A viták inkább az általánosabb elméleti megalapozáshoz kapcsolódtak, s ennek első kérdése ismét a tudomány és művészet viszonya. Ezzel indul a tanulmány, a lényegét tekintve szorosan kapcsolódva Tornai cikkéhez. Tüskés szerint a művészet és tudomány közötti egyik alapvető különbség az, hogy: „A tudomány eredményei folytonosan változnak, egyesek elévülnek, mások születnek, a művészet értékei maradandóak.” Indoklásul az ismert Marx idézetet is felhasználja, de ez nem alkalmas tételének bizonyítására. Koczogh Ákos, Imre Farkas és Ponori Thewrewk Aurél egyaránt alaposan és meggyőzően bizonyítja éppen erre a problémára koncentrált tanulmányában, hogy a tudomány eredményei nem cáfolják egymást, a természettudományokban is a folytonosság, az egymásra épülés a lényeges, továbbá, hogy a tudomány és a művészet összefüggése, kölcsönhatása milyen sokrétű és mély gyökerű. Igen hasznosak ezek a tanulmányok, mert – bár közvetlenül egyáltalán nem vagy csak alig vitatkoznak – részletesen felvázolnak egy bizonyos esztétikai kérdést, s ezzel támogatást szolgálnak a további kutatásoknak.

Tüskés megfogalmazása önmagában nem ingerelne külön vitára, ha nem éppúgy a művészetnek a tudomány fölé helyezését sugallná, mint Tornai, s ha nem kapcsolódnék a lapban az elmúlt év során felbukkant több hasonló nézethez. Aggasztó azonban, hogy például Rajnai László Kodolányi kritikájában – két hónappal előbb – már ezt olvashattuk: „Amit ő elmond, az – függetlenül a szaktudományok fejlődésétől – örökre érvényes. A tudomány eredményei vitathatók. Az igazi művésszel azonban senki sem vitatkozik, mint ahogy nem vitatkozhatunk a természettel sem.” (Jelenkor, 1963. 4. 375.) De Takáts Gyulának a 6. számtól közölt Hét levél a költészetről című írásából is hasonló gondolatmenet elemezhető ki. A gondolatoknak ez a

már-már közös rendszert alkotó azonos felbukkanása emeli jelentőssé a saját összefüggéseiben kevesebb funkciót hordozó megállapításokat.

A tanulmány második kiinduló tétele szerint a művészi és a tudományos valósgáttükrözés legfontosabb különbsége az, hogy a művészetben a szubjektumnak, az alkotó egyéniségnek sokkal nagyobb szerepe van. Ez sem lenne helytelen kiindulás, ha a bizonyítás során nem vezetne megint csak a művészet és tudomány éles szembeállításához s ahhoz a konklúzióhoz, hogy a tudomány egyre inkább lehetővé teszi az ember kiküszöbölését, a művészi alkotás létrejötténél azonban az alkotó ember, a szubjektum nem küszöbölhető ki. A félresiklás egyik oka alighanem a tudomány és technika fogalmának pontatlan használata. A tudományos eszközök tökéletesítése, az elektronikus számítógépek alkalmazása, a fokozódó automatizálás valóban megkönnyíti az ember munkáját, sőt hatalmas emberi, fizikai és szellemi energiákat is helyettesíthet, de egyáltalán nem csökkenti, s még kevésbé kiküszöbölheti ki az alkotó ember szerepét, létrehozásakor sem, de működésének folyamatában sem. Ellenkezőleg: a technikának ezek az eredményei feltételezik és egyre növekvő igényekkel követelik meg az alkotó tudomány továbbfejlődését, s a működtetésükbe, ellenőrzésükbe bekapcsolódó (szám szerint valóban kevesebb) emebertől is magasabb fokú tudományos felkészültséget igényelnek.

Csak egy lépést kell tennünk a tanulmány gondolatmenetében, s ott tartunk, hogy az egyre inkább ahumánussá váló tudománnyal szemben áll az örök humánus művészet. S ha tudomány és technika pontatlan használatát figyelembe vesszük, a tétel első fele ismerősnek tűnik: az „elidegenedés” problémájával találjuk szemben magunkat. E kérdés körül ma újra viták folynak, s ezek még lezáratlanok. Bizonyos azonban, hogy ha a művészet jövőjének szempontjából használjuk a fogalmat, akkor az elidegenedés csak úgy illeszthető a tételbe, mint a két világrendszer közös problémája, fejlődési tendenciája, amellyel szembeállítható a művészet, mint az elidegenedés ellensúlyozója. Kimondatlanul is errefelé ível s ebben nyer mélyebb értelmet Tornai és Horgas koncepciója, ezt támasztja alá Tüskés a fentiek mellett akkor is, amikor a jelenlegi világrendszerek művészetének fokozódó kölcsönhatását és kiegyenlítődését érinti. Lényegében ugyanezeket a kérdéseket veti fel azonban bizonyos módosítással Bencze János tanulmánya is.

Írása erősen polemizáló, de nem a vitaindítóval, hanem Pátzay Pállal hadakozik. A kissé ingerült, szenvedélyes hang nem nála jelenik meg először a vita során, hanem már Lantos Ferencnél, s követője is akad később Major Mátéban. Már-már személyeskedő, helyenként egyenesen sértő hangneme azonban az egész vitában egyedülálló. Ezzel nem Pátzay Pál nézeteit védjük, hanem a vita tisztaságát. Pátzay Pál túlzásaival lehetne vitatkozni, ha ez lenne a feladatunk, és mások ezt már meg nem tették volna, de nem olyan hangnemben, s ami a fontosabb, nem arról a platformról, mint Bencze László.

Már bevezetéséből árad az ingerültség az ideológusokkal és teoretikusokkal szemben, akiknek a képzőművészekre irányuló hüvös fölényt kívánja, „de azt istenigazában” elutasítani. A későbbiekből kiderül, hogy a „másik világ” szellemi életének „túl könnyelmű és túl felületes” megítélése, amely a különböző absztrakt képzőművészeti irányzatok elutasításában jut kifejezésre – még jobban ingerli. Nyilvánvalóan a dogmatikus leszűkítés ellen akar harcolni, s ez helyes is lenne. De milyen alapról kiindulva teszi ezt?

A korszerű művészet legfontosabb jellemzőjének az elkötelezettséget tartja. Ennek tartalma azonban nagyon általános, nem „korlátozódik” egyik világrendszerre sem, hanem az Emberiség, a Század iránti elkötelezettséget jelent. A művészi felelősség is az egész emberiség hamleti „lenni vagy nem lenni” problémájának analógiájaként, mint a totális pusztulással szembenálló totális felelősség kerül megfogalmazásra. A totális elidegenedés helyébe tehát itt a totális pusztulás lép, de a formula lényege alig változik. Hozzánánk emellett más formula-analógiákat is. Stephen Spender például – amint Szili József ismertetésében olvashatjuk (Kritika 1964/5. 48.) – egyetemes érvényű ellentétet lát az „emberi értékek” és az egységesnek felfogott „mo-

dern ipari társadalom" között, s a művészet hivatását abban jelöli meg, hogy szorosan az emberiség örök értékrendjéhez kapcsolódva szembeszálljon a világ dehumanizáló erőivel.

A vitaindítóhoz kapcsolódva Bencze is az emberiségnek „az ideológiai ellentétek dacára" közös gondját hangsúlyozza, s e közös gond megoldására a művészetet tartja alkalmasnak. A művészet szétválasztása az ideológiától szintén összefügg a művészet általános túlbecsülésével. Pedig a két világrendszer életének, művészetének tényleges kölcsönhatása véleményünk szerint csak akkor értékelhető helyesen, ha nem az ideológiai ellentét megkerülésével, hanem ennek figyelembevételével, éppen rajta keresztül szemléljük. Az emberiségnek valóban létezik közös érdeke, a korszerű művészetnek is van általános emberi hivatása, ez azonban nem a két rendszer jellegzetességeinek valamiféle összehangolása útján realizálódik, hanem az egyik, a haladó uralomra jutásával. Az emberiség, a humánus melletti elkötelezettség hitünk szerint csak a kommunizmus ügye melletti elkötelezettségen keresztül érvényesülhet, mert ez képviseli az emberiség összérdekeit.

Bencze László az általa felvázolt igen általános alapról nem tud meggyőzően harcolni a dogmatikus felfogás ellen. Ma már kevesen tagadják, hogy az újabb képzőművészeti irányzatok, s az avantgardista jelenségek is haladó indítékúak lehetnek, s nem egy formai vívmányuk szocialista realista alkotásban is felhasználható. Túlzás azonban a dekadens irányzatok létének teljes tagadása vagy leszűkítése néhány „extrém neoizmus"-ra. Aradi Nóra újabban megjelent könyvére utalok csak, amely bőséges elméleti anyagot és elégséges gyakorlati példát sorakutat fel az absztrakt képzőművészet köréből. Bencze szenvedélyesen sürgeti a nyugati képzőművészeti alkotások szélesebbkörű hazai megismertetését, mert úgy gondolja, ennek hiányában mítikus képzetek alakulnak ki a „tiltott gyümölcs" ízéről, „vagy prófétikus hevülettel öklörázások történnek, amely öklörázások veszedelmesen emlékeztetnek az Ady-korabeli hivatatos irodalompolitikai majd a Horthy-rezsim „átkos nyugat" vezércikkszólamaira."

Hasonlata még a Pátzay Pál iránti elfogultságot figyelembe véve is túl merész és igazságtalan, de a folytatás sem megnyugtató, mert a „veszedelmes kismemesi öntetszelgés"-nek bélyegzett állásponttal szemben csak az ellentétes veszélyes végletet tudja felmutatni.

Ugyancsak az alkotó képzőművészet oldaláról kapcsolódott a vitába Lantos Ferenc. Tanulmánya eddigi legátfogóbb kísérlete művészi gyakorlatának a marxizmus szempontjából történő megvilágítására. A szívesen kísérletező festőművész megnyilatkozásában is ingerültség érződik a képzőművészet „külső" megítélésével szemben, de az ingerültség jogosságának vitatása helyett itt is inkább esztétikai elveit kell figyelembe venni.

Rendszerező igényű és sok termékeny gondolatot felvető írásának legfőbb célja az absztrakt irányba történő kísérletezés jogosságának igazolása, mintegy „legalizálása" a szocialista realizmus számára. Vizsgálódása ezért főként a művészet és valóság viszonyára és a visszatükrözés folyamára koncentrálódik. A művészet tárgyára és forrására vonatkozó nézeteinek elemzését Pintér Zoltán tanulmánya részletesen elvégezte, meggyőzően bizonyítva szubjektív torzulásait. Pintér ellenvetéseinek helyességét igazolja, ha Lantosnak a gyakorlatról vallott felfogását vesszük szemügyre. Helyesen állapítja meg, hogy „a gyakorlat az a kritérium, mely megszabja az objektív és a szubjektív viszony helyességét". Ezután azonban így folytatja: „de a művész szempontjából mit jelent a gyakorlat? Milyen *gyakorlati haszna* van egy képnek, egy zeneműnek?" A félresiklást világosan mutatja e három mondat is. A gyakorlat nem azonosítható a gyakorlati haszonnal, mert ez valóban nem alkalmas kritériuma annak, hol húzzuk meg a határt az objektív világ szubjektív visszatükrözésekor. A festészet gyakorlati kritériumának lényegére Szigeti József világít rá, Major Máté írását elemző tanulmányában (Új Írás, 1962/2., 211.) „Vizuális valóságészlelésünk a tárgyi világhoz kötött, mindennapi gyakorlatunkban, tevékenységünkben. Az emberekhez, helyzetekhez, az ember társadalmi életét közvetítő egész tárgyi-termé-

szeti világhoz való tevékeny viszonyunk során telítődik meg a róluk alkotott optikai kép érzelmi és szellemi tartalmakkal... A vizuális művészetek sajátos társadalmi rendeltetése éppen az, hogy ezt a mindennapi életben létrejött tartalmas, jelentéssel teli látást bontakoztassák ki, emeljék a benn rejlő lehetőséget egyoldalú kiképzése révén a tökély magas fokára... Ebben a törekvésében használja fel a képzőművészet az értelmes absztrakció Marx által emlegetett eszközt, azt, hogy lényeges társadalmi viszonyok megjelenítésére a természeti tárgyiasság bizonyos elemeit elhagyja, más elemeit kidomborítja, egészében a természeti tárgyiasság megőrzésével."

Sem Bencze Lászlónak, sem Lantos Ferencnek nem sikerült az absztrakt jogosultságát meggyőzően bizonyítani a vitában. Hasonló ponton kelt hiányérzetet Mihalik Zoltán tanulmánya is, amely a tartalom és forma kapcsolatát elemezve a Jelenkorban régebben megjelent Marschall-Teller cikk koncepcióját próbálja továbbfejleszteni. A realizmus kérdésében élesen elválasztja egymástól a realizmust, mint stílusirányt és a szocialista realizmust, melyet Ernst Fischerhez csatlakozva művészi magatartásnak tart. Ezzel a korszerűséget tartalma kérdésként ragadta meg, tartalom- és forma-felfogásával azonban nem tudta megoldani azt, ami Ernst Fischernél is hiányérzetet kelt: a dekadens elhatárolását a realizmuson belül.

Major Máté tanulmányával indult a vita harmadik szakasza, kissé indokolatlanul elszakadva az előzményektől. A szerkesztői vitaindító, érzésünk szerint „direkt” hozzászólást érdemelt volna, de ez már inkább vita-etikai kérdés. A lényegét illetően Szigeti József Új Írásbeli tanulmánya, továbbá Benkő László és Vámos Ferenc írása után csak a tanulságok összegezése maradhat hátra.

Úgy látszik, a realizmus problémájának tisztázatlansága, s a marxista esztétika többi nyitott kérdése jelenleg leginkább a képzőművészetekben okoz zavart. A hagyományokhoz való viszony, az avantgardista irányzatok értékelése, az absztrakt fogalma, az egyes képzőművészeti ágak kapcsolódásának bonyolultsága rendkívüli nehézségeket okoz a művészet jövőjének felvázolásában. A képzőművészeteknek a nyelvhez kötött irodalomhoz viszonyítva nagyobb nemzetközisége, amely eleve fokozza a nemzetközi kölcsönhatásokat, csak növeli a problémákat. A vitában résztvevő képzőművészek ingerült, szenvedélyes hangja is aligha csupán vérmérsékleti kérdés. A képzőművészeti kultúráltságnak közoktatásunk rendszerével összefüggő viszonylagos elmaradottsága, ennek következményei, s néhány művészet-politikai eredetű sérelem is meghúzódhat az indítékok között.

Az egész vita sürgetően veti föl a művészettörténeti szintézis megalkotásának szükségességét. A normatív szemlélet oldódása általános jelenség, nem lépett azonban még helyébe az a jövőbe tekintő történetiség, amely feltétele a helyes szintézisnek. Klaniczay Tibornak az irodalomtudomány szempontjából megfogalmazott gondolatai hasznosan általánosíthatók az általános művészetszemléletben is: „Ha nem a múltban keresünk eszményeket, hanem azok körvonalait a jövőben tudjuk meglátni, akkor leszünk majd képesek az irodalom valóban új, korszerű jelenségeit megkülönböztetni az ideiglenes divat-októl, a korunk valóságának hiteles kifejezését, tükrözését szolgáló merész, új formákat, eszközöket pedig az öncélú és terméketlen formalizmustól”. (Marxizmus és irodalomtudomány. 30.) A korszerű művészet vitája ennek a szemléletnek egyengette az utat, ellentmondásaival együtt – hasznosan.

SZEDERKÉNYI ERVIN

SZENTIVÁNYI LAJOS ÉS A BALATON

A tájképfestészet *nem* egyik részlete Szentiványi festészetének. Nem külön műfaj, hanem az *embernek* a természettel fennálló kapcsolatáról szóló vallomása, még ha alakok alig vagy egyáltalán nem is jutnak szóhoz a képen. A természet kimeríthetetlen bányája tudományos, művészeti és általános napi érdeklődésének. A dévai erdőkoszorúza hegyi környezetben zajlottak gyermeksége évei, itt szövődött elválaszthatatlan kapcsolata a természettel, s azóta is szerves tartozékának tekinti magát. Innen önkéntelen felolvadása a természetben akár a Balatonnál, vagy a tengernél, akár folyók partján, vagy hegyekben-völgyekben, kertekben, szőlőkben teritse is ki maga elé vázlattömbjét.

A természet átélés közben nagyon egyszerű valami – mondja Szentiványi, – de boncolás közben megfoghatatlanul bonyolulttá, sokszerűsége meglepővé válik és jellegzetességei végnélküli láncolatba sorakoznak. Szentiványi bármilyen természeti jelenséget észlel, azt színekben fogja fel s mivel a benne élő színek s a színek varációja úgyszólván végtelen, kivetülő kolorizmusának sincs határa. Számára a természet mint színélmény jelentkezik s mivel nála a színek rendteremtő és formaképző elemek, képei mindig a valóság határozott darabját adják.

Mivel a valóságot a maga egészében s nem egy nézőpontból éli át, ezért látja szakadatlan változásban, ezért nem ismétlődik nála unalomig ugyanaz a motívum, ugyanaz a részlet. A valóság képei nem a természet kivágott szeletei, a fotográfiához hasonlóan, hanem bennük a látási képzetekbe sűrített sokszínű élet jelentkezik, amikor is az egész és a rész szorosan összefügg, egyik utal a másikra.

Ahogy Szentiványi látja, érzékeli a természetet, ahogy számára személyes élménnyé válik, tehát bizonyos egyéni rendezésnek és szelekciónak megfelelően, az elsősorban reá, Szentiványira jellemző. Nincs szó valami ellenőrizhetetlen önkényről, ellenben művészte arra a soha eléggé nem hangsúlyozható elemi követelményre figyelmezteti a nézőt, hogy ne tárgyi, táji stb. másolatot, hanem festői és művészi élményt várjon el a képtől.

A természet Szentiványi tájképfestészetének alapvető meghatározója, ugyanakkor festészete, művészte kiszámíthatatlan kincsesháza. A természet szín-, fény- és formavilága éppen olyan gazdag tapasztalati forrás, mint maga az élet, de egyetlen kifejezésre vonatkoztatva még nem mutat szelektív rendet. Az évmilliók során kialakult formák, esetlegességek között szelektív tényező a művész a maga személyes jelenlétével, aki a tapasztalások beláthatatlan mutációi közül válogatja ki az egy *kifejezésre* alkalmas és kívánatos rendet és az ezt létrehozó tényezőket, felismerve összefüggéseiket. Ilyen a tudomány világa, és Szentiványi értelmezésében ilyen a művészet világa is.

Még a főiskolán történt: Szentiványi Rudnay Gyulát kiváló mesternek és művésznak tartotta s ő, a Benkhard tanítvány szívesen hallgatta Rudnay korrektúráit, az azokon elhangzott zamatos ízű előadásokat, megjegyzéseket az életről és a festészetéről. Rudnay rendkívül szuggesztív egyénisége miatt osztályán mindenki úgy festett, mint maga a mester, csak annak rendkívüli festői és szinkultúrája nélkül. Rudnay, mikor már többször látta Szentiványit, megkérdezte tőle, hogy miért nem megy át, ha annyira érdeklik őt a korrektúrái, mire Szentiványi kereken megmondta: „Mert nem akarok Rudnay tojás lenni.” – „Jól van fiam – hangzott a mester bölcs válasza – az a legnagyobb dolog, ha valaki meg tud állni a saját lábán. Én is így tettem annak idején.” – S Szentiványi megállt a saját lábán.

Így aztán érthető, ha szándékosan elkerülte Zebegényt és Badacsonyt, mint mindent és mindenkit, akinek szívó hatását észrevette. Úgy érezte, hogy a két nagy művészegénység, az általa nagyon becsült és szeretett két mester: Zebegényben Szőnyi István, Badacsonyan pedig Egry József lényegében mindent felperzselt előtte. „Nem festhettem volna úgy, hogy valamiképpen hatásuk alá ne kerüljek” – szokta mondani s inkább elkerülte még a környéküket is.

Nem a mi elfogultságunk mondatja velünk, maga vallotta, hogy az erdélyi szülőföld után minden táj között legjobban szerette a Dunántúlt. Ezenkívül bárhol járt is, mindenekfölött a vizeket: a folyókat, a tengert, a Balatont. Lehetett akármilyen kicsiny az a patak, ha víz volt, valahogyan úgy érezte, révbé érkezett és megnyugodott. Ha olyan helyre vetette a sorsa, ahol nem talált folyót, vagy tavat, számára is meglepőnek ható és megmagyarázhatatlan nyugtalanság lett úrrá rajta.

A víz évszakonként és napszakonként váltja „bőrét”, megfelelően az időjárásnak, a világításnak. Ebből adódnak azok a festői problémák, amelyek Szentiványit annyira tudták izgatni, hogy soha meg nem únta őket tanulmányozni és kifejezni. Még a tél sem állta útját ennek, amikor jéggé dermed a víz, a tarajos hullámok átvedlenek zajló jéggé, jeges torlaszokká, amikor barnásszürke tömegük felett ölmoszúrkén gomolyognak a fellegek, vagy amikor a hideg és tompa színeket áttöri valami élesen szikrázó fény; vagy amikor szállingózó hópelyhek vonják újra fehérbe a közben már piszkossá fakult téli tájat.

Tavasszal minden megváltozik: a vizek olvadni kezdenek, a valamikor friss hótól fehér tájak szürkébe, barnába mennek át, s a vizek színjátéka mellé csatlakozik a természet többi hangszere is. Megindul az élet, nemcsak a folyókban, tavakban, nemcsak a földeken, hanem a növényi sejtekben is. A porszürkék és barnák mellé fölzárkóznak a sárgák, a zöldek, a kékek s a piros különböző fokozatai s létrehozzák azt a hatalmas oratóriumot, amelynek végét a festő sajnálattal veszi tudomásul: a tavaszi pompát a dércsipő őszi a színek nyári halványodása követi. De a művész szeme nemcsak az almáskertek, a cseresznyések, meggyesek, barackosok, mandulások „menyasszonyi fehérbe öltözött” fáin veszi észre benső világa csodás színeit, hanem a nyári szőlőkben is megleli a neki megfelelő motívumot, nem is beszélve a Balatonról, amely egyetlen pillanatra sem hagyja kielégítetlenül azt, akinek van szeme játéka követésére.

14 éves kora óta, 1923-tól festi rendszeresen a Balatont, amelynek két pontja különös élességgel ragadta meg a figyelmét. Évtizedek óta évente néhány hetet tölt Fonyód-Bélatelepen, balatoni képeinek zöme ezt a vidéket vallja az élmény bölcsőjének; de a túlsó, északi part, közelebbről a „Magyar Riviera”, Füred-Csopak vidéke is a balatoni képek egész sorozatára ihlette.

*

Mikor 1947-ben hazatért Franciaországból, ahol – Párizsban, azután Provence-ban, a Földközi tenger partján, Cannesban, Monte Carlóban, a környék szigetein minden oly csodálatos színgazdaságban tárult elébe, úgy érezte magát, mint az elvarázsolt, aki kiesett a bűvös körből s nem találja helyét. Egy kicsit reá is illett Jankovich önvallomása. Sőt egyes sorait szinte szószerint idézhette volna:

Ki gyermekkézzel szórtam gondtalan
ifjúságomnak harminc aranyát –
megállok most és vallatom magam:
láttam Párizst – nem láttam Baranyát;
láttam Monte Carlót és Avignont –
s mint a játékos, kinek pénze fogy,
riadva kérdelem: mit nyertél, bolond?
elmúlt Avignon – itt maradt Somogy.

Ő is látta Párizst, Monte-Carlót, de nem látta „Baranyát” s hiába nézte a Dunapartot, a budai hegyeket, hiába figyelte a Bodrog vizét Patak várából, s fürkészte Tokaj szépségeit, bármi született is, nem elégítette ki. Minden mögött Cannes, Sauvage, Saint Honoré, Monte-Carló színei hívták s ő csak állt, küzdött s kérdőn meredt maga elé, a vászonra, a kartonra, mit tud kínálni neki a szegény kis Magyarország, fel tudja-e amahhoz hasonló intenzitásra tüzelni palettája színeit? Mert bár közben remek dolgokat festett, mégis mindent kevésnek, színben fátyolozottnak érzett, s ezen pillanatnyilag még a somogyi Balatonpart sem tudott segíteni.

Gyötrődések közepette telt el néhány esztendő, mígnem 1951-ben Füredre került, a rákövetkező évben, majd 1954-ben Csopakra, s ez a két hely, különösen az utóbbi, visszaadta kedvét a tájfestéshez. Olyan színekkel találkozott, amelyek ha mások voltak is, mint a délfancia tengerpart buja növényzetének színorgiája, mégis minden idegszálára termékenyítően hatottak. A benne élő színek gyűjtötták fel Csopak, Arács, Füred nádasokkal, szőlőkkel, gyümölcsösökkel, pincékkel enyhén dombos vidékét, a partmente zöld kaszálóit és öbleit, a csendes rohanó, tovasikló hullámok színjátékát. Hogy is írja erről Fodor József?

Ölti és hányja lepleit a víz,
kék és zöld és arany vízfényű fátyol

...
Illanó, végtelen százsín lepel...

A füredi sétány gondozott útjai, a park pompás kerti virágai, az üdülő ősi fáinak tömör lombjai, a csopaki szőlők földjének téglavörös színe, a rózsaszínű virág-

zásba borult gyümölcsfák, a permetezett szőlőleveleken táncoló színek, a rézgálic hideg kékjének változatai, a tőkék közt vibráló napsugár, a nyár hevéből lankadt lombok, a kora-ősz dércsipe levelei, a kertek és domboldalak színörvényei, a levegő különös remegése, a pára izzása, a ködbevesző, majd karnyújtásnyira közeledő Tihany, a kékbe, lilába öltöző túlsó part dombvonulatai, a fák szürkés-barna törzsén játszadozó fények, a leveleken csillogó harmatcseppek, a felkelő és lenyugvó Nap bíbor és mélyzöld játéka a víz tükrén... s aztán a vízben és a homokon fürdőzők, a szőlőkben fűrtökért hajladozó szüretelők, a puttonyos férfiak, nők, a nagy hordókban a termést szállító szekeres-lovas gazdák, a tőkék közt elvesző, a természettel szinte egybeolvadó emberi alakok színváltó ruhái, kalapjai, fejkendői, az ingerlő női lábak, a váltakozó arcok mind munkára ihletik s mindennek gazdag háttérében mint egy szimfónia csodálatos akkordjai, úgy gyúlnak ki az akvarellek számlálatlan változataiban a pompázó balatoni képek. Talán ekkor értette meg igazán, mit is jelent számára a hazai táj: Sopron, Miskolc, a Duna után újra a Balaton és partvidéke a festői öröm diadalmasan szárnyaló hangzatait szólaltatta meg benne. Bízvást mondhatjuk, hogy a csopaki tavasz-nyár-ősz új fordulatot jelentett tájfestészetében. A művész a világ sok tájával megismerkedhet, de közülük csak egyik lehet az, amely végül mégis legközelebb áll hozzá. Provence után a hazai táj következett azelőtt nem tapasztalt élességgel. Mert tudhat több nyelven is az ember, de anyanyelve mégis csak egy s neki, a magyar festőnek, aki magyarságát sohasem külsőségekben kereste, noha helyénvaló esetben annak jogosultságát sem vonta kétségbe, a magyar táj bizonyult az életmény legmelegebb s legbővebb forrásának.

*

Bartóktól hallotta fiatal korában: „Én nem a népből indultam ki, hanem a zenei formákból és így jutottam el a néphez.” A formák alatt az összefüggés szerint Bachot, Händelt s még mások mellett magát értette. Ez együttesen adja a kultúra és a zseni találkozását. Szentiványi is az örökölt és a szerzett szinkultúrából indult el, nem a népelet vagy a táj külsőségeiből. Ami a világban, a természetben azzal egyezett, azt szólaltatta meg festészetében anélkül, hogy etnográfikus vonásokat hívott volna segítségül, s mégis úgy érezzük, egészen magyar ez a piktúra, annyira, hogy másnak el sem tudjuk képzelni. Nem a Balaton, nem a Földközi tenger, nem a Krim félsziget váltotta ki belőle a színek gazdagságát, hanem színvilága talált a tájakban alkalmakra, a természet és önmaga kibányászására, a művészi igazság és a szépség prizmáján keresztül. Nem szépítette a valóságot, hanem szenvedélyesen kereste s ha magyar tájat festett, annak lelkét, belső világát is megragadta – ez érzik képein. Ebből következett, hogy nem volt számára mindegy, mit fest, a valóság melyik részletét, hanem csak azt, ami érdekelte, valami oknál fogva megragadta a figyelmét, felkeltette festői érdeklődését. Esetleg éppen érdektelen voltával! Nem érdektelen látvány-e Balatonfüred falusi strandja, ha fürdőző éppen alig akad rajta? Nem érdektelen-e a fehéren izzó homok s mégis ahogy Szentiványi megfesti, ahogy a színek vibrálnak a látszólag fehér homokon, ahogy a vitorlások árbócrúdjai sötétlenek a kékes-zöldes-violás víz fölött, egyszerre érdekes, ránk tartozó színek költemény a Balatonról. A legszébb „költészet” a Balatonról, képből elbeszélve.

Ezért nem hat ellentmondásnak, ha azt vallja, hogy szín-költeményeiben is rögeszmésen ragaszkodik a valósághoz s hogy szerves részének tekinti magát is. Ezért nála az emberi élet a természettől el nem választható, együtt lélegzik vele, az utazások ennek ellenére sem bírtak nála turisztikai jelentőséggel, a balatoniak sem. Csak hangulati zónáját érintették, az inspiráció fokát ajzották valamivel magasabbra, anélkül, hogy a természethez fűződő „eredeti” állapotán bármit is változtattak volna.

A Balaton különleges szerepe Szentiványinál éppoly termékenyítő, mint Cannes és környéke még évek, évtizedek múltán is. A Balaton színvilága, tájképi gazdagsága szüntelenül új és új impulzust adó forrása művészetének. Festette az Északi tengert éppúgy, mint a Földközi- és a Fekete-tengert s úgy találta, ezek színvilága egészen más, lényegesen keményebb, mint a sokkal változatosabb magyar tengeré. Szerinte a Balaton egyáltalán nem szeszélyes, nem „nőnemű” valami. Sőt, nagyon is ökonomikusan viselkedik, csak ismerni kell változásai törvényszerűségeit. Szentiványi a Balaton partján idejét nem horgászással, hanem módszeres megfigyeléssel töltötte. Úgy találta, hogy a Balaton színben mindig következetes s megszámálhatatlannak tűnő színakkordjainak rendje kitapintható, a víztükörről leolvasható, sőt megjósolható. Aki megismeri törvényszerűségeit, az előre tudja a „meglepetéseket”, amelyek éppen ezért nem is érik váratlanul. A megfigyelés mérvén múlik, ki mennyire hatol bele a víztükör természetébe, a színváltozások okaiba, mily mértékben ismeri meg a változások logikáját s aki ennek során kellő ismeretre tesz szert, az tudja, hogy pl. milyen zöldre milyen egyéb szín, vagy annak milyen árnyalata következik.

1962-ben Fonyód-Bélatelepen véletlenül egy német festővel találkozott, aki azonban mégcsak nem is sejtette, hogy Szentiványi személyében festővel áll szemben, s jelenlétében minden további nélkül elkezdte festeni a Balatont. Szentiványi egy ideig csak nézte, aztán megszólalt: várjon öt percig, – mondotta a németnek – mert akkor ilyen és ilyen színűre változik a víz tükre...

A festő hitetlenkedve állt meg, de az előrejelzett változás szószerint bekövetkezett. Ezen meglepődve kijelentette: aki ennyire ismeri a Balatont, az előtt nem mer festeni. – S valóban összecsomagolta eszközeit, abbahagyta a kép festését.

Szentiványit Fonyód-Bélatelepen a fürdőzők, a partmenti élet s maga a víztükör ragadta meg különös erővel. A víz színjátéka, a nádasok, a parti növényzet gazdagsága is érdekelte, de már a víz halai, a nádasok madarai egyáltalán nem. Csopakon pedig még a szőlők, bennük az ember munkája s különösen a szüret vonzotta anélkül, hogy szokványos, vagy éppen népszínműizű szüreti képeket festett volna. Számára a szüret az évi fáradságos munka betakarításának jelképe, a munka legboldogítóbb része, ami azt hirdeti, hogy érdemes volt dolgozni, mert íme a gyümölcs megért, a verejték nem volt hiábavaló. Ezért szüreti képei a balatoni képek jelentős hányadát alkotják; egy-egy motívum e témakörben ismétlődik legtöbbször, a variációk majdnem vég nélküli sorozatában. Vázlat, rajz, akvarell, tempera formájában születik újjá ugyan a motívum és mégis megünhatatlan, mert Szentiványi bírja a színbeli kifejezés erejével és bőségével.

Szentiványi példája is bizonyítja, hogy mennyire a festő a szuverén úr, nem a természet. Füred és Csopak óta hazai földön is oly csodás kolorizmussal alkotja műveit, mint Provenceban, a Földközi tenger partján, vagy Krimben, erről 1963. októberi kiállításán újra meggyőződhattunk. Belőle vetődnek ki a színek, ő népesíti be velük a természetet, noha sohasem a valóság ellenére, de mégis önmaga által mindig meggazdagítva a meglátogatott vidéket, az ecsetvégre vett motívumot. Elég utalni az említett kiállításon bemutatott *Csopak Műzsái* című 6 képből álló sorozatra s egyáltalán az ott kiállított egész anyagra: a mintegy 40 képnek kétharmada a fenti évek termékeként igazolta állításunkat.

*

Ferenczy Noémi hívta fel a figyelmet arra, hogy a zöld színekkel senki sem tud úgy bánni, mint Szentiványi s a művész kolorizmusában a zöld skála valóban nagyon erős. – De hát melyik nem az, vethetnénk ellene. A zöld a leggyakoribb színek egyike a magyar festészetben, főleg Nagybánya óta, de finom árnyalatait keresve, éppen abban a legszegényebb. A magyar táj jellege, a földrajzi viszonyok hozzák ezt magukkal. De – tette hozzá Ferenczy Noémi – Szentiványin meglátszik, hogy erdélyi, azért tud úgy bánni a zöldekkel, ahogy senki más, vagy csak nagyon kevesen. – S ha ezt a megállapítást ellenőrizzük, nemcsak az erdélyi szülőföldben, a gyermekkori erdei élményekben leljük a magyarázatot, hanem magában a festőben is, annak színérzékenységében, amelyre azonban a Cserna patak fái, a Déva környéki erdők, a Maros völgyének természeti szépségei bizonyára már annak idején elmélyítően hatottak.

Ó az a finom szín! A lágy zöld, melyet
az őszi vetések, fák felöltenek,
mikor a legelső dér rájuk leszáll!
Mikor egy éj alatt csonttá fagy a táj

– írja a zöld egyik változatáról Illyés Gyula, s ez a téli zöld eszünkbe juttatja a téli Balatont festő Szentiványit is. Mert ez a zöld nemcsak a tavaszi, nyári és őszi képeken lép a „helyére”, hanem a *téli* Balatonról készült akvarelleken is. Szentiványi a telet nem szerette különösebben, igazi téli képet keveset is festett (Salzburgi táj,

Téli Dunapart I. II., Kossuth-híd építése stb.), de ha télen vitt útja a Balaton mellett, szeme észre vette a színeket (ha akadt olyan táji részlet, amelyre magából kivetítette) s néhány remek téli képet nem hagyhatunk figyelmen kívül a balatoni oeuvre-ből. S annak a zöldnek, amelyről Illyés Gyula énekelt, a nyomai megtalálhatók Szentiványi téli balatoni képein is.

Kassák Lajos írta egyik balatoni versében:

Ki sirva köszöni meg, ki könnyű dallal,
hogy láthatja bájaid dús világát,
vized tükreben úgy ringanak a fények,
mint csónakjaid felett a könnyű fecskék.

Szentiványi az öröm zengzeteit árasztó festmény-költeményekkel, e valóban lírai gyöngyszemekkel köszöni a Sorsnak, hogy láthatta és festhette a Balaton „bájainak dús világát”.

SZÍJ REZSŐ

Egry Józsefet 1929 tavaszán ismertem meg. Zalai Tóth János festő-barátom, (Szombathely város építész főmérnöke) Egry rajongója vitt el hozzá Badacsonytomajba. A 35 év előtti útra most is boldogan emlékezem vissza, ahogy a szőlők közt a tavaszi friss fűben tapostuk a hegyet Egryékhez. A „nagy víz” poéta-festője akkor 45 év körül járhatott, sok ráncú arca többnek mutatta, ahogy az udvaron kezett fogtunk. Tóth János az „új termésről” érdeklődött, de ő nehezen állt rá, hogy idegen ember előtt a képeit mutogassa, vagy arról beszéljen. Aztán összebarátkoztunk. Tréfásan gyerekeknek mondott (húsz évvel voltam fiatalabb nála) és feladta a kérdést: a képeit nézem-e szívesebben vagy a borospincéjét?

Bevallom, akkor még kevéssé ismertem Egry művészetét, amelynek később lelkes híve lettem. Az érzelmes liraiság, amely párába simuló finom színeivel betöltötte képeit, különös, meghökkentő pátosza, a maga lelkéből alakuló tájlátása lenyűgözőtt. S ennek szavakat adva, már szívesen mutatta, s „magyarárgatta” képeit. Vízfestményei, olajpasztelljei, kis – alig egy-két vonallal húzott – rajzai és nagy vásznai sorba előkerültek a „műterem” polcáról. Szükszavú volt, de sajátos művészetének egy-egy szavában is rádöbbenem titkára, amely egyéni, elődök nélkül való volt, ahogy Ady a lírában. Korai képein még „benne volt” a francia iskola (Meunier, talán még Millet is), de ezek a Balatonból kiáradó látomásai, izgalmas fényei az övé voltak: leegyszerűsítetten is nagyszerű művészetként. Kevés művészt láttam, aki ilyen határozottan – a közízléssel szembenállóan – konokul a maga útját járta volna. S itt hadd ugorjak a végső stációhoz: halálakor a *Szabad Nép* is – a Rákosi-korszak művészeti politikájához híven – értetlenül, a realizmustól eltévelyedett művészt parentálta el benne.

A nála töltött boldog napról 1954-ben – talán egy kiállítás ihletéséből – *Badacsonyi út* címmel verset írtam. A vers csupán Egryre és a kedves emlékre jellemző, azért csak sorokat idézek belőle:

A képeidet néztem: mint a fátyol
lebegett könnyen tó és ködös távol,
a Nap nyíla, hogy millió darabban
szétloccsant – csobbant a Balaton-habban,
poézis! – mondtam, nem is mondtam, súgtam,
nekem nem kő kell, virág se az útban,
se nyáj, se pásztor, hanem ez a pára,
ha felszáll a tó bársonyos hátára:
látszik minden, ahogy írtad tisztán,
tisztábban nem áll se gyémánt, se kristály.
Csak még azt mondom, hűséggel, hogy illik:
megtréfáltak a badacsonyi villik,
azaz nem így volt, mert a pince volt csak,
s a kutyák akkor hiába csaholtak.

— — — — —
Közel harminc év szaladt el azóta,
erről dönög most ez a bazalt-nóta,
egy csepp a lángból, amelyet ott leltem,
lásd meg, ha lehet piktorom és szentem,
nagy Fény-varázsló, fent a csillagokban
ragyogjon néked ott valónál jobban.

Az emlékhöz még annyit: a „tárlatvezetés” után valóban a pince következett. A kis pincében több hordó állt és szokás szerint Egry egy hordót kinyitva, a poharakat félig töltötte. Én nem hegyvidéken születtem, fukarságnak magyaráztam a felpoharas

kinálást, amire Egry mosolyogva teli poharat töltött nekem. De négy-öt pohár bor (éhgymorra) bizony megszedített, amin Egry jóízűen nevetett és erre jött délben felesége húsleves kúrja.

A badacsonytomaji ház konyhája, ahol Egry korábban lakott „szabad konyha” volt, amilyen nagymamáé Bárdoson. A falakat plafonig fedték a szép színes, virágos cserepek, talak, tányérok, mázas korsók.

A barátság emlékeként rövidesen megküldtem verseskötetemet, és ezt köszönte meg Egry egy badacsonyi *Bazalt sziklacsoport* c. képeslapon.

„Kedves Barátom, nagyon köszönöm a küldött versgyűjteményeddel kapcsolt szíves megemlékezésedet, vagyok őszinte barátsággal – Egry József. (A feladó megjelölés: „Egry J., Badacsony-Tomaj”).

1936-ban *Irott Kő* címmel – a szombathelyi Faludi Ferenc irodalmi társaság kiadásában – irodalmi és művészeti folyóiratot adtunk ki. Ennek szerkesztőjeként a modern magyar művészet bemutatását is tervbevevttük. (Derkovits Gyula, Egry József, Ferenczy Noémi, Kontuly Béla, Horváth József művészetének ismertetése meg is történt.) Már az első számban a szombathelyi születésű Derkovits Gyuláról, az új magyar festőművészet egyik legnagyobb alakjáról irattunk cikket Oltványi Artinger Imrével. Oltványi Artinger Imre (1893–1963) nemcsak esztéta, író és közismert képgyűjtő volt, hanem jó szervező is, aki a *Gresham* asztalnál – Berény Róbert, Egry József, Bernáth Aurél, Szőnyi István, Pátzay Pál stb. összehangolásával – a Horthy-korszak hivatalos elzárkózásával szemben itt szövetkezett az újabb művészet elismertetéséért.

Az *Irott Kő* következő számában (1936. április 1-én) ugyancsak Oltványi-Artinger tollából jelent meg *Egry József művészete* c. jelentős tanulmánya: *Vitorlások a kikötőben, Délibábos, párás tények, Balatoni pásztor és Keresztelő Szent János* című olajpasztelljeinek közlésével.

Oltványi Imre már akkor véglegesen összefoglalta Egry művészetének különleges jegyeit és értékeit. „Ideges nyugtalansága – írta tanulmányában Egry Józsefről – és színérzékenysége nem engedi meg a részletező kifejezést, nem a dolgok egyenletes, tiszta, elkülönítő határvonalát mutatja. Tudatában van a tárgyak testiségének, de fizikai valóságosságukból azonnal művészi hitének sajátos törvények kormányozta világába szellemíti őket... Himnikus lendületű művészete a folyton egyhúron játszás elképesztő vakmerősége, amely hasonlít a mondatszerkesztés nélküli, tört szavakban beszélő gyermek akaratlan egyszerűségéhez, de egyben félreérthetetlen kifejező erejéhez”.

Egry Józsefet ezek a vonások emelik a festészet nagy klasszikusai közé. Örülök, hogy a nehéz pálya fordulójánál mi is a hírverőkhöz tartoztunk. Ez a vállalás már kisérvé is volt: Ady, Krúdy költészetéhez hasonlóan, különösen a hivatalos világ és a közönség közönye után. Ezért volt olyan ragaszkodó Egry szeretete is híveihez, ha azokban a visszhang csendülését hallotta meg.

Az *Irott Kő* megküldött számát, (melyben Oltványi Artinger tanulmányát közöltük) Egry József Budapestről egy levelezőlapon köszönte meg:

„Kedves Barátom. Köszönöm figyelmedet a küldött Irott Kő-vel kapcsolatban. A lap tartalmas és nívós. Örömmel látom, hogy az újabb magyar képzőművészetet is teljes megértéssel istápoljátok. Kár, hogy a képeimről küldött reprodukciók egy kicsit kopottak és régiek. Természetes, tőlem telhetőleg mindig szívesen járulok kulturális törekvésekhez. Még egyszer köszönve szíves figyelmedet és kívánom a lehető legjobbakat, mindenben. Ölel sokszor: Egry József.

Bp. 936. IV. 7.

Ui.: Különben most Pesten vagyok, ugyanis kollektív kiállításom van a Szépművészeti kiállítások helyiségében. Május végéig leszek Pesten. Egry József. (Bp. I. Attila utca 67.)”

Két éve, nyáron, Fonyódról hajón utaztam Badacsonyra és az Egry-villába is elmentem. Ha Weöres Sándor a *Hallgatás tornyáról* írhatott verset, itt a *Látomások tonyában* látta Egry a Balaton ezer színét és mártotta meg ecsetjét, hogy az imagináció tüzével sokszorososan adja vissza a látott szépet.

A házon emléktábla jelzi Egry József itt töltött alkotó időszakát. Az emeletes kőmór épület udvarán ruhák száradnak kötélén, egy rángatós kútról vizet húz valaki. Virágsor közt vezet az út a bejáróhoz. Kutya, kukoricás, jegenyefa – ezek vannak még feljegyezve noteszomban a házról. Paraszti ruhás asszony jön ki a kutyaugatásra. Hogy elmondom kapcsolatomat Egryhez, bizalmatlansága kissé feloldódik, csupán a nagymosás rendetlenségéért kér elnézést.

Az épület Egry József felesége leszármazottjainak a birtokában van. Egry özvegyének a menyé lakja a házat, rokonságával és kis unokájával. Az emeletes ház felső részében van a „múzeum”. De – akárcsak Berzsenyi sömjéni pátriájában – az élő rokonság otthonná teszi és a kis asztal mellett (Petőfi-kép van az asztalon) szinte ott látom a „piktor bácsit” – ahogy a rokonság emlegeti – keserű vonásaival, szúrós szemével. A disztelen polcon pár könyv. A falon rajzok, néhány Egry-kép, köztük egy remek, nagyméretű balatoni kép is.

– Ez az egész hagyatéék? – kérdezem.

Az asszony elmondja, hogy férjét (tehát Egry özvegyének első házasságából származó fiát) az 50-es években internálni akarták (apja ezredes volt), és ekkor mintegy 150 képet, rajzot eladtak a *Nemzeti Galériának*.

Badacsony zöld lombkoronája ragyog rám az egyik ablakból, a másikkól a Balaton. Egry egyszerre látta a hegyet, vizet és palettáján is egybefutottak a képek: a botrakövíült balatoni pásztor és a „délibábos, pásztás fényeket” árasztó víz.

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS

FENYŐ A. ENDRE: Hűtőtornyok

FENYŐ A. ENDRE KAPOSVÁRI KIÁLLÍTÁSÁRÓL*

Fenyő A. Endre, a dunántúli és balatoni tájak Munkácsy díjas festője a kaposvári Vaszary Jánosnak tanítványa; – e, festészet rangján túl, indok ez is, hogy a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum bemutassa magukat az alkotásokat.

Az a megtisztelő feladat, hogy Fenyő Endre művészetéről, művészi útjáról rövid ismertetést adjak. Amikor ezt örömmel vállalom, meg kell mondanom, sok esztendő barátságunk nem a kritikus, a művészettörténész, hanem a sorstárs közvetlen egyszerű hangján tud a hívásra válaszolni.

Régi emlék: – rövidesen a felszabadulás után a Svédországból hazatért Fenyő Endre első kiállítását a budapesti Fényes Adolf teremben rendezték meg. Az első nézők között voltam, majd meg újból felkerestem ezt a kiállítást. – Gyakran visszagondolok az akkori élményre, a változatlanul megmaradó emlékre: az elmúlt tizenkilenc esztendő alatt hasonlatosan egységes és egyéni gyűjteményt alig láttam.

Kisméretű képek voltak ezek; svéd városképek, svéd hegyi tájak itt-ott megjelenő figurával. De a kis méreteken belül monumentális építés és szerkesztési szándék, a művelt festői megfogalmazást és előadást elragadó temperamentum kísérte. Mekkora az életerő ebben az emberben – gondoltam –, aki idegenben, háború idején, a hitleri örület közvetlen szomszédságában töretlen meggyőződéssel és meggyőzéssel szól felénk. „A»milliók pusztulásáról« szóló hírek a szabadság erőinek győzelmébe vetett hittel keveredtek; az idegenbe szakadt művésznek és feleségének emigrációs magányát az a bizonyosság oldotta fel időnként, mely a fasizmus és a haladás világméretű összecsapásában az emberiség felülkerekedésével biztatott. 1939 és 1946 között festett képei éppen ezért szomorkás lírájuk mellett koloritban gazdagabbak, kompozíciónálisan meg mind szilárdabbak. Az északi tájak levegője töretlen színek alkalmazására szoktatta Fenyő Endrét, akinek ugyanakkor a szabadban levő tárgyak formáit is szabatosan kellett ábrázolnia. Mindez – különösen – olajfestményeit szilárd szerkezettel, jól kivehető ritmussal ruházta fel, műveinek felépítettsége vibráló színegyüttesekkel párosul, így a képelemek különbözősége hatásos festői feszültséget okoz” – írja Pogány Gábor.

Ennek az évnek januárjában Fenyő A. Endre gyűjteményes kiállítását láttuk az Ernst Múzeumban. – Ez a mostani, Kaposvárott bemutatásra kerülő gyűjtemény a budapestinek jelentékeny része. A valóban életműnek számító százötven festmény és ötven rajz végigvezeti a nézőt a festő útján a kezdeti és a Rippl-Rónai ihlette festői szemlélettől, a Vaszary Jánostól kapott szerkesztő tudatosságtól a legújabb, a balatonudvari tájképig.

• Hosszú út ez.

Iskolái elvégzése után Fenyő A. Endre vezető, szervező szerepet vállalt a Szocialista Képzőművészek Csoportjának megalakításában, – Derkovits Gyula, Dési Huber István, Ámos Imre neveit látjuk a kiállítók között.

A csoport forradalmi programmal indult, ahhoz hű maradt; – 30 év távolságából látjuk, a történelem, az idő igazolta a mozgalom művészi stílustörténeti fontosságát.

De mi volt ez a forradalom, – kérdezzük és miért vált újabbkori festészetünk fejezetévé? Mindenekelőtt, elsőként, szokatlan, meglepő, sőt riasztó volt a csoport témavilága: gyárak, gyárudvarok, külvárosok, munkás „negyedek”, sőt nem látott csendéletek, melyeken az asztaldeszkára csupán néhány szerszámot helyeztek, végül munkazubbonyos emberek, – tehát valóság, – a két háború közötti Magyarország üzemi munkásságának és életkörülményeinek realista ábrázolása. Ma már, különösen a fiatalok nehezen képzelik el, nem ismervén az akkori Műcsarnok és Szalon működésének hivatalos, komformista kulisszavilágát, hogy a valóságnak ez a fölfedezése és föltárása hatásában mekkora változást jelentett és milyen ellenkezést váltott ki. Ám ennek a világnak megvolt a költője, Ady és József Attila, megvolt az írója, Kasák és megvolt a szocialista képzőművészete, a vezetők között Fenyő Endrével.

* Elhangzott a Rippl-Rónai Múzeumban, 1964. április 4-én.

Ez az elhivatottság Fenyő Endre festőművészetében a háború kitöréséig tartott. Tudjuk, kiállításait a csoport fokozódó nehézségek és veszedelmek között rendezte. Aztán a festő svédországi, a hontalanságban eltöltött évek után, a romok fölött újból itthon, új élet elején.

Azóta közel húsz esztendő múlt el fölöttünk! Fenyő Endre ma a főváros egyik képzőművész iskolájának, a Dési Huber Körnek vezetője, lektora a Képzőművészeti Alapnak, tagja a szövetség vezetőségének, – de mindezen túl és elsősorban festői életművének továbbépítője. A Balaton veszprémi partján, Szepezden, majd meg Udvariban tölti az év jelentős részét, – gondolom a hetek második felét. A nagy elődök után a Tó leghivatottabb krónikusa és megörökítője, az örök Balaton festője.

„Mint stilusteremtő egyéniség, biztos ítéletű mester egyfajta gyönyörködtető festészetet művel, élvezettel felejtkezik bele a Balaton és környékén észlelhető színjátékba, fényözönbe, mind értőbben közvetíti a magyar tenger légkörében feltűnő káprázatosakat” – így mondja ismertetője, Pogány Ö. Gábor a budapesti katalógus bevezetőjében.

De itt elhallgat az előszó és átadja helyét a festményeknek, mely mindazt közli, mire szó nem vállalkozik.

Engedjék meg, hogy mégis ismételjem, amivel kezdtem, azzal, mit tanult Fenyő A. Endre a két kaposvári mestertől, Rippl-Rónaitól és Vaszary Jánostól, tanulságokat, melyeknek eredményeit ma itt látjuk a maga is mesterré vált festő munkásságában.

Mindenekelőtt művészet-erkölcsöt és hivatástudatot, aztán a mesterség alapos ismeretét, megtanulta és valóra váltotta – mert képességei erre eleve hivatottá tették –, hogy az életre miképpen rezonál az igaz festő, megtanulta a képzés pontosságát, festészetünk egészének és abban az egyén harmóniájának törvényét, azt, hogy a szín annak természetét fejezze ki, amit ábrázol, végül megtanulta a hagyomány továbbvezetésének fontosságát.

Bevallom, úgy vagyok Fenyő Endre festészetével, mint mindazzal, ami itt, a Dunántúlon történelem és időtlen: az örök tájjal és egével, a római kövekkel, a középkori várak romjaival, a barokk tornyokkal, Berzsenyivel, Rippl-Rónaival, Egry Józseffel és Takáts Gyulával. Fenyő Endre a mi, mai életünk látója és láttatójaként úgy festi a Balatont, hogy a befejezett vászon, künt a parton, eggyé válik a természettel és amit mond, úgy szól, mint ahogyan énekelnek a madarak.

MARTYN FERENC

BÉNYI LÁSZLÓ KIÁLLÍTÁSA VESZPRÉMBEN

Bényi László veszprémi kiállítása bizonyára mélyen emlékezetébe vésődik a látogató közönségnek, mert igen jelentős élménnyel szolgál, hiszen olyan művész alkotásait mutatja be, aki megejtő festésmódjával tüstént benső kapcsolatot tud teremteni a nézővel.

Festményei eleven alkotó erejűkkel nem meddő értelmi iparkodások, hanem megéreztetik, hogy általuk olyan valaki közli látományait, aki nem hűvös érdeklődéssel figyel meg a világot, hanem szenvedélyes elragadtatással, és ez a temperamentumos érzékenység uralkodik rajta méginkább, midőn festés közben ösztönösen formálja ki elképzeléseit.

Ha körütekint a végtelen égbolt alatt, vagy a nagy vizek tükrén visszavert fények csillámlásait figyel, ha napsütésben fürdő utcák házai közé téved, ha színtarka öltözkű népség sürgését-forgását lesi, ha erdőszéli facsoportok mély árnyékainak és harsány zöld gyepeinek ellentéteit élvezi, ha magához csalogatja egy-egy virágszirom tündöklése: megigézi fantáziáját valami mámorító szín, hogy megfesse. A világot el-

sősorban színessége felől közelíti meg: a sárgák, kékek, vörösek és származékaik föllötte izgató változatossággal küzdenek egymással, valósággal harsognak, de összhangzóan egyesülnek ragyogásukban. Megérezhetjük, hogy Bényi valósággal dédelgeti őket. Nemcsak világosak, hanem sugárzóan sötétek is, amiképp az az árnyékolásban gazdag témáihoz illő. Bizonyos az, hogy sohasem bágyadtan fakultak, mikor a Balaton-vidék, vagy az olasz tájak elborulását láttatják, ugyanaz az elragadtatott öröm élte őket is, mint azokat, ahol izzó felhőtlenységük fényét csodálja. Bényi festményeiről derűs, sőt forró életöröm árad, az élet és világ feltétlen ünneplése. Ezzel az életigenléssel vallja meg humánusát.

Készarva kerültem ebben a rövidre szabott jellemzésben minden felsorolását annak, hogy Bényi László ábrázolásmódja miféle hatások között alakult ki, mert csak azt vélem lényegesnek, hogy ma már teljesen sajátos, szenvedélyes színességével, másoktól különböző, erőteljes egyéni tehetség. De talán kissé közelebb férközünk hozzá, ha felismerjük, hogy festészetünknek ahhoz a vonalához tartozik, amely nem zárkózott el az eleven színek ünneplése elől sem, akár ha magával az emberrel, akár ha a környezetével foglalkozott. Bényi Rippl-Rónaira, Csókra, Kosztára és utódaikra következett. Ő is, mint ezek, az életnek tetőpontjait rendkívüli mozzanataiban szereti megfigyelni. Ebből a hajlandóságából születik az, hogy még a leghétköznapibb jelenségben is felfedez valami szokatlant, s ha éppen nem talál benne, vagy csak alig, a saját lelki exotikumát önti belé s így formálja rendkívülivé. A legteljesebben azonban akkor nyílik ki lelke, a legszabadabban akkor szárnyal, ha a természet feszült pillanatai közé elegyedik, ha viharba tekint, vagy a felhők közé lebukó naplementét csodálja, vagy ha Itáliába vándorol, hol még ragyogóbb az égbolt, még forróbb a színek kavargása és minden egyéb is szinte elvarázsolts, és elég egyetlen szempillantás akármerre is, hogy lelke megteljen alkotásra ösztökélő gyönyörködéssel.

Bényi nyughatatlan, mohó vágyakozásban él, folyvást új és újabb élményekre szomjazik, s ezért is sokat utazik. Emlékezünk franciaországi, hollandiai, a Szovjetunióban, Bulgáriában, Romániában készült karakteres útiképeinek budapesti kiállításaira és az elmúlt évi kaposvári kiállításának széleskörű visszhangjára. Újabbfajta jelentőséget látunk azonban abban, hogy végülis megvetette lábát Csepelen, ahol pedig éppen nem a Balaton ismert, elfogadott és ünnevelt szépségei nyilatkoznak meg, hanem olyanféle rejtettebb természeti igazságok, amelyeket nem a látvány felületén, hanem a mélyebb emberi élmények felől kell megközelíteni. A bensőséghez való visszatérés alighanem a maradandó életművek fémjele, – és mint az önmagába visszatérő görbe: gyermekkori élményekhez való visszatérést is tartalmaz. Bényi László gyermekkorra a Rákospatak malma mentén zajlott, és a csepeli öregmalom mellett csörgedező patakhoz érkezett el. Festészetének színbeli gazdagsága mellett ez a bensőség, ez a tartalmi telítettség kezeskedik majd életművének maradandóságáról, emberi, művészi hiteléről. Nyilvánvaló azonban, hogy ez a visszatérés a gyengéd és szép érzésekhez nem történhetett meg Bényiben másutt, mint olyan emberi-táji környezetben, ahol szívének és gondolkodásának rokonaira talált: Ez a táj: a Balatonvidék. Bényi László csepeli, tihanyi, füredi, palóznaki, veszprémi képei az itt élő emberek világát, szavait, tetteit, álmaikat és megvalósult reményeiket tükrözik közvetve és elevenen, gazdag élményt nyújtó átütő erővel.

FARKAS ZOLTÁN

CSONT FERENC RAJZAI

Csont Ferenc rajzaiból rendezett kiállítást a Derkovits-terem. A hetvenhat éves, jelenleg Balatonygyörökön élő művész 1910 és 1924 közti éveinek terméséből maradtak meg ezek a lapok, tanúiként annak, hogy egykor – fiatal éveiben – ő is a konstruktív előadásmód híveként dolgozott.

A századforduló óta, különösen Cézanne munkássága nyomán az európai s azon belül a magyar művészetben is egyre általánosabb lett a konstruktív előadásmód iránti vágy. A cézanne-i reminiscenciák természetesen más – szecessziós, expresszív, barokk, reneszansz – stíluselemekkel is találkoztak a későbbi nemzedékek kezén, s velük közösen hatottak az első világháború előtti, alatti és bizonyos mértékig az utána következő idők művészetére. Ennek a folyamatnak a magyar piktúrában a Nyolcak voltak a legpregnánssabb képviselői. 1909 és 1912 közt rendezett kollektív és egyéni kiállításaiikkal, írásban vagy előszóval előadott megállapításaikkal, vitáikkal a hazai irodalmi és zenei élet progresszív erőivel tartott kapcsolataikkal valóban szép és maradandó tetteket vívtak ki. Az sem véletlen, hogy elsősorban közülük, majd a nyomukba lépő s már valóban forradalmi művész-csoportosulásból, az Aktivista képzőművészek köréből (Uitz Béla, Nemes Lampérth József, Kmetty János) toborzódtak a Tanácsköztársaság művészei. (A direktórium első szakreferense Berény Róbert, a második Pór Bertalan volt).

A Nyolcak és az Aktivista képzőművészek munkásságának története ma már nagyrészt tisztázott. A Magyar Nemzeti Galériában elhangzott előadások, az ott bemutatott grafikai anyag, a megjelent részlet-publikációk (Horváth Béla munkái), a nagy összefoglaló monográfia kézírata (Passuth Krisztina műve) után jutott el a kutatás addig, hogy ezt a megállapítást megtehesseük.

A fenti munkák ismeretében úgy tudjuk, hogy Csont Ferenc nem tartozott a Nyolcak köréhez. A csoportot alkotó nyolc művészen kívül Femes Beck Vilmos, Vedres Márk szobrászok és Lesznai Anna szerepelt, mint vendégművész a közös kiállításokon. (Ezen kívül még két kevésbé jelentős művészről, Jakabovits Arturról és Lehel Máriáról szólnak a korabeli adatok.) Ha pedig ezekkel az ismeretekkel, mint tényekkel számolunk, akkor fenntartással kell fogadnunk az olyan megállapításokat, melyek néhány újabban megjelent művészeti cikkben Csont Ferencnek a Nyolcakkal való „szoros kapcsolataira” utalnak.

Ahelyett, hogy a másokkal való „szoros összefonódásának” kérdését vizsgálánánk, próbáljuk meg felvázolni Csont Ferenc pályáját és elemezni művészetét önmagában. Bátran megtehetjük, mert most kiállított grafikai magasszintű, maradandó megoldásokat mutatnak, s munkásságának más korszakai is érdemesek arra, hogy a műtörténet szempontjából mérlegeljük azokat.

*

Az érettségi bizonyítvány megszerzése után a Budapesti Képzőművészeti Főiskolára iratkozott be. Saját közlései szerint Ferenczy Károlynál és Révész Imrénél tanult. Nagyobb külföldi tanulmányútra indult, minden valószínűség szerint 1911-ben. Hazatérte után, 1912-ben az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat kiállításán volt három műve, s ugyancsak a Társulat tárlatain találkozott vele a közönség az 1917–18–19-es években. Közben, 1913-ban, a Művészház nemzetközi posztimpreszionista kiállításán szerepelt, ahol számos vezető külföldi és magyar mester is kiállított. (Köztük a Nyolcak hét tagja, de ekkor már a csoport felbomlott.) 1915-ben a Nemzeti Szalonban rendezte első gyűjteményes kiállítását. Ezt tekinthetjük pályája első igazán jelentős állomásának. Az 1910 és 1915 között készült és fennmaradt rajzain már biztos vonalvezetést, nagy szerkezeti és dekoratív erőt látunk, s több igen biztató jelét annak, hogy fiatalos kifejező készségét szerencsésen tudja összehangolni a klasszikus hagyományból – elsősorban az itáliai mesterek munkásságából – és a modern európai képzőművészek eredményeiből levonható tapasztalatokkal. Kétségtelenül szépen alakult tovább előadásmódja, ahogy ezt az 1924-ig készült grafikai művei ma is igazolják.

Az első világháború alatt katona volt, s nagyobb anyagot csak 1918-ban az Ótátrafüreden gyógyuló katonaművészek kiállításán mutatott be. Katonaportrék, tájképek, tátrai, balatoni részletek, fürdőző nők, történelmi jelenetek, néhány kompozíció

vázlat az 1916. évi koronázási ünnepségekről adták anyagát. (Az utóbbi téma megoldásán szinte minden korabeli művész dolgozott: Székely Bertalan, Rippl Rónai József, Kernstok Károly stb.) 1919-ben a Hadviselt Művészek tárlatán és az ugyancsak ebben az évben rendezett Egyházművészeti Kiállításon kerültek bemutatásra művei. 1921-ben műteremkiállítása volt Budapesten. Elek Artur az Újság 1921. évi novemberi számában a következőket írja: „Tíz-tizenkét éve lehet, hogy Csont Ferenc neve először tűnt szembe... Akkoriban és azóta is az olasz, főként a velencei festőművészek motívumkincse hatott rá, megtermékenyítően... A háború és ami utána következett, nem kedvezett Csont Ferenc fejlődésének. Még mindig az az ígéret, kinek kiteljesedését régen várjuk: ugyanaz az ösztönösen finom színérzékű és térérzékű festő, ki érdekes kompozícióit a vázlat állapotban nem igen fejleszti túl...” Műtermi kiállítása után még három évig idehaza dolgozott. Rajzi felfogása nem mutat törést. A Derkovits-teremben kiállított anyaga egy sokszólamú, a különböző grafikai lehetőségeket elmélyülten tanulmányozó, a végső következtetésekből egységesen látó művészt igazolnak. Fájlalhatjuk, hogy nem maradt ezen az úton.

1924-ben külföldre ment, számos világvárosban dolgozott. Amikor hosszú külföldi tartózkodása után először kiállított idehaza, szemléletének alapos megváltozásáról adott számot. Nyomát sem találjuk az expresszionizmus, a futurizmus, a kubizmus stb. korábbi szerepének. 1938-ban a Nemzetközi Klub (Vigadó) helyiségeiben rendezett kiállításához Rózsa Miklós írt előszót. Nagybányát és Ferenczy Károly intencióinak „kitörölhetetlen nyomát” említi, s a katalógusban közölt reprodukciók is erre utalnak hol több, hol kevesebb intenzitással. „De mily hosszú kerülő utat tett a művész addig, míg ide visszatért. előbb neki is át kellett élnie a festői kalandok sorát” – írja tovább Rózsa Miklós, majd megállapítja, hogy nála is a „vissza a természethez” jelszó győzött. „Boldog felszabadulással látta, hogy idehaza művészeink legjobbjai is visszatértek, s hogy nemcsak a hivatalos, de a művészi közvélemény is a nagybányai hagyományokhoz való igazodást sürgeti.” (Kétségtelen, hogy a harmincas évek művészetpolitikai tendenciái, különösen az évtized vége felé, ezt az orientációt mutatták, de nem tudjuk, hogy Rózsa Miklós spontán meggyőződésből vagy a hivatalos művészetpolitika keltette csalódásaiból és lemondást kiváltó lépéseiből tette-e megállapításait? E pillantban nem is szükséges e kérdés eldöntése. Különben ezek alapján Csont Ferencet a posztnagybányai mesterek közt is emlegethetnék mai aposztrofálói.) – Még említhetünk néhány kiállítást, melyen részt vett. Ilyen volt a „Magyar Művészetért Kiállítás 1940”, a „Művészeti Hetek Kolozsváron” kiállítás 1942”, A „Nemzeti Képzőművészeti Kiállítás 1944.” s ezzel tulajdonképpen végére is értünk kiállításai, illetve művészi fejlődése történetének.

Nem kell külön hangsúlyoznunk, hogy egész munkásságából az 1910 és 1924 közötti korszak volt az, mely számunkra a legtöbb érdekességet jelenti. Bizonyára több, s talán a most megismert kvalitásnál is magasabb szintet képviselő műve készült abban az időben, s igazán sajnálhatjuk, hogy java része elkallódott.

BAKI MIKLÓS

TAKÁTS GYULA

ÍRNI A MÉSZKÖVÖN

Az öblök felett az első fehér fecskét nézem. Az első vitorlást. Nemrég még itt jégprizmák ragyogtak. Gúlába rakták a Balatont a sziporkázó tó dermedt sivatagján. De nem a makacs és a buta gög úgyis szétolvadó hiúsága rakatta ezt a sok gyémántprizmát. Csak gúlába rakták, okosan, hogy a szánok a náddal fedett vermekbe vigyék nyárra a jégkockákká hasogatott tavat.

És táncol már a víz... Hegyes és büszke szelecskék apró ritmusára. Furcsa kis hullámok rezegtetik a jégen nem is oly rég tolókaszákkal levert nádasok vízből kiálló torzsáit. Szakasztott úgy rázzák a kis hullámok, mint amikor az apró keszeg falkában vonul és játszadozva az orrával veri a torzsát. Rezeg, rezeg a nádtő a tavaszi szélben. Aztán, mint egy nagy tükör, billegni kezd a víz lapja Somogy és Veszprém keretében öt, tíz és húsz kilométeres távlatokban. Minden égtáj felé, felváltva nagy sikokban meg-megbillen, ahogy a márciusi szél nyomja a víz tömegét. Hol itt, hol meg ott emelkedik a tükör és ragyog a partok előtt, ahol végignyalta a fővenyt, a betont és a nádat. Lassan már tavaszodik a tavon.

Sárga, egyre világosabb az öblök világa. Végtelen hosszú aranyfésű rácsozza a vizet, és közben egyre szőkül a tavasz fényeiben és a víz kékjében a tavalyi nád. Napokig álldogálok a hegyen. Hajdan Fonyódon, ma szemben, a Becén állok és nézem az öblök partfutásának színes változását. A tavasz óráról-órára átfesti a partjainkat. Már nem is szőke a nád. Haloványzöld vibrálással kevert, mert egyre jobban serken az új nád. Mélyül alatta a kék, sötétül a víz indigója, aztán másnapra már aranyzöld lándzsáival felszökik a győztes a víz fölé. És diadalmas vonulással kanyarog végig Keszthely és Szigliget öbleiben ez a vibráló zöld szín...

Akkor aztán a tó vize is megváltozik, mert ahogy a partokon kezdődik a mandulával és végződik a galagonyával a fák szerelme, épp úgy a vizen a csukával is elindul a halak szerelme. Indul, és aki sokat állt már a hegyen, és van szeme, és ismert még néhány öreg berki pákászt és falusi orvhalászt – mind az volt a réginek a java –, az tudja jól, ilyenkor más lesz a tó színe. Más, akárcsak a virágzó gyümölcsösökkel a Balatonfelvidék déli lejtője. Nem mindenütt, csak ott, ahol virágzanak a fák és ott, ahol vonulnak a halak. Csuka-iváskor a nádasok táján a koratavaszi tiszta ragyogásában tigrissárga és olajzöld fénnel szikrázik a víz a felszín alatt. Amerre a dévér ivik, a tóban lila és rózsaszín folyó hömpölyög sűrű, tömött hullámaival, míg aztán a partok előtt megtorpan, és láthatatlan szétárad, és beleolvad a tó tavaszi ragyogásába... És a nagy pontyok?... Mézsárga napok, arany gömbök sütnék és hömpölyögnek át a hínárokra, mert a hínár is napra verte már a szárát a víz fölé. Nagy és duzzadt, kemény szájak és piros-fekete tüztől vak halszemek, ikrától szétfeszült uszonyok, tömör koshátak és holdszínű pontyhalak örvénylése forgatja a vizet a partok körül. És messze-messze Badacsony és Tihany felé rózsaszín és kék barna fel-

hőkkel vonulnak lebegő szigetekként az ivó halak falkái. A tó tükrén itt-ott egy-egy hatalmas, felfúvódott harcsa és ponty teste kotyog. Oszló, kagylószínű húsukban a szigony helyének rózsaszín kiázott ajtaja tátog az égre.

És a májusi partok körül ma is ott parázslík az ősemlék e tájon tizenöt-húszézer éve hamvadó őstőne. Parázslík, hevül a szerelemre hevült halak körül. Én láttam közvetlenül a háború utáni években a nekiduzzadt berek partjain ezt a villával, szigonynyal, doronggal, kosárral, hálóval, horoggal és kézzel e víznek esett őstőnt. Láttam a villogó halak közé koromfeketén és kormosan berohanó kéményseprőt. A mozdonyról leugrott, vödörrel halászó masiniszta. Láttam a levéltáskájával halat merő postást. A hivatalát és házát üresen hagyó népet, amint rohant fejvesztetten, mint hajdan a horda tette a nagy éléstár, az ingyen bolt, az ősi szép halászfalu, a tó felé. Szinte akadózott, már-már megállt e tájon az ezerkilencszáz éve beidegzett világ menete... És látom ma is. Itt-ott, mint a golyó, a sűrű ó nád között, a vizes rétben álldogál egy-egy fatörzs. És időnként megfeszül a dereka és a vízre vág, mint a villám... Konok, régi törzsek... Odvaikban rejtik a szigonyt... Présházaikban a hegyi széna alatt a hálót... A régi vízjog és bérletek, a nádlás és a faizás emléke villog ezeken az öreg arcokon. Elvéve, itt-ott... És a hegyek alján kikötik még a hurkokat, és a tóval szemben kivetik a csepőtékben a tört és a vasat a disznónak, szarvasnak és a nyúlnak egyaránt... A tó ismeri őket. Mindenkinél jobban, hiszen egyik lábuk a vízbe lóg, a másik pedig már a tóparti temető sírjában. Itt születtek mind. Gyerekkorukban a hálóval a hártás jegű vízbe úgy futottak be pucéran, hogy észre sem vették a met-sző vizet. Csak kint, amikor a hideg szélben öltöztek, vették észre, hogy kirepedt a bőrük. Nem a hidegtől, az éles jég repítette fel...

... Mese? ... Itt állok a bársonyos mandulák alatt... Mellettem ő... Május közepe... Mese?... Igen, de olyan, amelyik mesének kezében tartom a kezét... Parolát adott... Mert most elköszön tőlem. A kulcsot a náderesz alá teszi, és indul, hogy egyedül hagyjon a hegyen. Itt állok a sötétben és körben most is látom a tó világát, mert ragyog az este a tó körül... Az ember ragyog körben bányáival Haláp, Ság és Tördecim felé... Szállodáival Fonyód, Lelle és Keszthely partjai alól lilán és pirosan és reménykedő zöld neonjaival... Futnak körben a vonatok kivilágított kocsiakkal... Pásztázzák az utakat a gépkocsik és motorok fénycsápjai a szigligeti nyárfasor hosszú, sötét alléjában, és fölöttük fénylik a balatoni mediterrán, Szigliget falva, egymás felett kivilágított utcáival... És villognak a kikötők lámpái Badacsonyból, Győrökből, Keszthelyről és Fonyódról. Az égen egy-egy repülőgép kivilágított szárnya húz át, mint az üstökös, és mintha csak a velem maradt fény varázsolta volna elő, hogy egyedül mégse maradjak -, megszólaltak a májusi tücskök és felzeng a motorzajjal színezett békakoncert az országút és a nád közti réten.

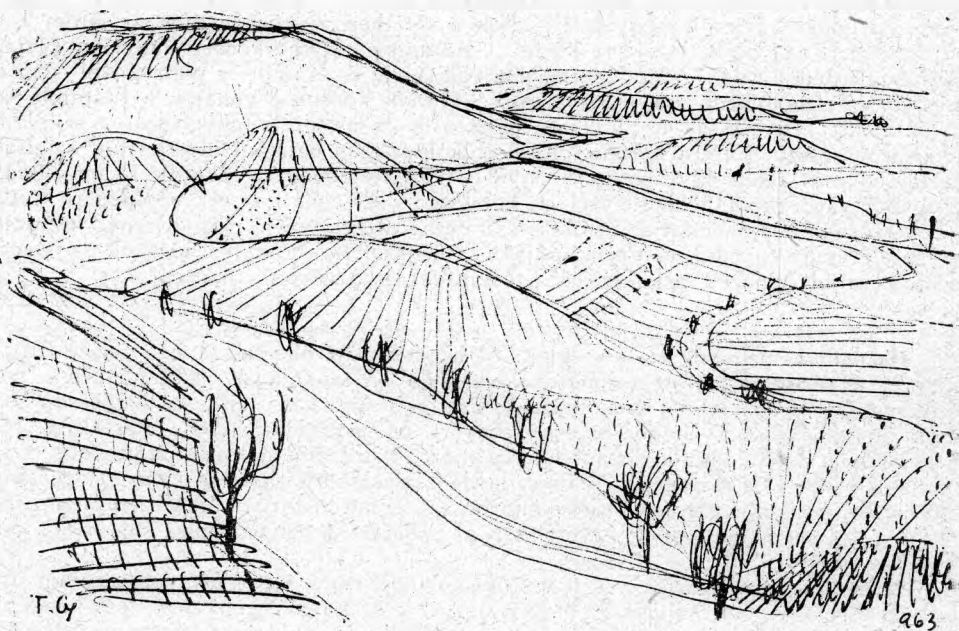
Hajnalban megint csak kint ülök. Már csattog az akáckarókon a fejsze. Itt-ott kötözik a pétisótól hajtott zsenge szőlővesszőket a szövetségi táblákon és a háztájikban. Tavalyi mandulát tör a harkály. Csattog, mintha kis fejszéval vernék az öreg diófa ágát. Fájdalmas hangon szól a gyönyörű méhészmadar. Libeg, odaszáll a prés-ház falához, aztán eltűnik, aztán magam maradok megint a kiválasztott becéi sziklán, amely karsztos melegével, kopárságával is gazdag. Hajladozik rajta az árvalányhaj, nyílik a takácsmácsonya, leánykőkörcsin és a narancsvirág. Vad szegfűvel, kővi rózsáival és szalmavirágaival együtt szép ez a karszt, amelyben most illatozik a csökött hegyiköris.

Sekinek sem kellett ez az oldal. Mosolyogtak rajta, hogy ezt választottam. Így lett az enyém. Azóta, mint kés köszörű nélkül, már egymás nélkül el sem lehetünk. S mert kopár és üres volt, egy életre feladattal látott el. Feladattal, hogy ne maradjon az. Munkára késztet, akár a papír. És így lett ez a lekopott karszt az a második oldal

a felnyitott könyvben, amelyre írni kell. Nem betűvel, de az emberi akarat és a remény jeleivel... És az évszakok egymásutánjával a táj önmagán mutatja meg annak a képét, aki rajta dolgozik. Ez a börc szép hazai szőlő lehetett a hajdani filoxéra előtt. Még a volt gazda szőlő szerszáma is kiástam a földből, mert eltűnt róla a századfordulón a bajor és a mézes és a többi ősi szőlőfajta. Velük együtt leomlottak a földfogók és kopár lett. Csak a szép kilátás maradt meg, amely mint a szárny, kedvre serkenti azt, aki e mészkövekre lép. Közel tíz éve szememben és kezemben és tudatomban e vadrózsás hegyi kaszálón megnőtt a csákány és a vízgyűjtők, a harmat és a kannák, az árnyékok és a hűs szellőcskék értelme. Újra meg kellett teremteni a becei kis éghajlaton belül is azt a még parányibb klímát, amelyben, ezen a második oldalon is alkotni lehetett. Írni azon a mészkövön, amit mindenki kihagyott. És minden megüdült csemegeszőlőben és kőkráterben megeredt barackszemzésben, és az egymást váltó kísérletezés és munka üdítő és fárasztó játékában egyre jobban együtt látom e sziklán a kezembe adott emberi könyv egymással szembenéző, de egymást erősítő lapjainak tanítását. Egyik lapon a szép: az öblök szárnyai! A másikon, a tenyeret feltörő súlyos sziklák, melyeken mégis kihajtanak a fák és ágaikra madarak ülnek.

... És mindig többen és gyakrabban jönnek fel ide azok is, akiknek nem kellett ez a szikla. Odaülnek a kő élire, amikor nem vagyok itt, és mellém ülnek, hogy szójak róla, amikor itt vagyok. És egyre többen nézzük, hogy készülődik alattunk a tó a nyárra és az őszre, hogy készülődnek a szőlőskertek Badacsony és Keszthely között... Frissen festett hajók és lassan a szőlővirág illata kísért, meg egy-egy vers töredéke e vázlatfüzet soraiból.

Bece, 1964. május hava

TAKÁTS GYULA rajza

GONDOLATOK A KŐKERESZTNÉL

Több, mint száz éve áll itt ez a kereszt a Badacsonyi bazaltoszlopai felett. Száz év alatt annyian vették bele nevüket, ahány név csak ráér a hatalmas terméskövekre. Az utolsóknak már egymás vállára kellett állniok, hogy helyet találjanak nevük megörökítésére. Volt olyan is minden bizonnyal, aki létrát cepelt ide. Mert fenn, egészen a pléhkrisztus lábánál is olvashatók babérkoszorúba foglalt nevek. Manapság is százával vonulnak fel ide kirándulók, de az ő nevüknek már nincs hely a kereszt tömbjein, csak a környező fák, melyeknek a kérgére késhegyével írják. Be kell érni mulandóbb módszerekkel e nyári vendégeknek. Mert nyáriak leginkább. Nyáron át reggeltől estig szüntelen hallatszik a hahózás a kereszt környékéről. Kevesen vagyunk, akik zordabb időben is látogatjuk ezt a pompás helyet.

Pedig érdemes ide jönni kora tavasszal. Mikor lent, a part mentén még visszavisszatér a hajnali hódér, itt a rügyező fák alját már buján benövi a kányakörme és sokszínű virágával csodálatos keleti szőnyegként teríti be a négyzetkilométernyi fennsíkot. Nem láttam én még soha, sehol koratavasszal ilyen színpompás virág-szőnyeget.

Jó ide jönni késő ősszel és csodálni az erdők, a szőlők ezer színét. Ilyenkor a túlsó partot elrejtő pára határtalan tengerré növeszti a tavat. Még később pedig gomolygó köd képében a tenger a sziklák lábáig emelkedik és hegyünkkel együtt reggeli napsugár veri a szigligeti, fonyódi, boglári dombok csúcsát. Szigetként úsznak ezek ilyenkor a hullámzó ködtengeren.

És jó itt megállni téli verőfényben hátunk mögött zuzmarás ágakkal. A nyári napfény széttörik a víz fodrain, de az alacsonyan járó téli nap, ha a szél kifényesíti a jég tükrét, onnan az éginél még határozottabb karikából sugárzik ránk. Aki pedig hajlandó télvégi estén is erre kóborolni, az fáradtsága jutalmául óriási méretű tűzijátéknak lehet szemtanúja, mikor felgyújtják körbe-körbe a nádasok aratásra nem érdemes hitványát. És ha a jég ekkor is tükrös: ég és pokol lángol... Egy tél kezdődött akkor is, mikor először itt álltam. Akkor egy gránát, melyet a túlsó partról lőttek, megcsorbitotta a kereszt csúcsát és leröpítette a feszület feje fölül a réztáblát, melyen a négy ismert betű állott. Kilenc év alatt, míg állandóan itt éltem a közelben, sokszor találkoztam ezzel a táblával a hegy különböző részein. Most is tudom, hol van. Eltört zsindelet helyettesít egy öreg présház tetején. Kegyeletesen visszalyára fordították, de homorú oldalán is felismerhető a négy betű.

A következő nyáron, miután Badacsonyból származó feleségemmel együtt végig-éltük Buda ostromának poklát, visszatérvén a hegyre, különös találkozásom volt e kőkeresztnél. Egy angol úrral és kalauzolójával találkoztam itt. Az angol úr pilóta fiának holttestét jött keresni erre a vidékre. Ekkor még nem találta meg a holttestet. Különös varázsával e kilátóhely komor gondja mellett is tervezgetésre ihlette a hegy jövőjéről. Elmondta, amit már régóta sokan tartanak saját ötletüknek, hogy a bazaltoszlop vállán pihenő tágas hegytetőre kis üdülővárost kellene építeni. Felkanyargó autóúttal, a Balaton-partra lenyúló kötelpályával, nagy szállodákkal, mindenféle szórakozóhelyekkel, még játékkaszinóval és sportteleppel is. A világ minden tájáról özőnlenének ide a vendégek – mondta az angol és a maga módján mindjárt számításokba is kezdett, hogy hozzávetőlegesen mekkora tőke kellene ehhez. Gondolatban lerakta egy részvénytársaság alapjait, és bólintásainkból úgy érezte, felmagasztosult előttünk a távolról jött idegen, aki nemcsak fiát, hanem pénzét is áldozni volna képes a szebb jövőnkért. Alkalmasnak találta rá a pillanatot, hogy történelmi leckét adjon két haború közötti bűneikért, melynek ő e kettős áldozatával bocsánatát igéri.

Ki ne érezte volna akkor itt e bűnöknek a terhét, de azért nem bírtam megállni, hogy ne emlékeztessem egy régi békeangyalra, bizonyos Sir George Clarc nevű honfitársára, aki nem nyugodott addig, míg a proletárdiktatúra bukása után a legreakció-

sabb elemek kezébe nem játszotta a hatalmat Magyarországon. Mintha nemcsak a szocializmust, de minden demokratikus törekvést csirájában akart volna megfojtani, mintha száműzni akarta volna a huszadik századot ebből az országból.

Ami a huszadik századot illeti, mikor abban az időben megismerkedtem a hegy őslakóival, valóban úgy éreztem, köztük még nincs is jelen. Különös ellentmondás: ezen a hegyen, mely nyáron át hangos volt a messziről jött idegenektől, a kis nádas házak és pincék lakói (mert még ilyenek is voltak) szinte érintetlenül éltek régesrég-i életformájukat. Igaz, volt ebben az életben valami finom liraiság. Sehol ennyi nótázó emberrel, ennyi sajátos humorral, ennyi magános bölcselkedővel nem találkoztam parasztok között, mint ezen a helyen, de ennyi pusztító hatásával az alkoholizmusnak sem és kevészser ennyi szegénységgel, mint ennek az áldott hegynek az oldalán. Csak egyet nem találtam bennük: kisebbségérzetet. Bárminő urak lehettek is azok annak idején, bizonyos fölényes távlatból szemlélték a hegyen bolyongó idegeneket. Rajongásukról jóízű anekdotákat meséltek, és ilyen anekdoták újra és újra születnek még a mostani vendégekről is.

Más helyeken, ahol az idegenek ilyen búcsújárása régtől fogva folyik, megszo-kott dolog, hogy meghunnyászkodó konclesővé vált a régi szegény lakosság. Itt nem. A bort a vendégeknek idegenek mérték. Balatoni kagylókat, ócska csecsebecskéket be-származottak árultak. Idegenek voltak még a koldusok is az útszélen. Az övéké csak a kapa volt nyáron télen még hozzá a csákány.

En megismerkedtem hamarosan ezzel a néppel, hiszen házasságom révén kö-zibük kerültem, és ha tervezgetni kezdtem a kökeresztnél, gondjaimba ők is beletar-toztak. Mert azóta egy cseppet sem csodálom az angolt. Mindenki, aki erre a helyre kerül, tervezni és álmodozni kezd erről a tájról. 1946 tavaszán is ültem itt a kövön egy álmodozóval. Timár bácsival, akinek a szabóműhelyében a háború után csak úgy magától alakult kommunista párt. Az is lett a veszte, hogy álmodozónak tartották, mert sokat beszélt egy aranykorról. Bár nem tudom, nem volt-e megfoghatóbb való-ság a sebek orvoslásáért kiáltók számára abban az időben az ő egyszerű hite, mint utódjainál a politikai taktika nem egyszer elhibázott gyakorlása. A pártmunka terü-letén ebben a közeli faluban az eredmények azt mutatták, hogy igen. Az öreg kom-munista egy nagy tavat álmodott a hegy tetejére, valahová az egykori kráter helyébe. melynek vizét valamilyen elmés szálmalomszerkezet hajtja fel a Balatonról, aztán kö-röskörül a szőlőkben mindenütt ott lesznek a vízcsapok, a permeteznivaló bordói lé keveréséhez. De beszélt ő nekem a sokkal egyszerűbben elérhető eredményekről is a civilizáltabb élet és az eszme ápolása terén a lelkekben.

Május elsején történt ez éppen. És a hegy mögöttünk zajos volt jókedvű emberek-től. Mert nem tudni, mikor kezdődött, de emberemlékezet óta tartotta magát itt Ba-dacsonyan, hogy május elsején étellel-itallal felvonult a hegytetőre a környék la-kossága. Ki-ki a maga társaságával és ki-ki a maga képességei szerint megrakott ko-sárral. Timár bácsi követve a régi szokásokat, ezen a május elsején még részt vett saját körével e népnünpélyen. De aztán mintha elvágták volna, úgy vége lett ennek a szép szokásnak, mert valakik illetlennek nyilvánították, hogy a községekben folyó hivatalos ünnepségek idején ennek a hagyománynak hódoljanak. Pedig, ha május elseje van az országban, május elseje van a badacsonyi hegytetőn is, és ott is lehetett volna ünnepelni, mert bizony méltó ez a hely a legnemesebb ünneplésre. Tán most sem volna még késő újra kezdeni. Sokan vannak még, akikben él ezeknek a kirán-dulásoknak az emléke, a badacsonykörnyéki egyszerű nép évenkénti egyetlen kirán-dulásaé.

Merőben más kép tárult elem akkor, mint most, ha végignézek a hegy déli lej-tőjén. Sokkal tagoltabb volt e megbillent földdarab. Kisebb-nagyobb házak, gyümölcs-fák tarkították, zöldelő mesgyék osztották szabálytalan darabokra. Azóta ezek a mes-gyek legnagyobbbrészt eltűntek, kiszedték a gyümölcsfákat, a kisebb épületeket indo-koltan, vagy indokolatlanul, de mind lebontották az újjáépítés hevében. A régi kép, meg kell vallani, behízalgőbb volt; ez a mostani lenyűgözőbb. A tőkék egész hajlato-kat és dombokat átívelő egyenes sora tiszteletreméltó látvány és rabul ejti az embert,

mint mindenütt az alkotó munka rendje. Én azért hagytam volna egyet, vagy kettőt a jellegzetes kis épületekből. Egyet mindenesetre, mely ott volt egészen a gazdaság területének a sarkán és talán a legszebb volt a környéken a maga nemében. És hagytam volna a nagy táblák sarkain itt-ott egy árnyas fát, amely alá behúzódnának a szőlő munkásai, míg elfogyasztják ebédjüket. Verik őket a víz tükrén megszaporodó napsugarak úgyis reggeltől estig. De hát ezek már régi dolgok, hogy az ember ilyen korszakban néha úgy érzi, a rendcsinálás seprője túl szélesen seper. És az eféle apróságokat ott vesszük csak észre, ahol túl közelről, vagy éppen szűk horizonttal szemlélődünk. Engem itt ez a gazdaság vesz körül és akarva-akaratlan átélem minden gondját. Amit persze ezekből a gondokból látok. Számomra ennek a gazdaságnak az életben tükröződött másfél évtizedünk története. Jól emlékszem a kezdetre, a nagy munkateljesítmények hirdetésének korszakára, amikor egy-egy idegenből jött munkás a földforgatás nehéz munkájában, a megszokottnál többször nagyobb teljesítménnyel mutatott példát, de nem a munkája minőségével. A megalapozás e hiányosságát nyögik ma is széles területeken az üzem mostani munkásai és vezetői. Benne van abban a kis történetben a határtalan lelkes tervezések korszaka, mely nem számolt sem az itteni sajátos helyzettel, sem népköztársaságunk anyagi erejével. A szép csak annyi benne, hogy nemcsak itt, hanem valahol egy minisztériumi szobában is akadtak olyanféle álmodozói ennek a hegynek, mint az angol úr és Timár bácsi a víztárolójával. Elragadó volt például az a terv, hogy erre a hegyoldalra nem kellenek kocsik. A kocsit elavult dolog, mint ahogy elavult gazdasági eszköz a ló. E hegyet illetően még a vontató is. Hegyi vasútnak kell szállítani mindent fel a hegyre és le onnan. A nyílegyenesen felsikló csilléket szárnyvasutak vezetik szét minden magasságban. A kisvasút a hegy derekáig el is készült. Nagy teljesítményű pálya és nagy költséggel épült. Sokszor, de sokszor annyit tudna szállítani, mint amennyire a gazdaságnak szüksége van. Csak nem éppen oda, ahová kell, mert a szárnyvasutak rendszeréből nem lett semmi. Ha éppen használni akarják, kocsival oda kell vinni a trágyát az alsó végéhez, és elhordani a felsőtől. Nem is igen használják. Sokkal hasznosabb a hordozható könnyed kötélpálya és mérhetetlenül olcsóbb. Ami pedig az évtizede elparentált lovacskákat illeti, azok bizony bandukolnak manapság is a hegy útnak nem nevezhető gyötrelmes vízmosásaiban, irtózatosan szenvedve azért, hogy túléltek betervezett korszakukat. Túléltek, sőt az idén megjelentek a szőlőrendek között kis ekékkel, mert közben még az is kisült, okosabbak a csörlőnél, tehát kevesebb ember kell a kezelésükhöz és olcsóbb az üzemköltségük is. Bizony a nagy tervezésből az lett, hogy a gazdaság dolgozói most szegény ember vízzel főz alapon, de lelkesen és szüntelen törekvéssel keresik a módszereket, amelyekkel megadott szerény körülményeink között is fokozni lehet a termelést. Ezt az erőfeszítést jó figyelni, és a jövő záloga, úgy érzem, ebben van. Mindig, mindig egy lépést előre, de csak a megadott lehetőségek szerint. Álmodozni csak itt szabad, a kökeresztnél. A minisztériumban és a tervező asztaloknál számolni kell. Jelen esetben szerényen ki kellene számolni valami olcsó kis utat a lovacskák számára. Ne haragudjunk, amiért egyelőre szükség van rájuk és ne hangozzék minduntalan a kirándulók fülébe a kocsis keserű imádsága, míg lovával együtt szenvedve birkózik az úttalan utakkal. Ugyanaz a hivatal, amely ki tudta számolni a kisvasutat, kiszámolt ide egy bormúzeumot, amely tíz évig épült tetemes költséggel, s most nem tudja, mivégre született, mondom, ugyanaz a hivatal, ha nem tartja méltóságán alulinak, kiszámolhat egy tekerő földutat, melynek merekségével legalább meg tudnak küzdeni a lovacskák.

Nem valósult meg a hegyen épült város, amelyről az angol beszélt, sem a tó a tűzhányó kráterében, de amit a hegy lakóinak jövőjéről beszélünk, abból sokminden. Életkörülményeiket, a világ dolgaiban való tájékozottságukat, igényeiket illetően nem is hasonlíthatók az akkoriakhoz. Ha most erről beszélgetünk, minduntalan felvetődik a kérdés, nem volna-e legalább ilyen a fejlődésük a régi társadalmi rendben? Lelkileg semmiesetre sem. Lelkileg megközelítően sem és anyagi téren sem hiszem. Nem, a nyugaterópai fejlődés sem győz meg ezen a téren. Kubában láttam a kirívó példáját annak, hogy a világ legcivilizáltabb országa tözsomszédságában hogyan élhet egy kis

ország népe megdöbbenő elmaradottságban és nyomorban is, ha ott a földek birtokosainak egyetlen eszköze a termelési versenyben a minél olcsóbb munkaerő, eszerint a minél igénytelenebb mezőgazdasági munkásság. Nem pedig a korszerű termelési módszerek, és az igények fokozása.

Ha aggodalom és bizakodás között szemlélem innen a szőlős kertjeinket, ugyanilyenek a gondjaim, ha a kikötőnk felé síkló hajókra tekintek. Hogyan fogadjuk ma és évek múltán egyre sokasodó vendégeinket? Türelmetlen és igazságtalan volnák, ha túl kevésnek tartanám azt, ami ennek az érdekében történik. Bár ezen a téren talán kevésbé lett volna káros, ha bármit is túlméretezünk. De itt valóban csak az van, ami szerény anyagi képességeinktől telik. A legutolsó években épült egy és más, de jó lenne, ha meg lehetne úgy szervezni az építkezéseket is, hogy nyáron át ne legyen feldúlt állapotban a telep és a félig kész létesítmények dolgozói ne legyenek ezáltal ugyancsak feldúlt állapotban. Inkább kevesebbet markoljunk, de amit csinálunk, azt jókor és jól. Mert a vendégek fogadásában mindennél fontosabb a nyugalom és a derű. Ami aztán valóban nem sugárzik az elcsúszott építkezések zűrzavarában.

Mióta lakója vagyok ennek a hegynek, hihetetlenül megsokasodott a kirándulók száma. Ilyenkor még leginkább iskolai csoportokkal találkozom ezen a kilátóhelyen. Megtaláltam és meg tudom mutatni nekik a harangozó követ, amelyről Eötvös Károly ír. Kerestem, de nem találtam nyomait a kunyhóknak, melyekben a hiteles történelem és az itteni néphagyomány szerint meghúzódott a török-kori halász lakosság. Erről én is csak mesélni tudok a gyerekeknek, ha megérkeznak. Pedig sokat kérdeznek. Úgy gondolják, aki itt él, annak mindent kell tudni a hegy múltjáról, jelenéről, de még a jövőjéről is. A jövőről azonban vissza szoktam kérdezni őket: hogyan képzelik el? Különösképpen újra és újra előkerülnek az angol úr ábrándjai. Mindazt, amit ő ide tervezett, már számtalanszor elsorolták nekem általános iskolások és felnőttek. Fantáziáért tehát nyilván nem kell Angliába mennünk. Legfeljebb türelemért, mert még soká kell várakoznunk. A legszerényebb igényeket azonban máris ki lehetne elégíteni, csak gondosan figyelni kellene rá. Mert például a legtöbb kiránduló diák csak olyasmiről álmodik, hogy legyen jókora távcső, amellyel végig lehetne pásztázni a tulsó partot Keszthelytől Boglárig. Az ilyenféle mulatságot nem volna nehéz megszerezni. De még a kötélpályát sem.

Ezek a mi gondjaink, hogy miképp lesz a Balaton-part minél előbb kényes igényeket kielégítő, modern üdülőtelepek sorozata. De ugyanitt találkoztam nem egy külföldivel, aki felnyaggatta autóját a megint kegyetlenül elromlott Kisfaludy-úton, felmászott a billegő kőlépcsőkön és kötötte az ebet a karóhoz, hogy ez ebben a jó, ez az igazi. Ennek van jövője, nem világvárosi pompát keres az ember, ha kirándulni megy. Ebben van a hely varázsa, hogy még a természet természetesnek tűnik. Ezek igazán hízogató szavak, de azért vigyázni kell, mert ebben már nem közösek az érdekeink a kedves idegennel.

ILLYÉS GYULA

AZ ELSŐ TALÁLKOZÁS*

Olyan évszakban, amikor a félszigeten már senki sincs, a napi munka után egy alkonyatkor egyedül ültem a hegyi ház előtt, behunyt szemmel, olvasásra is fáradtan. Kihalt volt már a parti betonút is, a vizen végig Herman Ottó korabeli csönd

Egyszerre a ház mögötti föld-út zendült meg. Ezen csak falubeliek jönnek-mennek, gyalogosan, legfeljebb lovas szekéren.

A kerékvágások buktatóit most egy motorkerékpár vívta e járművek ismert mennydörgés-sorozataival. Épp a ház mögött állapodott meg. Nyilván a faluból a posta valami rendkívüli kézbesítéssel.

A ház mellett levezető ösvényről egy bőr-ruhás férfi lépett be a terrasra. Börnadrág, bőr-zeke, tán még a sapka is bőr volt.

– Távirat? – szedtem össze fölállásra a földig eresztett vászonnyugszékből a csontjaimat.

Intett, hogy csak maradjak, miközben bőrtáskájából egy testes iratköteget vett elő.

– Versek – mondta felém kínálva az iratköteget.

Nem őrzöm gépfegyverfészekkel úgynevezett alkotói magányomat. Mérnököt az irodájából, tanárt a tanteremből nem hívunk ki néhányórás csevegésre a tavaszról, az utazásairól, a szerelemről. Munkaidőmet is legfeljebb ilyen arányban védem. De most, mint mondtam, munkaidő után voltam, fáradt, ráadásul fejfájós. Udvariatlanul ülve, azaz fekve maradtam hát s egy szájon át vett lélekzettel a versek után nyúltam, S épp oly szótlanul a vendéget mutató ujjal egy közeli fatuskóra invitáltam.

Verset a szerző jelenlétében nem lehet olvasni, mert a várakozó tekintet átfúrja és kicsorgatja bennünk a nemesfém-vizsgáló folyadék – a királyvíz – tartályát. Most mégis erre vállalkoztam.

Megtudandó, hogy van-e tehetségük, azaz jövőjük, az ifjú írók mozdulata, amelylyel műveiket idősebb kartársak elé tárják, alig kecsegtet több eredménnyel, de szinte kivétel nélkül, mintha tenyerünket tárnák cigányasszony elé. Ez a babonás bizalom engem mindig meghatott. S mindig resteltem, ha nem tudtam megfelelni, vagyis nem írtam meg azonnal hosszú levélben az eleve képtelen döntést, hogy egy ismeretlen fiatalember mit csináljon az életével. Nem mentség persze, hogy tulajdon édesanyámnak sem szoktam hosszan és azonnal válaszolni. Mindent borzadok írni, de legjobban levelet.

Így történt, hogy a feszélyező pillantások ellenére is azonnal olvasni kezdtem a kéziratot, készen a szinte kivétel nélküli esetre, hogy ezúttal sem lehetek tehetségi tenyérjós, még akkor sem, ha az elémtárt anyag netán semmitmondó vagy egyenesen rossz; amely esetek egyike sem zárja ki ugyanis, hogy ugyanaz a kéz nem nyújthat egyszer megfelelőt, sőt kitűnőt.

De már az első lap meglepetéssel szolgált. A második szintén. A harmadik nem kevésbé.

A versek – a szonettek – jók voltak. Megformálásuk némileg Szabó Lőrinc esztergapadját idézte; bár anyaguk is, mintájuk is más volt. S aztán annak az esztergának a fogásairól írást hozni, az sem utolsó mesterlevél.

A nyolcadik–tizedik lap átfordítása közben emeltem föl először a fejem, kapcsoltam a tekintetemet a ráammeredő tekintetbe.

Meg kell emlékezmem még egy mellékkörülményről. Azokban a napokban Reverdyt olvastam. Az *Épaves du Ciel*-t még magától a költőtől kaptam; bele volt ragasztva a költő egy fényképe, mert ugyanakkor azzal is megajándékozott.

Az ismeretlen börzekeje fölött Reverdy arc ült. Azaz egy abból a mond-

* Előszó Bodosi György verseskötetéhez.

hatni pénzverdében nyomódó jellegzetes latin arcból, amely Dél-Franciaország és Észak-Olaszország parasztudvarain és iparosműhelyében milliószámra nyüzsög.

Nem tagadom le udvariatlanságomat; azt hiszem szóval is ekkor fordultam először vendégemhez.

– Ki maga?

Elmondta, hogy orvos. Körorvos; túl itt az aszfóli hegyeken, bent a Bakonyban. Motorkerékpárral járja a falvait, de most épp errefelé volt dolga egy beteggel.

– Régóta ír? Közölt már?

– Csak egy tanulmányt; még a 46-os Válaszban.

Ha ezt az egykori szerkesztőnek mondta, mondhatta. A folyóirat számait – mindig abban a hitünkben, hogy az utolsót – közös villamosútjainkon Márta és Flóra a ridiküljükből szerkesztették össze.

– Levelet is kaptam öntől; néhány biztató sort.

A kezdő írókkal a levelezést meg épp Lőrinc végezte, fejedelmi mennyiségben főzött feketék ellenében s azzal a joggal, hogy oda írja alá a nevemet, ahová akarja.

Végigolvastam az egész köteget. Bólintgattam közben eleget ahhoz, hogy összegezésül a végén a véleményem ebben a mondatban is kifejeződjék.

– És honnan ilyen olasz maga?

Még a 18-as háború alatt egy előretöréskor az osztrák–magyar csapatok olyan gyorsan vágtak Udine alá, hogy az olasz hadvezetőségnek nem volt ideje a terület szokásos kiürítésére. Egy székely katona kihúzott a zűrzavarból egy Emilia Romagna-beli lányt, aki rokonlátogatásra épp akkor érkezett oda. S aki azután, a helyzetek végső tisztázódása után három gyermekkel viszonzta e lovagiasságot.

Aki költőről beszél, a költészetről is beszél; lévén e műfajban a bánya és bányász egy.

Verstani szempontból – így kell mondanom – érdekelt ennek a költőnek az élete. Főleg azután, hogy közelebbről – otthonában is – megismertem. Otthonában: a bakonyi kis faluban, a szép dialektusban beszélő három apró gyermeke, felesége, betegek és barátai körében.

Meghökkentő élményforrás századunkban.

Irodalmunkat a romantika nevelte naggyá; hálaunk egyik eleme örök hajlamunk a romantikára, főleg a költők életét, működését illetően. Romantikus az, aki a megszokottól elüt s én szinte irigykedve néztem ennek az orvos-börbe bújt költőnek a rendkívüli sorsát. Nem idegenkedem az alkotó-házakban fogant versektől. Természetesnek tartom, hogy íróink már ifjan az irodalom üzeibe kerülve jobbadán egymás közt élnek s ezt a légkört szívva, óhatatlanul ezt is lehellik. Ez is élet, ez is érdekes. De mégis ez a hétköznapi, az egy a tizenkettőből. Nem kevesebbnek, mint lángelmének kell lennie annak, aki – emlékei és igénye szárnyán – sajátos útra száll s eléri – azaz megteremti – azt a külön világot, ami nélkül nincs lírikus, nincs egyedi költő. De micsoda eredeti sors, a szó jó értelmében, milyen romantikus pálya alanyi költő számára: orvosnak lenni, nem boldogtalanul; falun élni, nem lelki száműzöttként; emberek, verejtékező és szenvedő emberek tömegének vastagában forogni, hivatástudattal. – Ilyen is van?

Igen, ez is egy lehetőség a tengernyiben, mit korunk s helyzetünk kínál. S ha ezt az utat egy tehetséges, művelt, a kor minden áramát ismerő író vállalja? Mint a maga nagy kalandját?

A múlt században rangos jelző volt a literary gentleman. Messziről nézve az volt Berzsenyi is, Kölcsey is, Madách is.

Vegyük ki ebből a gentle-t s helyettesítsük egy korunkbeli szóval a social-lel s előttünk lesz egy típus, amelynek főlemelkedésétől egyre többet várhatunk, akiknek egyformán fontos a nép is, az irodalom is.

Ennek előhírnöke Bodosi György. Én beszéltem rá, hogy lépjen ki magányából. Ezért nem mondhatok befejezésül sem mást a verseiről: olvassák el őket, egybevetve a legtöbbet emlegetettek termésével s bólintsanak, mint én, örömmel: buzdító versenytárs.

PASSUTH LÁSZLÓ

MŰLTKERESŐBEN
AZ ÉSZAKI PARTON

A nagyon friss görögországi utazás emlékével írom e sorokat: Mykene, Knosszos, az Akropolis, Delphi után – így szólna a lelkiismeret szava valóban? –, hogyan mersz szólni néhány kiásott vagy még kimeredező kődarabról, melyek inkább helyi legendák, mint a történelmi valóság fényében nemesülnek jelentős archeológiai emlékké nemesülnek?

A csipkés-szélű hellaszi tengerparttal, vagy Minos király kissé ködbevesző krétai birodalmával, a háromezer esztendő s még régebbi írott emlékvilággal valóban Tihanyunk, Badacsonyunk, Fenékpusztánk, nem tud megmérkőzni. S mégis, a táj szépsége, a Balaton-vidék természeti gazdasága Közép-Európa vidékén szokatlan civilizációkat érlelt, melyek – ha nem is túlságos bőséggel –, de mégis itt hagyták emlékeiket s azok előtt, akik a régész szemével néznek végig főként az északi parton, még számtalan megoldandó feladat mered fel. Miután oly sok szempontból már lerakták a „balatonológia” alapköveit, nyilván elkövetkezik a sora annak is, hogy valamilyen egységes, kritikai összefoglalással rendszerezék a Balaton-vidék múltjának egymásra halmozódott régészeti s műemléki maradványait.

Ismert s számomra nagyon is jelképes az örvényesi Minerva-szobor története. Szentlélek Tihamér több szintből álló római villa maradványait tárta fel ifjú régészeivel együtt, amikor néhány falusi gyerek jelentkezett, ásóval, hogy ők is segíteni szeretnének a „tanárok” nagy munkájában. Persze, semmi szükség nem volt rájuk, s amúgyis készültek már erre az időnyre lezárni a feltárásokat. Az ásatásvezető mégsem akarta elutasítani a kisfiúkat, s mintegy tréfaként azt a feladatot osztotta ki számukra, hogy a part közelében, a Balatonnal vízszintesen két fa között huzzanak „jó mélyen” egy kutatóárkot. Úgy tudom, nem telt bele egy óra, amikor a gyerekek a Minerva-szoborral jelentkeztek: a tihanyi múzeum egyik legszebb darabja ma: arányos, karcsú, harmonikus. Persze, nem görög munka, hanem elég késői római, de kitűnő hellén hagyományokra utal. A mi Balaton-vidékünkön nem sok ilyen ép, harmonikus műremek került elő az időszámításunk utáni – úgy tudom – negyedik századból. Néhány nappal a szobor fellelése után Borsos Miklóssal együtt mentünk ki Örvényesre, s a sártól épp hogy megtisztított csodálatos kis bronzszobor egy perc múlva – két ezred év után szinte – már otthonosan ült a szobrász kezében, aki átérezte, szinte sugározta felénk e páratlan élmény bensőségét.

Épp így jelképes számomra a Keszthely melletti Fenék pusztá hatalmas romvilága. A Balaton-táj, mely néhány esztendeje hónapokra összeköt ezzel a vízi-világgal, megsokszorozta érdeklődésem az iránt a historikus alak iránt, aki a történelmi források szerint másfél ezer évvel ezelőtt az északi part közelében látta meg a nagyvilágot. Nagy Theodorik gót király, az utolsó, bár kissé sápadt itáliai aranykor arbitere a mai feltevések szerint Fenékpusztán született: a források szerint Attila halálának évében, vagy nem sokkal e nevezetes történelmi bomlás után, az Ókor és Középkor határvonalán. A római feltárások nyomában gót emlékek kerültek felszínre, s alapos vélemények szerint a szekérvárosokban élő, arianus hitű, félbarbár germán törzsek szívesen telepedtek be az akkor nyilván még félig-meddig épen álló római urbánus települések maradványaiba. Hiszen ezeket a nagyobb örömlomásokat, villákat nevezett gazdasági központokat, postahelyeket, sőt kisebb városokat jórészt önként üritette ki a római vagy romanizált őslakosság, amikor a barbár törzsek elviselhetetlen nyomása folytán elhagyták korábbi lakóhelyeiket, visszavándoroltak, Itália felé. Fenékpusztára a gótoknak nyilván stratégiai szempontból lehetett szükségük; mielőtt elhagytuk a vízpartot, megpróbáltuk „rekonstruálni” képzeletben – milyen volt erre a Balaton-vidék akkor, amikor az ifjú Theodorik több mint tíz esztendő bizánci „tanulmányút” után hazatért, hogy rövidesen átvegye a Pannoniában lakó keleti-gó-

tok legnevezetesebb törzsének vezetését. Valóban: félelmes erősség lehetett a gótok számára az árterektől védelmezett egykori római város: csak gázló, vagy töltés vezetett a gótok táborába, melyet őrség védhetett a betolakodók – szarmaták, vagy gepidák – ellen. Felejthetetlen visszaidézés volt; a rekonstrukció itt, a szeles fenékpusztai őszben, háborgó, szürke vizek partján – tökéletesen sikerült.

Az archeológia ma világszerte igen fejlett technikai műszerekkel dolgozik. Említhetném a Lerici-féle szondát, etruszk sírboltoknak fotografikus, feltárás-előtti kikémlelésére, radar-rendszerű készülékeket, a tengerfenék-régészet ismert és egyre fejlődő módszereit. Mindebből némi kóstolót kaptunk, amikor a Jozsó Erzsébet-féle solidus-lelet elhullt maradványai elektronikus műszerekkel sikerült előcsalogatni a mélyszántás sodrából. Bizonyos, hogy idővel majd sor kerül ilyenféle, múlt és jövő szintéziként munkába állított technikai segédeszközökre, egyes Balaton-vidéki feltárásoknál is. De számunkra oly gyakran magát a múltat egy-egy középkori templomrom megmaradt köve, jobb esetben íve jelzi, végvidék-világban épült várak, csodálatos sümegeti barokk hangulatok. De milyen műszer lenne képes feltárni a tihanyi földvár ismeretlen eredetű építőinek óriás-művét, melyet nagyon szakavatott szem tud csak kibontani a hatalmas hegyoldal itt-ott kopár platóiból, szőlőhegyekből, hogy észrevehesse – itt valóban pompásan védett földerőd fordult egyetlen nyílásával a sebezhető pont, a mai műüttől nem messze húzódott egykori római hadiút felé, mely nyilván a latin útépítők munkája előtt már kitaposott ösvénye volt a legkülönbözőbb népeknek. Lehet, hogy ezek az ősnépek, melyek gyér emlékeiket itt-ott elszórták (neolitikus maradványaikkal találkozhatunk a balatoni múzeumokban) vállalkoztak arra, hogy a Tihany határában lévő templomrom közelében húzódó, viszonylag kevésbé ismert, ún. Plinius-árkot megássák. Ez az árok a kishídtól kezdve húzódik végig, keskenyen, nagyon mélyen, bozóttal benőve, lényegében megközelíthetetlenül. Plinius neve azért maradt rajta, mert e nevezetes római utazó állítólag felkereste volna ezt a tájat is, s megemlékezett erről a nevezetes erődítményről. Sajnos, sehol nem bukkantam rá eddig Plinius vonatkozó szövegére. Bevallom, nem is merem keresni; úgy tudom, sem az idősebb, sem az ifjabb Plinius nem járt a Balaton-vidéken soha. De idegeneknek mi is Plinius-árkot mondunk; hiszünk benne. Legendává érik a pia fraus. S ugyanígy Galerius császár emléke is, aki megkísérelte volna át-vágatni a tihanyi félszigetet, hogy a szárazföld felől is megvédhető szigetté, Insulává formálja. Úgy mondják, a légi felvételek világosan mutatják a galeriusi csatorna vonalát. Még nem láttam ilyen felvételt, de hiszek benne. Galerius művével e napokban találkoztam a Thesszaloniké-re nemesedett Szalonikiben: a város főutcáját hidalja át hatalmas, többtagozású, csonka diadalíve. A császár „arco”-jának reliefsjein – e nagyszerű domborműveken – kerestem valami utalást a Balaton-tájra, de csak harci jelenetekre, tevő-vonulásokra akadtam. Mégis, örültem, hogy itt, ilyen idegenben, találkozhatom annak a nagyravágyó császárnak emlékével, aki szigetté akarta formálni kedves, nyári otthonomat, Tihanyt. Meditálni: mennyivel kevesebb vasárnapi zaj lett volna manapság itt, ha nagy terve sikerül...

Valamit talán a múlt-keresés pszichológiájáról is: minden, ami a Balaton-vidéken előkerül a földből, vagy kibontakozik a táj féltékeny öléből – nem maradhat múzeumi ritkaság, feltárók tudományosan zárt munkaterülete. Közügy. Fürdővendégek, kongresszus tagok, leránduló idegenek vesznek mindent, az utasember reppenő, tiszavirág-érdeklődésével birtokukba, s mintegy követelik is a helyi nevezetességeket, melyek szinte a szemük előtt bontakoznak ki az ismeretlenség burkából, mint például a néhány éve újjászületett vázsonyi vár. Ez a látványosabb múltat-mutató idegenforgalom. A valódit – a titkosabbat, a sejthető hajlásokat, a fel nem tárt halmokat, a mindenütt rebesgetett „rég-i időkbeli” alagutakat, elfalazott pincéket, kincset rejtő kutakat csak a beavatottak, a helyiek ismerik és szeretik féltőn, fél-valóságukkal, legendakörükkel, talán tudományos értelemben vett jelentőségtelenségükkel együtt. De minden, ami itt rejtőzik még a múltból (még milyen rengetege lehet erre felé a feltáratlannak) titkos kincs, melyet horatiusi emlékek „hortus conclusus”-a őriz. Talán nem véletlen, hogy e „kincsekről” nem a nagy nyárban, turisták végtelen vonulása kö-

zепette szoktak megemlékezni, hanem száraz ősziidőben, iskolakezdés után, szüret előtt. Ez az északi part belsőbb, népiesebb archeológiája, a legendák születésének hónapja, melyre már várnak az őslakók s a „befogadott” tavasz-őszi telepések. Valóban, nincs olyan év, amikor „ne történnék” itt vagy ott, az északi parton valami. Ilyenkor summázzuk a múltat, prэшázakban, falulátogatóban, meghitt, Lipták Gábor házában tartott szimpozionok során. Ilyenkor, szüret táján, mindig akad régész is, aki beszámol a közelmúltban, nyomtatásban még közkinccsé nem vált „viselt dolgai-ról”. Kora-kék köd borul a tájra s az archeológusnál is erősebb a balatoni legenda. Mindenki hisz a történelmi táj múltjának sokrétű szépségében, mindnyájan hívó historikusokká válunk, s a zöld, szépmázú örök-kancsó mellett építjük az északi part egyetlen, óriási szabadtéri múzeumát.

BERNÁTH AURÉL

A PÓK

Ábrahámhegy.

Esténként diványom fölött, a plafon szöglete körül, a merőleges falsikon rendszerint egy hatalmas pók tanyázik. Még sohasem vettem észre, mikor és hogyan foglalja el lesállítását. Megszoktam már, hogy lefekvés előtt az éjszakai nyugalom érdekében felnézek ebbe az irányba, és rendszerint ott látom őt. Nagy, gömbölyű potrohával, nyolc lábával ott terpeszkedik. S mivel a sok láb, teste kilövellő sugárzása-ként hat, az egész jelenség roppant szuggesztív. Hol ékszerre emlékeztet, hol egy konok bestiára, aki noha kövérré szívta már magát, mégis lesre áll. Ezúttal énram. Álljunk meg alatta egy pillanatra.

Az egész jelenségben, ahogy ott fent tanyázik, van valami félelmetes. A csendje és a mozdulatlansága. Más rovar ilyen este pattog, zizeg, veri a szárnyát, vagy a lámpához ütdök. Ez meg csak ül és van. Ha láttam volna egyszer is, hogy besurran az ablakrésen, vagy a küszöb fölött, s hogy irányt vesz a leshelye felé! Még sohsem láttam a felvonulását. Csak jelen van. Rendszerint este tizkor ott ül már a plafon alatt dagadtan és csendben. Főleg az a nyugtalanító, hogy a terepet kiszámítva helyezkedik el ott, ahonnan éjszaka a kötélzetén függőlegesen leereszkedve épp a fejemet érheti. Micsoda ész!

Üzemvitele csendjét, ravaszságát, dagadt hasát, lábai legfinomabb preciziós műszerekre emlékeztető csodáját nem lehet megszokni. Megjelenésének váratlansága – mégha esténként ismétlődik is –, nyugtalanító. Pók! – szoktam mondani felkiáltó-jellel, ami személye méltánylását jelenti. Más rovarot ilyenkor nem nevezünk a nevén, hanem csak ütjük, vagy elhessegetjük.

Miért e méltánylás? – kérdezem magamban. Ez a pókfajta, a hálókészítésben mindig a csodálatunk tárgya. Úgy is mondhatnám, hogy a világ csodája. Az önmaga termelte fonál, ennek kötőképessége, teherbírása, rugalmassága, hálójának geometriája, s az elhelyezésben rejlő ösztön, a meg nem szűnő csodálat tárgya. Fiatal korunkban mennyit ültünk előtte, figyelve őt, a nagy szerkesztőt, ahogy lesve az áldozatok-ra, hálója központjában mozdulatlanul ül. S noha mindig békés szívűek voltunk, mégis tudtuk nézni e félelmes öldöklést, amit a bogarakon, kis lepkéken végzett. Mert nagyobb volt bennünk a csodálat a világ szerkezetén, mint az irtózat a dráma láttán. Utáltuk és bámultuk őt, és ebben majdnem a bámulat volt a nagyobb. Figyeltük sorsának különös és zárt keretét. Lénye egybefonódott a mértannal, s eszerint egy ábrát kell készítenie, amelyből az arány és az ésszerűség sugárzik. Hálót fon, les, öl – többről nem tudtunk, mert életéből csak ennyi zajlott le a szemünk előtt. Mellette megvetettük kisebb rokonát, aki épületek sarkában szövi a lepedőjét és ostobán várja, hogy felülről belehulljon valami. Silány alkotmány – mondtuk erre. A hálószerkesztés igazi leleménye a másiké, mert kiemeli őt a rovarok alakítatlan környezetű, maszatos világából. Hálója rajzán eligazodtunk, világunkkal rokonnak találtuk,

és gyönyörködtünk ahogy a napfényben csillogott. Mentette őt akrobata volta is. Főleg az, hogy az akrobatikát az önmaga termelte fonalon végzi. Hány méterre futja készletéből? – tűnődünk. Lestük menekülése közben is, ahogy magasból a mélybe szállván, személye úri liftté alakul át, s milyen zajtalan liftté! Úristen, hogy eszelte ezt ki?! Hány ezer évig kellett az embernek tűnődni azon, hogy az övéhez hasonló – óh nem! csak silány utánpótlás létrehozza! S mily erőt, anyagot kell bevetni ahhoz, hogy időnként mi is a mélybe szálljunk! És hol van a miénkben a komfort, a minden pillanatban való készenlét a mélybeszállásra?!

Mindezeket a dolgokat javára írtuk. Talán még azt is, hogy megtermékenyítette a szókincsünket. Két szavunk: behálózta, befonta, képes értelme tőle ered. Mily gyönyörű a szó kép-vetülete, s milyen plasztikus! Hogy a szavak mint fonalak behálózhatnak valakit, aki fogva is marad, mint hálójában a légy! Mesteri behálózás az övé. Gyors és kérlelhetetlen. Még raktárra is dolgozik, ha sok az áldozat.

Utáljuk és bámuljuk. De miért utáljuk? Ezt egyedül nem magyarázza az, hogy az embervért sem veti meg. Akkor tán a színe miatt? Csúnya, foltos-barna az öltönye – kétségtelen. A nagy potrohához aránytalanul társuló kis törzs és a még kisebb fej, ugyancsak rossz ábrát mutat. De emellett ott van mindjárt a lábak csodája. Nyolc láb! S milyen szabályos ívben hajlik mind a nyolc! Átlátszóak, tele izületekkel, ruganyosan tartják a test súlyát. És a járás-mechanizmusa fölött elmélkedve hogy is készülnénk el a csodálkozással? Nyolc lábbal lépni! A sorrend! Hol tárolja testében a járást irányító centrumot? És mit takar ez az orvosi kifejezés, amikor még a két lábbal történő emberi mozgás mechanizmusáról sem tudunk semmit, noha minden képességünk megvan az önmegfigyelésre és amikor már elképesztő járó, guruló, sőt repülő gépeket tudunk létrehozni?

Csupa kérdés. Hol álljunk meg? A megfigyelés minél jobban elmerül a mélyben, annál nagyobb a mélység – végtelen. Húzódjunk tehát vissza az ilyen vállalkozástól, mint reménytelenül? De akkor mért lök bennünket az indulat újból a figyelésre? Úgy látszik, a számunkra készen kapott világok nem felfedezhetők. Ha Galilei egy reggel arra ébred fel, hogy udvarán menetre kész autó áll, amelyből csak egyetlen alkatrész: a gyújtókulcs hiányzik, – hátralévő életén át, sőt a tanítványok és ezek tanítványai, századokon át úgy bámulnák a kocsi rejtelseit, mint én a pókét.

S itt az újabb rejtetem. Este tíz óra van. A pók támasztja már magát a szokott helyén, a plafon alatt. A kialakult gyakorlat szerint hosszúnyelű tollseprű kerül elő, s óvatosan belekényszerítem. De vigyázok, nehogy baja essék. Szent rovar ő nekem. Hogy miért? Semmi adat a múltból. Talán egy gyermekkorban hallott babonának engedelmességek, amelynek minden származási adata már régen elmerült? Néha Imrere gondolok, aki szegény „még a légynek se ártott”, s ilyenkor este az éjjeli lepkéket két ujjá közé fogta, hosszan nézegette, majd újra szárnyra bocsátotta őket. Eszembe jut a tizparancsolat idevágó tétele is: ne ölj! Ó, milyen sugalmak kormányozzák az embert – tűnődöm. De belül ébred a réveteg mosolyom, mert egy dzsungel-háború hírért olvastam a reggeli lapban. Majd szemközelbe hozom a tollseprű bóbítóját. Igen, ott ül a lenge tollak között. Bonyolult terep, szegénynek. Légy csak türelemmel – mondom magamban, és forgatom a seprűt, nehogy ereszkedni tudjon a kötélén. A te érdeked – folytatam a monológot – csak addig várj míg kinyitom az ablakot. Így! Korom sötét van odakünn. Az ördögét! Mennyi éjjeli lepkét eresztettem be miattad! Egy pillanat... most megfordítom a seprűt, hogy kezdhesd a leereszkedést. No, rajta! Tán meg vagy ijedve? Indulj! Az udvarra jutsz ki. Nem bántalak. Csak nézni akarom, hogy kötőd a tollra a zsineged és ahogy leereszkedsz. A fekete éjszakában ez a szál a szoba fényétől ezüstösen csillog majd, és én ezt szívesen nézem. Bevalom, nem tudom miért. Egyetlen ezüst szál ebben a tömény fekete éjben – ez számomra érdekes. S az meg egyenesen izgalmas, ahogy nagy tested a vékony szál végén süllyed lefelé és elmerülsz az ablakpárkány mögött a sötétben, – ebben a végtelen világban. Még azt is tudom, mikor érsz majd taiajt, mert addig feszül az ezüst szál. Ha már lazán leng a léghuzatban, tudom hogy földet értél. Merre veszed az uta-

dat? Jössz-e holnap este megint? Vagy értesítesz valakit hogy más próbálkozzék?
Milyen módon közlöd vele?

*

Révfülöp. Másnap délután.

A kikötő körül ólálkodom. Kedves kis park, pár vitorlás, s így késő délután indul a boglári hajó. A móló előterében csikorog a sárga murva a sétálók lábai alatt. Hogy elképzelték a szúnyogirtó szerrel a park növényeit! – nézelődöm. Jön a révkapitány. Morózus, öreg. Viszi horgászbójait. Itt van jobbra horgász-páholya. Jóska, Egry hol vagy? Ilyentájt ő már kint ült Badacsonyban a köveken, a nádas előtt. Istennem! több mint tíz éve halott.

Igyunk egy feketét itt, az Ibolya cukrászdában. Megváltom a jegyet, s átadom a gépkezelő lánynak. Szép fekete lány. Fölkapom a fejem: hatalmas pók, egy szép-művű gablonzi bizsu van a melle fölött. Az aranyozott nyolc ívelt láb szinte belemar-
kol a testébe.

– Pók! – mondom önfeledten.

– Tetszik? – kérdezi.

– Nagyon.

Mivel a gép körül nagy a forgalom, kávémmal odébb állok, s a fal mellett hörpölgetve nézelődöm még egy kicsit.

Most éppen három fiatalember áll a pult előtt. Az egyik mond valamit a lánynak.

Gyöngyöző nevetés jön a gép mögül. Vékony üde hang. Szinte röppen. Színe? Ezüst. Vékony ezüst szál... – gondolom.

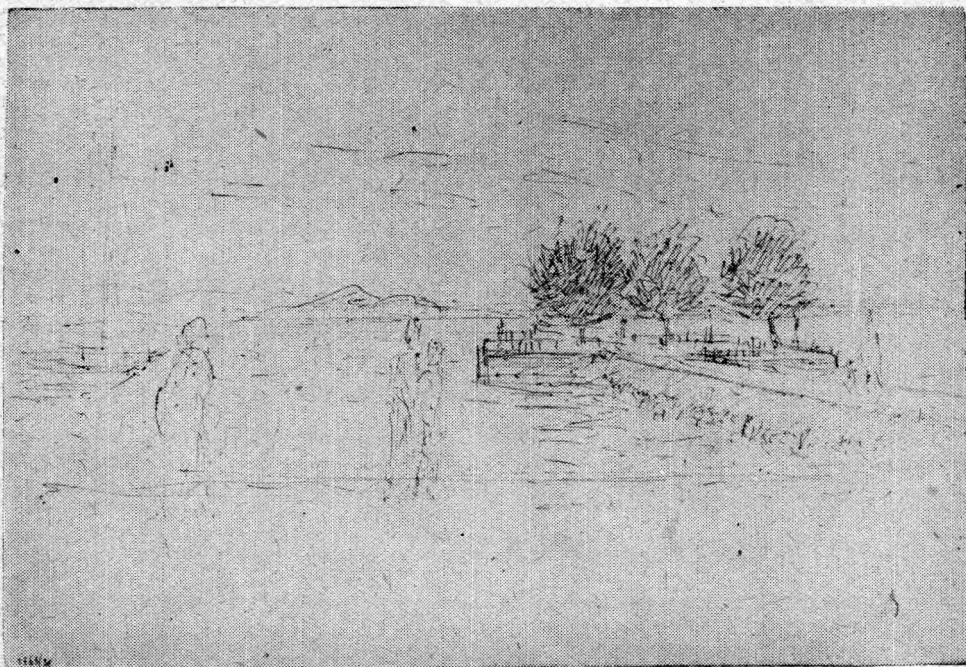
Folyik tovább a beszéd. S megint a lány hangját hallom:

– Ha-ha...

Igen, vékony ezüst szál.

Készül a háló.

Csak más mértan szerint.

BERNÁTH AURÉL: Révfülői kikötő

LIPTÁK GÁBOR KÉT KÖNYVE

Az író benne él a dunántúli, még közelebb-ről a balatoni tájban. Annak minden rezdülését, földrajzat, történelmét, múltját, hagyományait ismeri. Korábbi írói tevékenységének témái is a tájhoz kapcsolódnak. (Pl. *A Tihanyi echóhoz* c. antológia, a Balatonról írott legszebb versek gyűjteménye.)

Két legfrissebb könyve az *Aranyhíd* (1961) és a *Regélő Dunántúl* (1964) a gyermekeknek szól. Mesék, mondák, regék, történetek a Dunántúl tájairól. E könyvek a dunántúli táj sajátos atmoszféráját teszik érzékletessé az ifjúság előtt. Az ismeretanyag, amihez a történetek alapul szolgálnak: irodalmi, történelmi, biológiai, földrajzi, népművészeti. Egy különben *elmerülő hagyományt* kelt életre a szerző. „A mondák, irodalmi feljegyzések, a népművészet emlékei, a történeti regéanyag vagy az emlékezés párszavas történetei nyomán újra kellett alkotnom a vidékek történelmi mondavilágát, valahogyan úgy, ahogyan a régészek néhány omló falmaradványból újra formálják a régi épület képét” – írja Lipták Gábor az előszóban.

Ez a „restaurálás” kiválóan sikerült. Éleket kapnak az *Aranyhíd*ban a balatoni várak, meglevenedik a messze és közelmúlt. Élmenyanyaggal lesz színes Hévíz és Tihany, Balatonfüred és a kisebb fürdőhelyek: Udvari, Zamárdi, Balatongyörök és maga a tó. A török idők végvári harcainak, a negyvennyolcas szabadságharc küzdelmeiről, a múlt század betyárromantikájáról kap krónikás feljegyzést az olvasó.

Ezt a képet szélesíti második könyvében dunántúlivá Lipták Gábor, ahol a Hanságtól-Harkányig, a balatonszentgyörgyi csillagvártól a Vértesig szélesül az események színhelye.

A szerző jól ismeri a gyermekek olvasási igényeit. Ennek megfelelően könyvében mozgalmasság teremt, romantikus elemeket vonultat fel, a mese és monda képzeletvilágával színezi, mégis úgy, hogy a valóság talaján marad. Különös gonddal ügyel a tartalom *érzelmi telítésére* az emocionálisan hangsúlyozza az intellektuálissal szemben.

Feltehető a kérdés, vajon nem nyomja-e el az ábrázolási módszer a valóságálatot? Nem torkollik-e misztikába?

Bátran állíthatjuk: nem. Ahol ugyanis a könyvek meseanyagot adnak – mint pl. az *Aranyhíd* a Balaton keletkezését leíró mesé-

jében –, ott mértéktartással előbb röviden jelzi a természettudomány álláspontját. Másutt ugyanezt a jegyzetekben teszi – mint pl. *Az utolsó óriásban* –, és mindezt a *gyerekek nyelvén*, nem tudományoskodással.

A valóság tükröztetését segíti az *Aranyhíd*-ban a könyv belső tábláiba rejtett balatoni térkép is. Kár, hogy ezt az ügyes ötletet a *Regélő Dunántúl*ban – a csak szemet gyönyörködtető – stilizált motívumokkal cseréli fel.

A mondák, történetek, regék valóságos történelmi esemény, vagy tárgyi emlék köré kerekednek. Így ábrázolja az *Aranyhíd*ban Csobánc várának küzdelmeit, a szigligeti vár körüli harcokat, Kinizsi Pál nagyvázsonyi életét, Noszlopi Gáspár legendáshírű átkelését a Balatonon és más történeteket. A *Regélő Dunántúl*ban a Salamon-mondakör, egy Mátyás-történet, a török idők, a kurucvilág és a szabadságharc helyi emlékei kapnak helyet. De meglevenedik a középkori esztergomi kőfaragó, a harkányi gyógyfürdő mondája, a mohácsi fazekasság, a győri céhek világa is.

Lipták minden írásának beszédes tanítása van. Nem tanmeséket ír, hanem hőseinek *cselekedeteiben ábrázolja az eszményeket*, a hazafiságot, a hűséget, az emberséget, a népek összetartozását és a valóság megismerésének igényét.

A történetek izgalmasak, cselekményesek, egy iramba való olvasásra való. Az olvasmányosságot segíti az érzékletes – mind természetleírásaiban, mind dialógusaiban –, jól megjelenítő, szép nyelvezet, amely képekben dús, filmszerű.

A *Szántó Piroska* többszínnyomású, a történeteket hűen kísérő, az események hangulatiságát jól tükröző modern illusztrációi díszítik a köteteket. Kár, hogy a *Regélő Dunántúl*ban az *Aranyhídnál* lényegesen takarékosabban.

A két kötet a *legjobb ifjúsági irodalmat reprezentálja*, de felnőtteknek is szórakoztató olvasmány. Egy méltatlanul mellőzött irodalmi műfaj kiváló *újraélesztésének* lehetünk tanúi, amely honismereti mondanivalójával a *patriotizmust* erősíti, megszeretve a balatoni és dunántúli tájat, s a tájban a szabadságért, az emeltebb életért, a magasabb emberi eszményekért küzdő embert.

Fonay Tibor

Vajkai Aurél:

BALATONMELLÉK

A Gondolat Könyvkiadó néprajzi értékű tájegységeinkről – a Bakony, Örménság, Órség, Sárköz – korszerű, összefoglaló jellegű s könnyen kezelhető műveket ad közre. A sorozat legutóbb megjelent darabja Vajkai Aurél munkája: a „Balatonmellék”.

Bizonyos, hogy az olvasó szívesen veszi kezébe a könyvet, s nem tekint arra, hogy a fent említett sorozatba kevésbé illik. Hisz a földrajzi fogalom: „Balaton melléke”, „Balaton környéke”, mint tájegység is többé-kevésbé önkényes, de ennél még nehezebb, mint földrajzi fogalomnak, néprajzi csoportnak körülhatárolása. A Balaton mellékének, környékének határait ahány földrajztudós, annyiféleképpen vonták meg. A művészettörténészek a Balatontól még tizenöt–húsz kilométerre fekvő községeket is a tó vonzásába tartozónak ítélik. A néprajztudósok sem maradnak meg azonban a Balatonnal területileg érintkező községeknél. Igaz, hogy a „Balatonmellék” meghatározás a legkevésbé lehet természetes néprajzilag, hisz a néprajzi jelenségek terjedésének egész különleges útjai vannak, ezeknek az elemeknek meglehetősen kisugárzási területe van, s így lehetetlen is szorosan a Balaton mentén megmaradni. Ha viszont abba a kísértésbe esünk, hogy a Balaton első falugyűrűjét egy másodikkal, harmadikkal bővítjük ki, s ekként vizsgáljuk a „Balatonmelléket”, kutatásaink csak a munka lazaságát eredményezhetik.

Vajkai Aurél tanulmányát egyetlen tudományág kategóriájába sem lehet elhelyezni. Történelem is, településtörténet is, gazdaságtörténet is és kicsit földrajz is. Ha mindenképpen nevet akarunk neki adni, akkor talán tájrajzi, tájéletrajzi tanulmánynak mondhatjuk.

Amíg Jankó Jánosnak 1902-ben megjelent első tudományos monográfiája csak a Balatonnal területileg érintkező községekkel foglalkozik (számszerint 56 faluval), s amíg Lukács Károly, aki 1941-ben a „Balatonmellék népesedése”-t vizsgálja a statisztikus szemével, csak a Balatonnal határos területű községeket veszi figyelembe, vagyis amelyeknek jogcíme a Balatonhoz elvitathatatlan, amelyek a tó vízterületén osztoznak, illetve a víz használatában részesednek, addig Vajkai műve tágabb tájakat ölel fel, a parttól távolabb eső községeket is érdeklődési körébe von, s nagyjából a műtörténészek és az idegenforgalom által is számontartott területet tárgyalja.

Kétségtelen, hogy a Balaton mentén az egymástól elütő sok kis földrajzi táj, az egymástól elütő történelmi múltú népesség, amely a

maga differenciált és sokrétű kultúrájában egyesül, hazánknak talán legérdekesebb és jegyei miatt a legsajátosabb néprajzi tája.

Vajkai két évszázad tudományos kutatóinak eredményeit – amelynek irodalmát is lelkiismeretesen közreadja –, értékelve, megszürevé foglalja össze. A nép településrajzának, szociális helyzetének, történetének keretében olvasmányos formában ismerteti a Balaton mellett élő emberek munkáját, gondolkodását, viseletét, szokásait.

A könyv legjobban kidolgozott fejezetei a pákászattal, vadászattal, méhészettel, halászáttal – igaz, Herman Ottóval az élén, ennek az irodalma a legnagyobb is – továbbá az ünnepnapokkal, hiedelemvilággal foglalkozó részek. A lakóház tárgyalásánál rámutat arra, hogy az ivelt tornácú, bolthajtásos folyosóval, gáddal épült házak nem „jellegzetes Balaton-felvidéki” stílusra vallanak, mert ilyen épületek a Dunántúlon másutt is gyakran előfordulnak. Különösen örülünk a tény rögzítésének, mert ilyeneket mi magunk is ismerünk. Hogy csak mutatóba említsük meg: a kövágóörsi ivelt tornácú házakat például Pécs keleti térszomszédságában, Bogádon is megtaláljuk, – de a Balatonudvariban lefényképezett présház pontos párhajza a Mecsektől délre fekvő, valamikor sváb-települési Bolyban is látható. Amikor Vajkai a diszitőművészetről beszél, a népművészet mesterséges fejlesztéséről kapunk fogalmat, s az irányított népművészet jellegzetes példáját láthatjuk meg. A rác szellemiségből táplálkozó buzsáki csipkét például magyaros motívumokkal történő áthangolással már 1902-ben iparrá fejlesztik. De Vajkai azt is elmondja, hogy 1938-ban két hónapra Buzsákra vitték mesternak az öreg Kapoli Antalt, aki ott faragóiskolát létesített.

A Balatonmelléken kisebb-nagyobb csoportokban három nép ötvöződik. A néprajzi vizsgálathoz tehát igen nagy, széleskörű ismeretekre van szükség, különösen, ha a népi élet alakulását is figyelemmel akarjuk kísérni. Márpedig ez elengedhetetlenül szükséges. A népi élet folyton változik és a változások vizsgálata során nem elég a mai és korábbi nép életének ismerete. A Lengyeltóti, Buzsák és Táska községek életének eredményes kutatásakor például feltétlenül ismernünk kell a déli szerb népélet formáit is, e nép hagyományainak változat-sorozatait. Különösen tisztában kell lennünk a magyar és a rác népműveltségnek egymáshoz való viszonyával, e műveltség összetételével, történeti alakulásával. Ugyanigy nemcsak a rác, hanem a sváb szórványok életformája is sok tanulságot nyújt számunkra. A Balaton mellé települt másnyelvű és műveltségű népi csoportok igazodnak, hasonulnak a helyiekhez. Ez az igazodás azonban nem mindenütt egyforma. Ott, ahol

az együttélés már elég régi – általában legalább kétszázados –, az igazodás mértéke is fokozottabb. E különbségek vizsgálata rendkívül érdekes és hálás feladat, amely számtalan kérdést vet fel. Elsősorban felveti a tájékoztató hatásának kérdését: miként alakítja ez a letelepedett lakosság életformáját. Az etnikai problémák vizsgálatával kapcsolatban felmerül az a kérdés is, hogy a különböző, származású telepesek szellemi állományában miképpen mutatkozik meg az eredeti, illetőleg

az újjal módosult néprajzi arculat? Az együttélés a népcsoportok között milyen kölcsönhatást eredményezett, azaz milyen természetű az egymáshoz igazodás mértéke a tárgyi, szellemi, nyelvi jelenségek területén? A problémákat csak még élesebben veti fel a szerzőnek számtalan, valóban művészi fényképfelvétele. – Kár, hogy az olvasó e minduntalan felmerülő kérdésekre a könyvben már nem kap választ.

Harcos Ottó

BÉNYI LÁSZLÓ: Utca Perugiában